

Een sterk verhaal

Over de invloed van reclasseringswerkers op het stoppen met criminaliteit na detentie.

Lectorale rede, in verkorte vorm uitgesproken tijdens het congres 'Perspectieven voor jongvolwassenen na detentie; successen vanuit beleid, wetenschap en praktijk', Avans Hogeschool, Expertisecentrum Veiligheid, 10 november 2009.

Inhoudsopgave

Voorwoord	8
1 Toezicht na detentie	9
1.1 Feiten en cijfers	9
1.2 Re-integratie als basis	10
1.3 Rehabilitatie als aanvulling	13
1.4 De ontwikkelingsopdracht van de ex-gedetineerde	14
1.5 Opbouw van het boek	16
2 Desistance: afzien van criminaliteit	17
2.1 Onderzoek naar een verwaarloosd gebied	17
2.2 Operationalisatie van niets?	17
2.3 Een voorstel	19
3 Desistance als ontwikkelingsuitkomst	21
3.1 Ecologische transities	21
3.2 Kenmerken van menselijke ontwikkeling	22
3.3 Ontwikkeling van <i>desistance</i> 'versus' publieke veiligheid?	25
3.3.1 <i>New penology</i>	26
3.3.2 <i>Redesign Toezicht</i>	27
3.3.3 <i>De Europese worsteling</i>	29
4 Desistance: waarom eigenlijk?	31
4.1 Waarom veranderen?	31
4.4.1 <i>Een hoger doel</i>	31
4.4.2 <i>Een rationele keuze?</i>	32
4.4.3 <i>Breekpunten</i>	33
4.2 Waarom met de reclassering in zee gaan?	34
5 Desistance: hoe?	36
5.1 <i>Desistance</i> -processen	36
5.2 Factoren in het <i>desistance</i> -proces	38
6 Menselijk kapitaal: doing what works	40
6.1 <i>What Works</i>	40
6.2 Vaardigheden	41

"We resent the walls, bars, uniforms, being told what to do, what programs we must take. None of us arrived here by accident and if we are honest with ourselves, we'll acknowledge a whole series of destructive behaviors that preceded our committal to a monastery of the damned. But until we come to terms with our individual reality – separate the crime from the man, decide that the "I am" is capable of much more than what the label implies – we're doomed to failure."

J.E. McCormick
Canadian prisoner (1999)

7 Sociaal kapitaal en levenstransities: it takes a village to raise a desister	44
7.1 Sociaal kapitaal	44
7.2 De drie W's	45
7.3 Het strafrechtstelsel	47
7.3.1 Detentie	47
7.3.2 Gedwongen begeleiding van terugkeer na detentie	47
7.3.3 Reclasseringstoezicht	49
8 Narratieve identiteit, motivaties en attitudes: een sterk verhaal	51
8.1 Desistance als vervorming	51
8.2 Narratieve identiteit	52
8.2.1 Het geleefde verhaal	52
8.2.2 Implicaties voor het reclasseringswerk	53
9 De kloof overbruggen: bevorderen van desistance in de praktijk	56
9.1 Een breuk als basis	56
9.2 Onvoldoende onderzoek naar de 'black box': het interactieproces	57
9.3 Beschikbare kennis voor interacties van de reclasseringswerker	58
9.3.1 Wat vraagt het interactieproces?	60
9.4 Reclasseren vanuit twee perspectieven: empirische wetenschap en handelingswetenschappen	61
9.4.1 Interacties tussen reclassent en reclasseringswerker in de positivistische wetenschapsovervatting	61
9.4.2 Interacties tussen reclassent en reclasseringswerker in de wijsgerig-antropologische wetenschapsovervatting	64
9.4.3 Conclusie: een communicatietheorie is nodig	65

10 Van ex-gedeteneerde naar ex-crimineel: een kwestie van dialoog	67
10.1 Uitgangspunten	67
10.2 Een communicatiemodel voor het reclasseringswerk	68
10.2.1 Interactiedoelen voor de reclasseringswerker	69
10.2.2 Interactiemiddelen voor de reclasseringswerker	70
10.2.3 Negen communicatievormen	72
10.3 Onderbouwing van het communicatiemodel vanuit onderzoek naar desistance-processen en What Works-onderzoek	76
10.3.1 Ondersteuning voor de doelen in het model	76
10.3.2 Ondersteuning voor de interactiemiddelen in het model	78
10.4 Acht stappen bij toepassing van het communicatiemodel	83
10.5 De professionaliteit van de reclasseringswerker in relatie tot het communicatiemodel	88
10.5.1 Is de reclasseringswerker een behandelaar?	88
10.5.2 Vereiste kennis, vaardigheden en opvattingen van reclasseringswerkers voor toepassing van het communicatiemodel	88
10.5.3 Bronnen van het handelen	91
10.6 Toekomst	92
11 Slot: twee sterke verhalen	93
Literatuur	94
Het lectoraat Reclassering en Veiligheidsbeleid	112
Dankwoord	117
Curriculum Vitae	119
Noten	120

Voorwoord

Bas Vogelvang

November 2009

Dit boek is de neerslag van een literatuuronderzoek naar het stoppen met criminaliteit door ex-gedetineerden. Op basis van die verkenning presenteer ik een communicatiemodel voor reclasseringswerkers die dit proces willen helpen bevorderen.

Stoppen met criminaliteit is een ontwikkelingsproces. Daarmee sluit het boek aan op het onderzoeksprogramma van het lectoraat Reclassering en Veiligheidsbeleid, waarin de ontwikkeling van delictplegers, maar ook van professionals, organisaties en beleid centraal staat. Het lectoraat is sinds maart 2008 verbonden aan het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool.

Het lectoraat richt zich op onderzoeksvragen en onderwijsontwikkeling binnen het justitiële kader, met een focus op de reclassering. In dit boek is gekozen voor een specifiek onderwerp, namelijk de begeleiding van ex-gedetineerden door reclasseringswerkers. Daarmee sluit ik aan op het thema van het congres op Avans Hogeschool waarop dit boek wordt gepresenteerd: 'Perspectieven voor jongvolwassenen na detentie; successen vanuit beleid, wetenschap en praktijk'.

De inhoud van dit boek biedt, naar ik hoop, een beknopt fundament voor de inrichting van een reclasseringspraktijk die zich wil richten op het doorbreken van criminele carrières van ex-gedetineerden.

1 Toezicht na detentie

1.1 Feiten en cijfers

In 2007 werden in Nederland ongeveer 41.000 volwassenen, van wie 94% mannen, voor korte of langere tijd opgesloten in een Huis van Bewaring of een gevangenis (Kalidien 2008). Dit waren niet allemaal verschillende personen: een deel van hen zat in dat jaar meerdere keren vast en een deel werd van de ene naar de andere inrichting overgeplaatst. De capaciteit van deze inrichtingen bedroeg in dat jaar bijna 15.000 plaatsen: veel cellen worden dus jaarlijks voor twee of meer verschillende personen benut. Gewelds-, drugsgerelateerde en vermogensdelicten zijn de belangrijkste aanleidingen voor opsluiting.

Gerekend per hoofd van de bevolking is dit een aanzienlijk aantal gedetineerden.

In 2007 schommelt de detentieratio rond de 100 per 100.000 volwassenen en Nederland behoort met dit cijfer bij de wereldtop (met de USA, Rusland, het Verenigd Koninkrijk, Italië en Duitsland). In de periode na de Tweede Wereldoorlog tot aan de jaren 1970, was het beeld volstrekt anders. Na een korte detentiegolf als gevolg van de bevrijding was in 1970 sprake van een aantal van slechts 17 gedetineerden per 100.000, verreweg het laagste in Europa. Het beleid om in Nederland mensen achter de tralies te zetten was toen zeer terughoudend, mede als gevolg van de verschrikkingen in de oorlog en het feit dat Nederlandse rechters door de bezetter zelf achter de tralies waren gezet. Hierdoor hadden zij de zinloosheid van detentie zonder begeleiding of tewerkstelling persoonlijk ervaren (Kelk 1993, in Cavadino & Dignan 2006).

Het aantal gedetineerden nam sinds de jaren 80 van de vorige eeuw in Nederland veel sterker toe dan in andere landen. In de periode na 1985 is de groei zelfs sterker geweest dan die in de USA (Tak & Van Kalmthout, in Cavadino & Dignan 2006).

Van 1990 tot en met 2000 nam de capaciteit van het gevangeniswezen toe van bijna 8000 tot meer dan 15.000 (vreemdelingenbewaring niet meegerekend).

Sinds 2006 dalen de aantallen weer. Minder mensen worden opgesloten en meer mensen krijgen een alternatieve straf, buiten de muren. In de afgelopen veertig jaar lijkt zich, met andere woorden, een golfbeweging af te spelen. Wij zijn de top van deze golf nog maar net gepasseerd.

Van degenen die wel moeten 'zitten', zit het merendeel tegenwoordig maar kort.

In 2007 verlieten iets meer dan 35.000 volwassenen een gevangenis of een Huis van Bewaring (Nelissen & Schreurs 2008). Bijna de helft van hen stond binnen een maand weer buiten. Het overgrote deel, 81 procent, zat minder dan zes maanden vast (Kalidien 2008). De meeste van deze gedetineerden moeten het min of meer uitzitten. Slechts een deel van de personen die langer dan vier maanden zitten (de zogenoemde langverblijvers) kan namelijk binnen een gevangenis een training volgen om vaardigheden, gedrag of denkpatronen te veranderen.

Een specifieke groep gedetineerden van (in 2007) 2100 mensen betreft daders van wie hun delictgedrag zo duidelijk samenhangt met een psychische stoornis, dat de rechter een combinatie van behandelen en vasthouden noodzakelijk acht. Zij worden in een tbs-kliniek geplaatst. Een (ongunstige) overbruggingsperiode als 'passant' in een reguliere gevangenis kan daaraan voorafgaan. Hun aantal groeit gestaag, sinds 1997 is dit elk jaar met ongeveer 100 gegroeid (Kalidien 2008). Voor deze gedetineerden is de verblijfsduur veel langer en ook deze neemt toe: de gemiddelde behandelduur is van 43 maanden in 1978 opgelopen tot 92 maanden in 2007.

1.2 Reïntegratie als basis

Uiteindelijk komen bijna alle gedetineerden weer vrij. Deze groep, jaarlijks zo groot als de capaciteit van een flink stadion, versmelt weer met onze omgeving. Rond de veertig procent gaat terug naar een van de vier grote steden, 35 procent naar een van de overige 23 Nederlandse grote steden. Deze terugkeer in de maatschappij, ook wel reïntegratie genoemd, gaat voor veel ex-gedetineerden met problemen gepaard. Dit blijkt uit onderzoek van onder andere Bol (2004), de Nederlandse Woonbond (1998), Nelissen (2003), Veltkamp (2004), Verhart (2007) en Kuppens & Ferwerda (2008). De onderzoeken laten zien dat moeizame reïntegratie samenhangt met problemen van gedetineerden op een of meer leefgebieden.

Deze problemen waren deels al aanwezig voordat de detentie plaatsvond (Vogelvang et al. 2003, Bulten et al. 1999, 2009), maar kunnen ook door detentie zijn verergerd of zelfs veroorzaakt. Voorbeelden zijn het verlies van een baan, woning of relatie, toegenomen schulden, maar ook de reputatieschade die iemand kan oplopen in zijn familie of buurt als gevolg van de detentie. In dit verband hebben de daders van zedendelicten na hun vrijlating een extreem lastige positie (Höing, Caspers & Vogelvang 2009).

Ook het vastzitten zelf kan bij een gedetineerde het nodige oproepen. Zeker als het mooi weer is en half Nederland ligt op het strand, kan het vastzitten tot sterke gevoelens van onmacht, zelfdeprecieatie en verdriet leiden. De gedetineerde moet met het zitten leren omgaan, zeker als de straf langer duurt. In de Verenigde Staten spreken ze in dat geval van 'doing time'. Dit betekent niet simpelweg 'je tijd uitzitten', maar duidt op de vaardigheid van gedetineerden om geestelijk en lichamelijk gezond te blijven en de eigen waardigheid te behouden met nog vele dagen zitten het vooruitzicht (Chevigny & Prejean 2000).

De problemen bij reïntegratie beperken zich niet tot de bovengenoemde. Ik heb een van de grootste problemen nog niet genoemd: recidiveⁱ. De Recidivemonitor van het WODCⁱⁱ laat zien dat 71 procent van de ex-gedetineerden binnen zes jaar een vorm van algemene recidive vertoont (Wartna, Tollenaar & Essers 2005). In 2009

rapporteert Wartna een algemene recidive van ex-gedetineerden van bijna zestig procent na twee jaar. Rond de vijftig procent keert binnen die periode ook weer terug naar een vorm van detentie (DJI 2009).

Het was om deze redenen dat de reclasseringⁱⁱⁱ tot aan 2004 gedetineerden binnen de muren begeleidde en hen hielp met de voorbereidingen op terugkeer in de samenleving. Met onder andere als argument dat dit niet tot de kerntaken van de reclassering behoorde, werd deze activiteit door de toenmalige minister van Justitie Donner een halt toegeroepen. De verantwoordelijkheid voor de 'nazorg' werd bij de gemeenten gelegd, die hierop in veel gevallen (met name de kleinere gemeenten) helemaal niet waren voorbereid. Het mag dan ook geen verbazing wekken dat enkele jaren later in het rapport 'Van binnen naar buiten' van de Beke Groep veel problemen met de reïntegratie van ex-gedetineerden werden geconstateerd (Kuppens en Ferwerda 2008). De auteurs onderzochten hoeveel ex-gedetineerden^{iv} problemen ondervonden op een of meer van vier leefgebieden die een succesvolle terugkeer in de samenleving kunnen tegenwerken. Uit het onderzoek kwam naar voren dat gedetineerden problemen ondervonden op de volgende gebieden:

- het vinden van geschikte zorg (acht procent);
- het identiteitsbewijs (22 procent);
- huisvesting (30 procent) en
- het inkomen (43 procent).

Van de gedetineerden die een of meer problemen op deze leefgebieden ondervonden had 77 procent problemen op één gebied, twintig procent op twee gebieden, drie procent op drie gebieden en één persoon op alle vier de gebieden.

Daar waar sprake was van problemen op twee van de leefgebieden, bleek het vooral te gaan om huisvesting en inkomen. Bij problemen op drie gebieden ging het meestal om de combinatie huisvesting, inkomen en identiteitsbewijs.

Er is een reparatieproces in gang gezet door de Dienst Justitiële Inrichtingen, in de vorm van het Project Aansluiting Nazorg. De hoofddoelstelling van dit project luidt: *'Het realiseren van een sluitende overdracht op ten minste de vier basisvoorwaarden voor een geslaagde reïntegratie: identiteitsdocumenten, inkomen, huisvesting en zorg, voor alle gedetineerden die vanuit het Gevangeniswezen uitstromen naar de gemeenten'* (Koppenol & van Duijvenbooden 2007).

Deze doelstelling is geconcretiseerd in vier eindkwalificaties, die het begrip 'sluitende overdracht' inhoud moeten geven:

elke gedetineerde

1. is na detentie in het bezit van een geldig identiteitsbewijs;
2. kan nog dezelfde dag beschikken over onderdak (minimaal maatschappelijke opvang met dag- en nachtstructuur);
3. kan nog dezelfde dag beschikken over inkomen uit werk of uitkering om in zijn noodzakelijke basislevensbehoeften te voorzien en
4. voor elke gedetineerde bij wie is vastgesteld dat er een zorgbehoefte is op het gebied van medische, psychische, psychiatrische en/of verslavingszorg, wordt het bestaande zorgcontact tijdens de detentie gecontinueerd en wordt bij ontslag uit de detentie een (voorlopig) zorgplan opgesteld.

Binnen de gevangenis houden Medewerkers Maatschappelijke Dienstverlening (MMD-ers) zich met deze aansluiting bezig. Zij hebben contact met gemeentelijke contactpersonen Aansluiting Nazorg, waarvan er steeds meer worden aangesteld. Er is een instrument voor screening en overdracht ontwikkeld. Ook is er een digitaal platform ingericht om de informatie snel en adequaat te kunnen overdragen.

Met deze reparatie is een basis gelegd voor het voorkomen van de grootste problemen na detentie. De kwestie is nu, dat de regie of coördinatie van de inspanningen door de vele schakels in de keten nog verbetering behoeft (Inspectie voor de Sanctietoepassing 2008, Binnenlands Bestuur 2009, Van Vianen et al. 2008). Bovendien verloopt de implementatie van deze reparatie binnen de muren moeizaam. De conclusie van de Inspectie voor de Sanctietoepassing is stevig: *"Op slechts enkele punten voldoet de wijze waarop het MMD in de inrichtingen wordt uitgevoerd aan de normen en verwachtingen van de inspectie. Het ingezette beleid om de beoogde nazorg voor gedetineerden te realiseren is ontoereikend. De rol en taken van het MMD zijn onvoldoende vastgelegd om een situatie te kunnen bereiken dat alle gemeenten in Nederland op eenzelfde wijze vanuit alle penitentiaire inrichtingen worden geïnformeerd en betrokken bij de nazorg van inwoners van hun gemeente die daarin na een detentie terugkeren."* (2008, p.48).

Toch is het in de kern gunstig dat op een naadloze overstap van detentie naar vrijlating wordt geconcentreerd. Want daar liggen de grootste risico's op terugval. De Amerikaanse onderzoekers Petersilia & Rosenfeld stellen: *"One of the most significant findings that emerges from our work is that the peak rates for recidivism occur in the days and weeks immediately following release"* (2008, p.74). Het is om deze reden dat Gendreau (1996) het belang benadrukt van *"transitional supports"* bij de overstap van detentie naar de eigen omgeving. Ook andere onderzoekers benadrukken dat een

forse investering van de samenleving in de terugkeer van ex-gedetineerden zichzelf alleen maar terugverdient (Altschuler & Armstrong 1995, Taxman et al. 2002, Brown 2004, Spencer & Jones-Walker 2004).

1.3 Rehabilitatie als aanvulling

Het belang van een soepele overgang en ketensamenwerking wordt ook benadrukt door Tombs (2004), die in plaats van 'nazorg' de alternatieve term *throughcare* ('doorzorg') introduceert. Tombs wil hiermee aangeven dat uitsluitend de aandacht voor basisvoorwaarden als een identiteitsbewijs, huisvesting, inkomen en continuering van zorg geen garantie biedt voor het voorkomen van terugval. Deze aandacht is weliswaar belangrijk, omdat het de ex-gedetineerde laat zien dat de samenleving hem niet blijvend wil opzadelen met problemen die mede door de detentie zijn veroorzaakt of verergerd. Ze zijn voor hem tevens een signaal dat hij zijn burgerrechten niet is kwijtgeraakt. De reparatie 'aansluiting nazorg' laat echter onverlet dat vele ex-gedetineerden kampen met problemen op levensgebieden die zonder begeleiding of behandeling aanleiding zullen geven tot herhaling van crimineel gedrag. In vakjargon worden deze problemen *criminogene factoren* ('*criminogenic needs*') genoemd, die zich zowel in de persoon als in de omgeving kunnen situeren.

De 'knip' tussen de begeleiding tijdens en na detentie wordt in de visie van Tombs geheel opgeheven. Niet zozeer detentie als straf en de daarop volgende reïntegratie van de persoon staan centraal, maar de persoonlijke begeleiding of *rehabilitatie* van de justitiabele in het gehele proces van justitiële bemoeienis van aanhouding tot en met nazorg. Rehabilitatie houdt in dat de persoonlijke problemen en omstandigheden die ten grondslag liggen aan het delictgedrag worden aangepakt. Binnen dat proces worden detentie en reïntegratie opgevat als onderdelen die rehabilitatie als hoger liggend doel dienen.

Waar mogelijk kan de detentieperiode worden benut om ook binnen de muren met rehabilitatie te starten. In Nederland is dat echter nog maar beperkt mogelijk. Slechts voor een klein deel van de gedetineerden zijn binnen detentie daartoe programma's (in vaktermen *gedragsinterventies* genoemd) beschikbaar (Van der Knaap et al. 2007). Dit hangt samen met de regelmatig korte duur van de detentie en de vrij zware selectieprocedures voor gedragsinterventies. Nelissen spreekt in dit verband over 'een select groepje uitverkorenen' (2001, p.73), terwijl de meerderheid van gedetineerden, doorgaans met een veel zwakkere sociaaleconomische positie, het nakijken heeft omdat zij door de selectiecriteria niet in aanmerking komen. Voor het leeuwendeel van de ex-gedetineerden betekent de term 'doorzorg' dat het 'echte werk' na detentie nog moet beginnen.

Indien nodig kan de rehabilitatie na de detentie in een gedwongen kader plaatsvinden. De exacte vorm daarvan hangt samen met de risico's van de justitiabele. Het huidige kabinet ziet rehabilitatie als noodzakelijk onderdeel van de justitiële bemoeienis en heeft de mogelijkheden van verplichte begeleiding na detentie uitgebreid. Uitwerkingen hiervan zijn de voorwaardelijke invrijheidstelling en het forensisch psychiatrisch toezicht (voor tbs-ers). Door het verplichte karakter is een bijkomend voordeel dat de handel en wandel van de ex-gedetineerden die nog steeds een risico vormen, na hun detentie beter kan worden gecontroleerd.

De organisatie die deze verplichte begeleiding uitvoert, is de reclassering. Deze vernieuwingen betekenen dat de reclassering zich de komende jaren meer en intensiever kan richten op het toezicht van ex-gedetineerden en het aanbieden van gedragsinterventies binnen dat toezicht. En voor de ex-gedetineerde van wie de straf er geheel opzigt, biedt de reclassering in toenemende mate in opdracht van gemeenten begeleiding op vrijwillige basis. Voor deze hernieuwde uitdaging kan de reclassering putten uit een gestaag groeiende hoeveelheid wetenschappelijke literatuur over de effectiviteit van toezicht en gedragsinterventies in het kader van rehabilitatie en reïntegratie.

1.4 De ontwikkelingsopdracht van de ex-gedetineerde

De bemoeienis van Justitie met iemand die wordt gedetineerd en vervolgens binnen een gedwongen kader wordt begeleid, kan binnen die periode drie doelen voor de korte termijn dienen:

1. vergelding / straf,
2. bescherming van de samenleving tegen herhaling van het delictgedrag en
3. een combinatie van rehabilitatie en reïntegratie van de justitiabele.

De reclassering in Nederland is geen straffende instantie, maar werkt met ex-gedetineerden aan de andere twee doelen. De reclassent die na zijn detentie binnen toezicht wordt begeleid, wordt voor het doel 'bescherming' beschouwd als een mogelijke recidivist waarop de reclassering tijdens het toezicht een vorm van risicomanagement moet richten. Voor het doel 'rehabilitatie/reïntegratie' wordt de reclassent beschouwd als een persoon van wie de problemen en de omstandigheden aangepakt moeten worden, zelfs als hij daar niet van gediend is. Voor deze aanpak zet de reclasseringswerker vormen van begeleiding in. Aanvullend kunnen voor specifieke problemen gedragsinterventies (ook uitgevoerd door de reclassering) of behandelingen door derde partijen worden aangeboden.

De veronderstelling is dat deze bemoeienis leidt tot twee effecten op de langere termijn:

1. het uitblijven van recidive en
2. een verantwoord en zinvol functioneren van de ex-justitiabele in de samenleving (Poort 2009).

De ex-gedetineerde krijgt hierbij steun (reïntegratie en rehabilitatie), maar heeft een probleem als hij niet meewerkt. Het is kiezen of delen. Poort stelt:

"De reclassering heeft zowel een justitiële als maatschappelijke taak. Het vertrekpunt voor de reclassering zijn echter de justitiabelen, hun gedrag en de risico's die daar uit voort kunnen vloeien. Iemands criminogene factoren zijn het uitgangspunt voor haar werk. Het gaat om problemen die ten grondslag liggen aan het delictgedrag. De reclassering gaat er vanuit dat justitiabelen ook zelf verantwoordelijkheid dragen voor hun gedrag en dat zij kunnen leren dit gedrag en de onderliggende problemen te veranderen.

De reclassering helpt hen die verantwoordelijkheid te dragen. Dat betekent dat zij hen begeleidt bij de veranderingen die ervoor nodig zijn en erop toeziet dat zij zich aan de afspraken houden die daarover gemaakt zijn. Dat geldt ook voor de daders die dat niet willen. De reclassering gaat er vanuit dat motivatie ook veranderbaar is, zelfs onder dwang en drang." (2008, p.13)

Met deze bemoeienis doet de reclassering een *moreel appèl* op de reclassent.

De ex-gedetineerde verlaat de instelling met een opgelegde opgave, die luidt: *get going*, maak gemotiveerd werk van een korte-termijn verandering, zodat je op de lange-termijn niet meer terugvalt in je delictgedrag, geen bedreiging meer vormt voor anderen en dan ook geen last meer hoeft te hebben van het justitiële systeem. Het gedwongen kader zet deze opdracht voor de korte termijn de nodige kracht bij. Daarbij zijn er spelregels: bijzondere voorwaarden (bijvoorbeeld elektronisch toezicht of het volgen van een gedragsinterventie), aanwijzingen en afspraken. Houdt de reclassent zich hieraan, dan krijgt hij voor de langere termijn zijn vrijheid geheel terug. Dit morele appèl op de reclassent kan ook als volgt worden geformuleerd: hij moet op de langere termijn geheel afzien van een crimineel leven. In dit boek wil ik vanuit deze formulering bij de opgelegde opgave stilstaan. Daarbij vat ik reïntegratie en rehabilitatie op als mogelijk belangrijke, effectieve justitiële interventies, die bij de reclassent kunnen bevorderen dat hij van een crimineel leven afziet. Ik beschouw ze echter niet als de enige of zelfs doorslaggevende interventies. Het perspectief ligt een niveau hoger, namelijk op het niveau van de menselijke ontwikkeling, waarbinnen justitiële interventies een plaats kunnen hebben naast de vele andere factoren die de levensloop van een justitiabele kunnen beïnvloeden.

Ik geef later een meer uitgebreide definitie van ontwikkeling vanuit de ontwikkelingspsychologie, maar benoem hier vast het uitgangspunt dat menselijke ontwikkeling volgens deze discipline alleen kan worden geconstateerd bij gedragsverandering die duurzaam, onomkeerbaar en verinnerlijkt is. Het gaat, met andere woorden, ook bij de reclassent niet om gedrag dat slechts op de korte termijn verandert. Het gaat zelfs om meer dan gedragsverandering. Veel reclasseringswerkers hebben ervaring met

2 Desistance: afzien van criminaliteit

sociaal wenselijk of anderszins manipulatief gedrag van reclassenten om op de korte termijn de supervisie / controle en begeleiding met zo min mogelijk inspanning en confrontaties door te komen ('*doing probation*', zagezegd). Bij ontwikkeling gaat het juist om een fundamentele of 'tweede-orde' verandering, waarbij sprake is van een *verinnerlijking* van nieuw gedrag op de langere termijn. Deze verinnerlijking houdt in dat ook de daarbij horende attitudes zijn ontwikkeld of aangepast, waardoor het nieuwe gedrag *voorkeursgedrag* is geworden. Ook is van belang dat de persoon dit gedrag in nieuwe, (meer) uitdagende situaties kan handhaven, kan aanpassen en dat dit tot succeservaringen leidt. Deze ervaringen versterken het ontwikkelingsproces; een positieve spiraal. Dit is wat alle betrokkenen willen, van de moreel gepanikeerde burger en politicus, de wetenschapper en de reclasseringswerker tot uiteindelijk ook de ex-gedetineerde zelf: duurzame, onomkeerbare en verinnerlijkte verandering. In de recente Angelsaksische criminologische literatuur wordt (het resultaat van) dit ontwikkelingsproces ook wel aangeduid met *desistance*. Dit thema heeft de laatste 15 jaar in de criminologie in toenemende mate aandacht gekregen. De term *desistance* betekent: 'het afzien van', in dit kader het afzien van het plegen van delicten. Hier dringt zich de vraag op wat een reclasseringswerker aan deze ontwikkelingsuitkomst kan bijdragen en welke verwachtingen wellicht te hoog gegrepen zijn. De reclasseringswerker kan immers niet op de handen van de ex-gedetineerde gaan zitten. Hij kan deze ontwikkeling wellicht bevorderen, maar niet bepalen. Wat is daarbij haalbaar en hoe moet dit dan plaatsvinden?

1.5 Opbouw van dit boek

In het vervolg van dit boek ga ik in op de vragen die ik in 1.4 formuleerde. Daartoe beschrijf ik eerst, in hoofdstuk 2, de definitie en operationalisatie van *desistance*. In hoofdstuk 3 relateer ik *desistance* aan enkele uitgangspunten van het begrip ontwikkeling die worden gehanteerd binnen de ontwikkelingspsychologie. In hoofdstuk 4 en 5 bespreek ik de achtergronden van *desistance* in meer detail, waarbij ik inga op de keuze van de ex-gedetineerde om met criminaliteit te stoppen en het verloop van dit proces. In de hoofdstukken 6, 7 en 8 worden de factoren uitgewerkt die – blijkend uit onderzoek - aan *desistance* als ontwikkelingsproces bijdragen: menselijk kapitaal, sociaal kapitaal en de narratieve identiteit, motivaties en attitudes. Vervolgens ga ik in hoofdstuk 9 in op de mogelijkheden voor toepassing van deze wetenschappelijke kennis door reclasseringswerkers in de dagelijkse praktijk van het toezicht na detentie. Dit hoofdstuk behandelt de bekende kloof tussen wetenschap en praktijk. Op basis van mijn conclusies in hoofdstuk 9 presenteer ik in hoofdstuk 10 een communicatiemodel voor het reclasseringstoezicht, waarmee de reclasseringswerker concreet kan werken aan het bevorderen van *desistance*-processen.

2.1 Onderzoek naar een verwaarloosd gebied

De term *desistance* betekent: 'het afzien van', in dit kader het afzien van het plegen van delicten. Pas sinds de jaren 90 van de vorige eeuw is onderzoek naar *desistance*-processen een eigenstandig thema binnen de ontwikkelings- of levensloopcriminologie geworden (Claessens 2006). Pionier van deze tak is het echtpaar Glueck geweest, dat vanaf 1937 meer dan 2000 wel en niet criminele jongeren in Boston vijftien jaar heeft gevolgd en daarbij ook het stoppen van de criminele carrière in kaart bracht (1974). Lang was het daarna een verwaarloosd gebied: de *oorzaken* en '*onset*' van delictgedrag werden intensief bestudeerd, maar het *stoppen* werd nauwelijks bekeken. Het lijkt alsof men veronderstelde dat het wegnemen van de oorzaken voor delictgedrag gelijkstond aan het starten van een leven zonder criminaliteit. Hier is een soort fuikgedachte zichtbaar: door het plegen van delicten ontstaat een reactie van Justitie. Het is echter heel beperkt om te denken dat alleen die reactie leidt tot *desistance*. In de jaren 90 van de vorige eeuw hebben met name de sociologen en criminologen Sampson en Laub (1993), Graham en Bowling (1995) en Maruna (1997) het voortouw genomen bij het beschrijven van *desistance*-geschiedenissen. Verklarende theorievorming vindt plaats sinds de eeuwwisseling (Warr 1998, Farrall & Bowling 1999, Farrall 2000, Farrall 2002, Maruna & Toch 2003, Maruna, Porter & Carbalho 2004, Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002, Laub & Sampson 2001). In dezelfde periode heeft onderzoek door vooral psychologen naar het effect van uitsluitend strafrechtelijke interventies op uitsluitend het terugdringen van recidive een enorme impuls gekregen vanuit de zogenoemde *What Works*-beweging (zie 6.1). De bovengenoemde fuikgedachte werd hierdoor bevestigd.

2.2 Operationalisatie van niets?

Desistance is volgens Maruna en Toch (2003) een ongewone afhankelijke variabele voor criminologen, omdat het een term is die verwijst naar de afwezigheid van een bepaalde gebeurtenis, in dit geval de afwezigheid van criminaliteit of delinquent gedrag. Dit maakt *desistance* moeilijk operationaliseerbaar. Het meten van *desistance* als unieke gebeurtenis of *termination point* is lastig: men weet pas zeker dat iemand is gestopt met het plegen van delicten als hij overleden is en dan nog is het de vraag wanneer het stoppen dan plaatsvond: direct na het laatste delict of wellicht pas na een jarenlange innerlijke strijd na dat laatste delict? (Maruna & Toch 2003). Het meten van *desistance* door middel van het niet plegen van een delict in een bepaalde periode, bijvoorbeeld vijf jaar, heeft als bijkomend probleem dat daarmee *desistance* als uniforme gebeurtenis wordt beschouwd voor alle typen delicten, leeftijden en andere achtergrondvariabelen. Het 'rationele keuzemodel' van *desistance* biedt een alternatief door het besluit om geen delicten meer te plegen als moment voor de start van het *desistance*-proces te kiezen (Maruna 2003). Een genomen besluit om te stoppen wil echter nog niet zeggen

dat het iemand echt zal lukken. Als meermaals recidiverende, nu geslaagde ex-roker kan ik dat slechts beamen. Van *desistance* kan slechts sprake zijn als het besluit is verinnerlijkt, dat wil zeggen is verbonden aan een veranderde attitude ten aanzien van onder andere criminaliteit, slachtoffers, aangedaan leed en ook is verbonden aan gedrag dat uiting geeft aan deze attitude.

Kazemian (2007) voert bovendien aan dat zowel een *termination point* als een enkelvoudig besluit als dichotome of statische maat voor *desistance* geen rekening houdt met een mogelijk proces van *desistance*, waarin de frequentie en ernst van delicten kunnen wisselen. Daardoor kan de *voortgang* van (bijvoorbeeld) de reclassent niet worden gemeten en biedt een dergelijke maat ook geen zicht op mogelijke interventies die *desistance* bevorderen.

Een derde ingang voor het operationaliseren van *desistance* is daarom het 'procesmodel' (Fagan 1989, Bushway et al. 2001), waarbij zowel een proces van *desistance* wordt onderscheiden (met hierin een afname van de frequentie en ernst van delicten) als een *termination* (het definitieve einde van de criminele carrière, *true desistance*). Een probleem voor onderzoekers met dit model is, de mensen te vinden die zich in dit proces bevinden. Recidivisten en *desisters* kunnen immers dezelfde mensen zijn. Aanvullende kritiek van Maruna (2003) op dit model is, dat het proces *meewerkt* als oorzaak van de 'uiteindelijke' *desistance*. De oorzaak van *desistance* is dan hetzelfde als 'true' *desistance*. Opmerkelijk bij deze operationalisering is ook, dat het rationele keuzemoment weer is verlaten en ingeruild voor een kwantitatieve benadering. Toch is het procesmodel een grote winst, omdat het tot concrete aanbevelingen voor de reclasseringpraktijk kan leiden.

Een andere benadering wordt voorgesteld door Maruna en Toch (2003), die onderscheid aanbrengen tussen een proces van *primaire* en *secundaire desistance*. Bij *primaire desistance* gaat het om een delictvrije periode of fase, die niet gepaard gaat met een verinnerlijking van deze gedragsverandering in termen van opvattingen, houding of identiteit. Bij *secundaire desistance* is dat wel het geval. Dan is sprake van een ontwikkelingsuitkomst zoals door Bronfenbrenner is gedefinieerd (zie hiervoor hoofdstuk 3). Het 'zich houden aan de voorwaarden' tijdens reclasseringstoezicht mag in dit verband dus niet zo maar als een teken van *secundaire desistance* worden opgevat. De reclasseringswerker moet er ook rekening mee houden dat 'slechts' *primaire desistance* in het spel is. Dit zelfde geldt voor de korte termijn veranderingen die na afloop van een gedragsinterventie gemeten worden. Voor het vaststellen van *secundaire desistance* is meer tijd nodig.

Als alternatieve operationalisatie van *desistance* stellen Maruna en Toch (2003) daarom voor: "het op lange termijn uitblijven van het plegen van criminaliteit bij personen die voorheen in een persisterend patroon van crimineel gedrag zaten". Deze operationalisatie van Maruna en Toch blijft echter gebrekkig omdat het proces

van verinnerlijking niet langer wordt genoemd. Het is een definitie met een puur kwantitatieve operationalisatie.

2.3 Een voorstel

Het rationele-keuzemodel en het procesmodel van Maruna en Toch vereisen naar mijn mening enkele aanvullingen.

1. Beide modellen houden geen rekening met de *investeringen* die de *desister* tijdens het *desistance-proces* doet, zoals in relaties en omstandigheden die een alternatief bieden voor delictgedrag. Doelen die eerder met delictgedrag werden bereikt, worden door hem nu met andere middelen bereikt (bijvoorbeeld geld, door te werken). En daarnaast kunnen andere doelen belangrijker worden dan de doelen die tijdens het criminele leven de boventoon voerden, zoals rust, creativiteit, sociale betrokkenheid (Ward & Brown 2004). Het zichzelf belonen door deze investeringen te doen en het bereiken van ook alternatieve doelen tijdens het *desistance-proces* kunnen de gemaakte keuze versterken. Ook de kwantitatieve afname van de ernst en frequentie van delictgedrag kunnen voor de *desister* een belangrijke reden zijn om zijn (kwalitatieve) overtuiging om te stoppen in toenemende mate als juist bevestigd te zien. De *desister* heeft immers steeds minder 'last' van politie en Justitie en voelt zich eventueel ook veiliger en rustiger. Deze zaken kunnen ook als een intrinsieke beloning worden opgevat. Belangrijk in dit verband is het onderzoek van Leibrich (1993) naar ex-reclassenten die drie jaar lang niet hadden gerecidiveerd. Zij gaven aan dat naast het aangaan van gezinsverantwoordelijkheden de ontwikkeling van nieuw *zelfrespect* doorslaggevend was geweest voor het vermijden van nieuw delictgedrag (1993, p. 56). Dit positieve, *promotieve* element ontbreekt in beide andere modellen. Bij onverhoopte terugval kan dit de ernst en aard van delictgedrag aanvullend doen afnemen. In deze eerste aanvulling stel ik dus voor ook het besluit van de *desister* niet als een eenmalige gebeurtenis op te vatten, maar als een overtuiging of motivatie die voortdurend bekrachtigd kan of moet worden. Ook dit kan worden gemeten.
2. Farall en Calverley concluderen op basis van hun onderzoek dat *desisters* uiteindelijk aangeven dat het verleden daadwerkelijk is afgesloten, blijkend onder andere uit het praten over emoties in de verleden tijd (2006). Dit zijn uitingen van *secundaire desistance*. Is hier nu sprake van een proces of toch van een *termination point*? Ik vermoed dat, in overeenstemming met mijn eerste aanvulling, geen onderscheid gemaakt moet worden tussen beide. Het is een paradox. Er is naar mijn mening wel degelijk een uitkomst of *termination* mogelijk (de *desisters* beamen dit immers), maar dit punt dient niet statisch te worden opgevat, zoals een *trait* van een *desister*, maar als een dynamisch kenmerk dat zijn verdere ontwikkeling mede aanstuurt en ook de context in dit proces meesleept. Door Bronfenbrenner (1979) wordt dit ook

3 Desistance als ontwikkelingsuitkomst

wel een *'developmentally structuring attribute'* van de persoon genoemd. Dit sluit aan bij Bushway et al (2001), die *desistance* opvatten als een vrijwel tot nul gereduceerde criminele *neiging*.

Op basis van bovenstaande stel ik de volgende definitie van *desistance* voor: "*Desistance* is het uitblijven van delictgedrag over een langere periode, hetgeen samenhangt met een overtuigde (verinnerlijkte) en actieve (gedragsmatige) investering van de *desister* in zijn sociale en materiële omgeving voor het bereiken van prosociale doelen, waarbij de omgeving zijn investering om met criminaliteit te stoppen daadwerkelijk en voortdurend bekrachtigt."

Hiermee definieer ik *desistance* in navolging van Maruna en Toch nog steeds als een proces en dit proces is een dynamische ontwikkelingsuitkomst. Dit past ook wel bij de term *'to desist'*: 'afzien van' veronderstelt een actieve houding, een actief afweren en geen uitkomst of statische toestand. De ex-gedetineerde weet hoe delicten gepleegd kunnen of moeten worden, hij ziet de kansen of ervaart de uitdaging, maar hij pleegt het delict niet of weet zelfs de situaties te vermijden waarin de uitdagingen zich voordoen. Hij 'leeft een leven' zonder criminaliteit en 'is' niet iemand zonder criminaliteit.

Het voordeel van deze definitie is dat de start van een *desistance-proces* al kan worden geconstateerd tijdens de detentie en/of begeleiding door de reclassering. *Desistance* kan worden gemeten door de aanwezigheid en groei van een combinatie van een overtuigde en actieve investering door de dader en bekrachtigende invloeden vanuit de context.

3.1 Ecologische transities

Het congres over nazorg na detentie van de International Community Corrections Association in 2009 had als thema: *'transitions'* (overgangen). In de ontwikkelingspsychologie heeft de term *transitie* een heel specifieke betekenis. Bronfenbrenner (1979, 1988, 1992, 2005) beschouwt interacties van zich ontwikkelende mensen met hun omgeving (waarin zich anderen bevinden) als de motor van ontwikkeling. Episoden waarin zich ontwikkelende mensen met anderen interacties aangaan hebben een start en einde. Zij worden opgevolgd door nieuwe episoden van interacties in andere contexten, waarbij andere rollen horen. In deze nieuwe contexten zal de persoon moeten toepassen wat hij tot nu toe heeft geleerd en de kenmerken van zichzelf of de context zonodig moeten aanpassen. Deze overgangen zijn zeer bepalend voor succesvolle ontwikkeling. Bronfenbrenner noemt ze *ecologische transities*: de overgang van de persoon naar een nieuwe context, waarin hij het geleerde tot uitdrukking kan brengen of verder ontwikkelen: *'Shifts in role or setting which occur throughout the entire life-span'* (1979 p.8).

Bekende voorbeelden van ecologische transities zijn de start van de basisschool, het uit huis gaan van de jongvolwassene (beide voorbeelden van zowel andere contexten als rollen), de start van een partnerrelatie en de geboorte van het eerste kind (beide nieuwe rollen). Maar ook school *drop-out*, de intrede in een groep vrienden die delicten plegen, de overstap naar de eigen omgeving na afloop van detentie of de periode binnen toezicht direct na het afronden van een gedragsinterventie, kunnen als ecologische transities worden aangemerkt. Binnen het strafrechtelijke kader zijn ecologische transities voortdurend aanwezig: de aanhouding, de procesgang, eventuele detentie, de vrijlating, het toezicht, de gedragsinterventie. Het zijn alle tijdvakken van contexten en rollen met wisselende interactiesystemen. Soms lopen de contexten en rollen door elkaar – wie gedetineerd is, kan ook een gedragsinterventie volgen. Wie gedetineerd is, heeft doorgaans ook nog familie. Wanneer ecologische transities samengaan met een rolverandering ontstaan er andere verwachtingen ten aanzien van gedrag. *'Roles have a magic-like power to alter how people are treated. How they act, what they do and thereby even what they think and feel'* (1979, p.9).

Het concept ecologische transitie is van uitzonderlijk groot belang om te begrijpen waarom een ex-gedetineerde zich tegenover de reclasseringswerker gedraagt zoals hij doet, en welke achterliggende gedachten en emoties daarbij een rol spelen. Ook voor het helpen van een ex-gedetineerde bij het toepassen van hetgeen hij in detentie heeft geleerd (zoals een gedragsinterventie of behandeling) is begrip van het concept ecologische transitie belangrijk.

3.2 Kenmerken van menselijke ontwikkeling

Wie uit detentie vrijkomt en verplicht wordt begeleid, moet tijdens deze ecologische transitie zijn persoonlijke opdracht voor *desistance* als ontwikkelingsuitkomst concreet gaan uitvoeren. Om zowel de ex-gedetineerde (ik refereer verder aan deze persoon als *reclassent*) als de reclasseringswerker voor deze opdracht handvatten te geven, moet eerst het begrip ontwikkelingsproces worden ontleed en gedefinieerd. Ik doe dat aan de hand van het werk van de ontwikkelingspsycholoog Urie Bronfenbrenner. Mijn keuze voor een oriëntatie op de ontwikkelingspsychologie is weinig revolutionair. Deze wordt bijvoorbeeld ondersteund door de What Works-beweging, die er van uitgaat dat een psychologische theorie tot nu toe de best verklarende theorie is gebleken voor het terugdringen van recidive, daarbij sociologische en penologische tradities terzijde schuivend (Andrews 2000).

Ik noem hieronder een aantal essentiële kenmerken van menselijke ontwikkeling die door Bronfenbrenner zijn voorgesteld (1979, 1988, 1992, 2005). Daarbij voeg ik de term *reclassent* reeds in en geef ik enkele eerste illustraties. Op deze aspecten zal ik ook later terugkomen wanneer ik inga op (het bevorderen van) *desistance* door ex-gedetineerden in hun rol van *reclassent*.

1. Ontwikkeling is niet hetzelfde als *gedrag*. Ontwikkeling is een *molaire* verandering, een langdurige en geïntegreerde verandering van gedrag en de achterliggende vaardigheden en attitudes. Gedrag van een *reclassent*, bezien zonder deze context, is *moleculair*, kortdurend en betekenisloos.
2. Volgens Bronfenbrenner gaat het bij ontwikkeling om iets anders dan 'geen recidive', 'een lagere totaalscore op de RISc' of 'certificaat behaald'. Aan dergelijke uiterlijke kenmerken kunnen ontwikkelingsuitkomsten, ook *desistance*, niet worden afgemeten. Bronfenbrenner geeft een alternatieve definitie: Uiteindelijk vindt ontwikkeling plaats in de menselijke geest. Ontwikkeling is een psychologisch fenomeen. Ontwikkeling van een persoon duidt op de evolutie in de levensloop van *vaste, stabiele patronen van mentale organisatie-activiteiten én hun concrete inhoud*, die kenmerkend zijn voor die persoon. Deze vaste patronen van denken, voelen en willen zijn de ontwikkelingsuitkomsten. De patronen kunnen alleen worden afgeleid vanuit kenmerkende manieren waarop de persoon omgaat met de wereld. Die manieren omvatten zowel observeerbaar gedrag in de wereld als subjectieve belevingen (percepties en emoties) van de wereld waarin deze persoon leeft. Het betreft stabiel gedrag, gesteund door stabiele opvattingen en gevoelens. Daarmee kan men ontwikkeling vaststellen. Bronfenbrenner noemt ontwikkeling daarom ook '*mastery* (beheersing) of *competentie* van cultureel gedefinieerde

activiteiten in het dagelijks leven'. Daarmee introduceert hij de *context* (het dagelijks leven) als aanvullend element om ontwikkelingsuitkomsten te meten. Zonder de context is ontwikkeling betekenisloos. Zonder te zien wat de ex-gedetineerde doet in zijn huis, op zijn werk, in het kantoor van de reclasseringsunit, in zijn gezin, kun je ontwikkeling niet vaststellen. Alleen daar kan de reclasseringswerker uit *mastery* afleiden of er stabiele patronen "tussen de oren" zijn ontstaan.

3. Ontwikkeling van de *reclassent* in de richting van *desistance* is niet alleen zichtbaar in de omgeving, de omgeving is daarvoor ook een noodzakelijke factor. Ontwikkeling nestelt zich in het hoofd, maar groeit in en in wisselwerking met de omgeving. Ontwikkeling is het resultaat van gaandeweg meer complexe en wederzijdse interacties met en activiteiten van de persoon in zijn omgeving. Daarvoor zijn *face to face* contacten nodig. Daarbij benadrukt Bronfenbrenner dat voor ontwikkeling is een sterke wederzijdse emotionele binding met een ander vereist, die begaan is met de persoon. Het meest duidelijk zien we dat tussen ouder en kind. We weten hoe desastreus de effecten van hechtingsproblemen zijn op het volwassen functioneren. Maar ook in latere, meer tijdelijke relaties met een professional, is dit principe nog steeds geldig. We blijven wat dat betreft allemaal kind. Het bovenstaande biedt enkele professionele aanwijzingen voor de reclasseringswerker: zorg voor *continuïteit* in tijd en in persoon, zorg voor wederkerigheid, zorg voor een *werkaliantie*. Een belangrijke toevoeging hierop is het interactieaspect '*progressief meer complex*': een herhaling van interacties op steeds hetzelfde niveau van complexiteit, bijvoorbeeld het uitsluitend herhalen van gedragsinstructies of voorwaarden tijdens het reclasseringstoezicht, zal bij de *reclassent* niet tot ontwikkeling leiden. Vanuit dit perspectief wordt ook begrijpelijk waarom detentie voor ontwikkeling van de gedetineerde zo'n lastige situatie is en de daarop volgende vrijlating zo'n enorme opgave. De ex-gedetineerde moet immers het tijdens detentie vertraagde vliegwieltje (de progressief meer complexe interacties) na zijn vrijlating weer aan de praat krijgen.
4. Bij herhaalde *face-to-face* contacten en een emotionele binding met de reclasseringswerker bestaat de kans dat de *reclassent* die activiteiten én die binding *internaliseert, verinnerlijkt*. Dat motiveert hem om te *investeren* in gelijksoortige activiteiten en persoonlijke verbintenissen – maar alleen als deze activiteiten en personen daartoe voldoende uitnodigen. Hier benadrukt Bronfenbrenner dat het niet gaat om verinnerlijking van iets abstracts, zoals 'de lessen die ik hieruit leer', maar om de concrete inhoud van wat de persoon, in ons geval de *reclassent*, precies denkt, voelt, wil, doet in de *specifieke* omgeving waarin hij met de reclasseringswerker communiceert. De motivatie tot investering in nieuwe contexten houdt - met een metafoor - in, dat het tv-programma (waaraan hij zelf meedoet) op de *reclassent* zoveel indruk maakt, dat elke aflevering wordt opgenomen en bewaard als

instructiefilm. Voor *desistance* als ontwikkeling betekent dat, dat alles in de omgeving van de reclassent, inclusief de *letterlijke* 'reclasseringsomgeving', daaraan kan bijdragen. Dat begint al bij zijn bejegening door de baliemedewerkers.

5. Mastery moet groeien: ontwikkeling van de reclassent zal niet of nauwelijks plaatsvinden als er in de gehanteerde methode geen mogelijkheden zijn om de context te ontdekken, onderhouden, uit te breiden, te veranderen of verbeelden. De relatie met de ervaring van *agency* of *self-efficacy* (de persoonlijk ervaring invloed te mogen en kunnen hebben op de context) als een van de genoemde voorwaarden voor een succesvol reclasseringstoezicht is hier duidelijk (McNeill 2002, 2007, 2009a). In eerste instantie zal detentie of toezicht voor de reclassent een confrontatie zijn, die niet strookt met zijn wensen of verwachtingen en waarin een ervaring van *agency* moeilijk te vinden is. Indien echter de reclassent zijn wensen en verwachtingen kan aanpassen of als het hem wordt toegestaan en het hem lukt deze omgeving zó te herinrichten dat deze strookt met zijn wensen, verwachtingen en capaciteiten, dan is dat vanuit het perspectief van de ontwikkelingspsychologie de hoogste expressie van ontwikkeling.
6. Ontwikkeling leunt zwaar op de beschikbaarheid en invloed van derden. Hier gaat het niet alleen om de reclasseringswerker zelf, maar om de gehele directe en bredere omgeving: *"If third parties, such as spouses, relatives, friends or neighbours, are absent or if they play a disruptive rather than supportive role, the developmental process, considered as a system, breaks down"* (1979, p.6). Niet alleen de directe omgeving is van belang, ook de '*supportive settings*' in de bredere omgeving die de directe omgeving bij hun taak of opdracht ondersteunen. Voor *desistance* is 'a whole village' nodig. Binnen de strafrechtketen is hier evident, dat ondersteuning door de gehele reclasseringsorganisatie ('back office') en in de ketensamenwerking doorslaggevend kunnen zijn voor succesvolle *desistance*-processen. Dit roept vragen op over verbanden die binnen en vanuit de reclassering worden gelegd, zoals:
 - a. Hoe ondersteunt de reclasseringsorganisatie de reclasseringswerker bij het zodanig uitoefenen van invloed op de reclassent, dat ontwikkeling werkelijk wordt bevorderd?
 - b. Wanneer het toezicht start, worden dan systemen zoals het gezin, het werk, de school geïnformeerd en actief betrokken? Hoe beïnvloedt dit de ontwikkeling van de reclassent?
7. Met deze '*supportive settings*' komen we op een belangrijk punt voor ontwikkeling. *Desistance* is mede afhankelijk van invloeden waarop de reclassent en de reclasseringswerker geen controle hebben. Die invloeden kunnen het ontwikkelingsproces maken en breken. Het volgende voorbeeld maakt dit duidelijk: Wie de gevangenis verlaat en een ander leven wil beginnen, maakt daarop minder kans als

mogelijke werkgevers de ex-gedetineerde niet zien zitten of wanneer hij door zijn nieuwe collega's met de nek wordt aangekeken. Dat 'niet zien zitten' wijst er op, dat het niet slechts gaat om concrete steun vanuit deze '*supportive settings*'. Het gaat, geeft Bronfenbrenner aan, nadrukkelijk ook over het *belief system* (het geheel van overtuigingen) dat de ene omgeving heeft over de andere. Welke overtuigingen hebben bijvoorbeeld de familieleden van de reclassent over het toezicht? En de reclasseringswerker over de familie? En de unitmanager over reclassenten? Deze overtuigingen kunnen een belangrijke impact op *desistance* hebben. De betrokken interactiesystemen moeten deze overtuigingen uitwisselen en zoveel als mogelijk samen positie kiezen om het *desistance-proces* van de reclassent te bevorderen.

3.3 Ontwikkeling van *desistance* 'versus' publieke veiligheid?

Lang niet iedereen onderschrijft een visie op een bejegening van ex-gedetineerden die uitgaat van ontwikkeling. Weliswaar zijn wetenschappers en praktijkwerkers het erover eens dat een combinatie van rehabilitatie en reïntegratie de voorkeur verdient en dat straf daarbij hooguit instrumenteel is (Kazemian 2007), maar buiten hen zijn er velen in de politiek en samenleving die 'kale' straffen afdoende achten en de ('dure') inspanningen voor rehabiliteren en zelfs re-integreren met soms harde taal in twijfel trekken. Zij hameren op de noodzaak met straf een voorbeeld te stellen en op de belangen van een veilige samenleving (waarbij de concrete inhoud van veiligheid naar believen wordt ingevuld). De consequentie van deze stellingname is dat het puur een persoonlijke opgave van de justitiabele is om zijn leven op orde te krijgen. Een wat mildere variant van deze visie is dat rehabiliteren en re-integreren geen doelen op zich zijn, maar hooguit noodzakelijke middelen voor een veilige samenleving. Reclasseren vanuit een perspectief op menselijke ontwikkeling en reclasseren vanuit een perspectief op publieke veiligheid komen slechts gedeeltelijk overeen. Het overeenkomstige deel is, dat een positieve ontwikkeling van de reclassent direct kan bijdragen aan veiligheid in de samenleving. Voorbeelden zijn het leren beheersen van agressieve impulsen of werken aan een verslaving. Niet alle ontwikkeling van reclassenten valt echter te herleiden tot een bijdrage aan veiligheid. Ik noem de ontwikkeling van de overtuiging om een bijdrage te willen leveren aan de samenleving of om de schade die het slachtoffer heeft opgelopen te willen herstellen. Ook het reclasseren vanuit een perspectief op veiligheid bevat een deel, dat niet overeenkomt met menselijke ontwikkeling als doelstelling. Vanuit de risico's die bij een reclassent worden geconstateerd kan reclasseren ook betekenen dat zijn vrijheid wordt beperkt, bijvoorbeeld door een periode van detentie. De reclassent wordt dan beschouwd als een persoon die momenteel niet geheel te vertrouwen is en waarop je momenteel niet zo maar kunt rekenen. Voor de ontwikkeling van de reclassent is dat geen gunstige context.

3.3.1 New penology

Het reageren op criminaliteit vanuit een perspectief op publieke veiligheid heeft de afgelopen decennia duidelijk aan invloed gewonnen. Volgens McNeill (2004, McNeill et al. 2009) en Garland (2001) is de manier waarop vanuit overheidswege aan delictplegers aandacht wordt besteed, recentelijk veranderd. De auteurs wijzen op een verschuiving die op het einde van de 20ste eeuw plaatsvond, van een *'penal welfarism'* naar een *'new penology'*^{vi}. Het *'penal welfarism'* richtte zich voornamelijk op de delictpleger als persoon (subject), waarin moet worden geïnvesteerd voor zijn resocialisatie. *'new penology'* richt zich niet zozeer op de delictpleger als subject, maar als object, te weten als onderdeel van een specifieke groep met een bepaald recidiverisico en een *'criminogeen profiel'*^{vii}. *'new penology'* concentreert zich voornamelijk op technieken om dergelijke groepen te identificeren en in gevaarklassen onder te brengen. Deze benadering is ook in Nederland bij politie en Justitie zichtbaar. Voorbeelden zijn de aanpak van veelplegers en de toekenning van een risiconiveau aan de reclassent in *Redesign Toezicht* (zie 3.3.2). In deze aanpak richt ook de reclassering zich volgens McNeill niet meer primair op het rehabiliteren van de delinquent, maar op veiligheid, op de bescherming van de samenleving, op het voorkomen van nieuwe slachtoffers. De delinquent is object geworden van dit andere, maatschappelijke doel. De aanpak binnen deze *'new penology'* is volgens Garland (2001) niet eenduidig. Hij constateert een mix van twee opvallend tegenstrijdige richtingen. Enerzijds ziet Garland een *'hysterische ontkenning'* van het gegeven dat misdaad van alle tijden is en zal blijven, met als consequentie een frontale aanval (*'war on crime'*) op delinquenten, en hierbij wordt stigmatisering niet geschuwd: "we zullen het koste wat kost toch winnen van deze boeven" (*'trail, nail and jail them'*). Anderzijds zijn volgens Garland *'pragmatische'* en *'adaptieve'* oplossingsrichtingen te zien, met als motto *'redden wat er te redden valt'* ten bate van onze veiligheid en hierbij horen pogingen om dit zo effectief en kostenbesparend mogelijk aan te pakken. Deze tweede richting lijkt in de richting van het oude *'penal welfarism'* te wijzen. Dit is echter schijn, want het pragmatisme betekent ook het volgende: als de delinquent voor dat doel als subject *'gered'* moet worden is dat meegenomen, maar als hij voor dat doel beter als object kan worden opgesloten zonder enige vorm van begeleiding is dat ook goed. Garland stelt: Het geloof in rehabilitatie lijkt welhaast verloren.

3.3.2 Redesign Toezicht

De *'new penology'* is niet ongemerkt aan de reclasseringsorganisaties in Nederland voorbijgegaan. In *Redesign Toezicht*^{viii}, het nieuwe proces voor de uitvoering voor *toezicht*^{ix} dat in 2009-2010 landelijk wordt ingevoerd (RN/LJ&R/SVG 2009), staan publieke veiligheid en gedragsverandering hand in hand als doelen vermeld. De oorspronkelijke taken van de reclassering – het schrijven van sociale rapporten ter ondersteuning van de justitiabele en hulp bij reïntegratie en rehabilitatie – zijn vanaf de jaren 90 in de vorige eeuw vervangen door een focus op het voorkomen van recidive door middel van supervisie en controle, aangevuld met specifieke interventies. De positie van de reclasseringswerker is daarmee langzaam gewijzigd van *'deskundige vriend'* naar *'niet altijd even vriendelijke deskundige'*. De reclasseringsorganisaties zijn veel meer dan voorheen *'crimefighters'* geworden, waarbij het maatschappelijke belang van een veiliger samenleving minstens even zwaar weegt als de belangen van de individuele dader (Moors & Vogelvang 2009, Heinrich 1996). *Redesign* is zorgvuldig door de reclasseringorganisaties voorbereid. Het nieuwe proces is een antwoord op kritiek op de uitvoering van toezicht door de reclassering in het rapport *'Inzicht in Toezicht'* (Abraham, Van Dijk en Zwaan 2007). Het rapport presenteert een aantal pittige conclusies en aanbevelingen. Een heldere definiëring van toezicht, betere samenwerking met ketenpartners, minder uitval van reclassenten, duidelijker ingrijpen bij het overtreden van voorwaarden, meer *evidence-based* werken op basis van een duidelijke programmatheorie en een meer resultaatgerichte cultuur in de organisatie kwamen als *'huiswerk'* naar voren. In *Redesign Toezicht* heeft dit er toe geleid dat het principe *'resources follow risk'* leidend is geworden voor het nieuwe proces. Daarbij worden de reclassenten ingedeeld in een gevaarsklasse op basis van hun risicoprofiel. Ook zal het overtreden van de bijzondere voorwaarden^x sneller en consequenter worden bewaakt dan voorheen. Rondom deze inhoudelijke kern (zowel *resources follow risk* als het sneller ten uitvoer leggen worden als *evidence-based* gepresenteerd), worden de cultuur en organisatie van de reclasseringsorganisatie aangepast. Duidelijk is echter ook dat de reclassering probeert ruimte te blijven bieden aan menselijke ontwikkeling. Poort geeft aan dat het voorkomen van recidive in *'nagenoeg alle gevallen'* zal samengaan met *resocialisatie*: *'verantwoord en zinvol functioneren van de ex-justitiabele in de samenleving'* (2009, p.5). Hier lijkt het oude *'penal welfarism'* gewoon een plaats te krijgen. Het perspectief op een dader als een *'te redden'* persoon, als een buitenstaander en achterblijver, wordt nog steeds genoemd. Het gaat ook om *'weer meedoen'* in de samenleving, zelfs om *'zinvol'* meedoen. Met de introductie van de term resocialisatie krijgt de dader (impliciet) het recht toegekend op normalisering en sociale inclusie. Ook de opmerking dat verandering

van de omstandigheden van de dader onderdeel kan zijn van de begeleiding (p.5) maakt dit duidelijk. De uitzondering die in *Redesign Toezicht* wordt gemaakt voor een groep daders die (langdurige) zorg en behandeling nodig hebben, is een derde aanwijzing dat de rehabilitatiegedachte nog in leven is.

De vraag is hier echter of we hier te maken hebben met het aloude '*penal welfarism*' of met de pragmatische aanpak van de '*new penology*'. Het omgaan met beide visies (veiligheid en ontwikkeling) is voor de reclassering in Nederland een worsteling. In deze worsteling lijkt de '*new penology*' in Nederland anno 2009 toch ook bij de reclassering de overhand te hebben. In de methode *Redesign Toezicht* is immers resocialisatie geen zelfstandig doel meer maar een *middel*. Resocialisatie 'hangt samen met' het hoofddoel op lange termijn, recidivevermindering. Resocialisatie dient dus primair de veiligheid in de samenleving.

Veiligheid als 'hoogste doel' van de reclassering is een betwistbaar standpunt.

Ten eerste is het onduidelijk wat er onder dit begrip moet worden verstaan, het is een paraplu-begrip geworden. Boutellier spreekt over veiligheid als een 'semantisch sleepnet' (2007). Ten tweede wijzen Boone en Poort er op dat door deze benadering resocialisatie of rehabilitatie tot uitwisselbare middelen gedegradeerd worden, zolang de recidive maar daalt: "Het succes van het resocialisatiestreven lijkt tegenwoordig nog uitsluitend te worden afgemeten aan de mate waarin de recidive daadwerkelijk wordt verminderd" (2002, p.50). Deze pragmatische of adaptieve oplossing (zoals hierboven door Garland benoemd) noemen zij een vorm van utiliteitsdenken, waarbij het middel het doel heiligt. Als bijvoorbeeld levenslange opsluiting als middel beter werkt, is dat ook 'goed'. McNeill signaleert dit probleem ook: "*Contemporary penologists argue that in recent decades rehabilitation has been recast not as an end but as a means or a mechanism for reducing crime*" (2009, p.21). Robinson en McNeill betogen dat binnen de '*new penology*' zo langzamerhand alles onder het motto van veiligheid is toegestaan als het maar 'effectief' is (2004): als het recidive terugdringt is het 'goed', als het aan sommige burgers ligt tot en met de 'rechtspraak' in de film *Clockwork Orange* aan toe. Het utiliteitsdenken lijkt wellicht alleszins redelijk, maar roept ook prangende ethische vragen op. Immers, wat is 'goed' en wie bepaalt dat? Hoe wordt bijvoorbeeld de discussie gevoerd over de mogelijkheid om elektronisch toezicht uit te breiden met een elektrische schok door de enkelband wanneer de reclassent zich buiten bereik van de peilzender beweegt? Waar ligt de grens van 'het goede'?^{xi}

Nauw gerelateerd hieraan is de discussie over de '*zero sum policy*', de redenering dat voor een toename van veiligheid een evenredige afname van vrijheid moet worden geaccepteerd. Door onder andere Wacquand (2008, 2009) is overtuigend beargumenteerd dat hier van een drogredenering sprake is, omdat veiligheid hier uitsluitend negatief wordt gedefinieerd, te weten als het ontbreken van dreiging of het

met succes afwenden van gevaar. Wie veiligheid en vrijheid in positieve termen formuleert, constateert juist een enorme overlap, die de 'uitruil' overbodig maakt. Ook signaleert Wacquand dat het inleveren van vrijheid voornamelijk door de lagere sociale klassen wordt ondergaan.

McNeill poneert in deze discussie de stelling dat de reclassering geen organisatie is om uitsluitend criminaliteit te verminderen, maar ook een organisatie die *recht doet*. "*Rehabilitation solely as a means of protecting the public is, paradoxically perhaps, counter-productive; to achieve safer communities we need better integrated citizens*" (2009, p.21). Dit recht doen houdt in, dat de reclassering naast het beschermen van de samenleving ook de rechten van de reclassent op ontwikkeling en integratie herstelt. Vanuit die missie moet de reclassering actief meewerken aan zowel pogingen van de justitiabele om de veroorzaakte schade en leed voor zover mogelijk te herstellen, als aan initiatieven van de stad, buurt en familie om de justitiabele weer openlijk als burger en *voormalig* dader te erkennen. McNeill geeft hiermee aan dat de reclasseringsorganisaties naast het beschermen van de samenleving en de combinatie van rehabiliteren en re-integreren een derde taak hebben: *restoratie*^{xii}. Het voorstel is interessant omdat daarmee de discussie over veiligheid versus ontwikkeling overbodig lijkt te worden. Voor restoratie zijn immers beide vereist.

3.3.3 De Europese worsteling

Het (moeten) omgaan met een focus op veiligheid door recidivevermindering 'versus' ontwikkeling van daders is eveneens zichtbaar in andere Europese landen. De spanning tussen beide constructen heeft bijvoorbeeld bij de *probation services* in het Verenigd Koninkrijk de titel '*mentor/monitor debate*' gekregen (Barry 2000). Onder deze vlag worden heftige discussies gevoerd (zie bijvoorbeeld Raynor 2004).

Van Kalmthout en Durnescu (2008) constateren, zeer optimistisch: "*The European countries are moving towards a more community-oriented criminal justice system (...). This emphasis on the offender's inclusion rather than exclusion from society presupposes the involvement and commitment of the community, in particular the local community*" (p. 7). Hier is een visie zichtbaar op een reclassent die resocialisatie nodig heeft en daarbij door de samenleving moet worden gesteund. Deze trend heeft er volgens de auteurs toe geleid dat '*supervising and monitoring*' van daders als vormen van '*non-custodial sanctions*' de belangrijkste taken van de reclassering zijn geworden om sociale inclusie te bevorderen, waar dat voorheen de ondersteuning van gedetineerden was (p.7). In hetzelfde hoofdstuk constateren de auteurs over de *mission statements* van Europese reclasseringsorganisaties echter het volgende: "*In a rather large number of countries, the mission statements also have a political background; they reveal a picture of the priorities defined by the political and penal*

4 Desistance: waarom eigenlijk?

climate at a certain moment in time. (...) In some countries, strong emphasis is put on public protection, risk assessment and the effective enforcement of sentences (England and Wales, Estonia, the Netherlands) (...)." (p.12). Het citaat maakt duidelijk dat in deze landen de sociale inclusie van daders plaats moet vinden binnen een kader waarin de publieke veiligheid onder meer door de reclassering zelf wordt bewaakt. En even verder: "...most mission statements reflect the traditional ethos of probation: to protect the public by effectively enforcing community measures and sanctions." (p.13). Of dit het *traditionele* ethos van de reclassering is, valt gezien haar geschiedenis te betwijfelen.

Het blijft een worsteling: de reclassent is zowel een dader die recht heeft op hernieuwde inburgering als een tijdelijke buitenstaander die gevaar oplevert voor de veiligheid. De balans lijkt toch over te hellen naar het laatste. Rehabilitatie als doel zit op de wipstoel: indien de effectiviteit van deze aanpak niet kan worden aangetoond in termen van recidivevermindering (het overige lijkt van minder belang), is het over en uit. Over restoratatie wordt binnen de reclasseringsorganisaties niet of nauwelijks gesproken, op uitzonderingen als Schotland en België na. Het zijn gevaarlijke tijden voor gevaarlijke buitenstaanders.

Desistance lijkt een '*dream come true*'. De succesverhalen van *desisters* stemmen positief, hoopvol en het proces lijkt weliswaar zwaar, maar door zijn natuurlijke karakter eigenlijk zo vanzelfsprekend - als alles meezit.

In dit boek wil ik ingaan op de vraag hoe een reclasseringswerker dit proces kan bevorderen bij een ex-gedetineerde. Aan het beantwoorden van die vraag gaan twee fundamentele vragen vooraf. Ten eerste: waarom zou een ex-gedetineerde zich eigenlijk willen ontwikkelen in de richting van een *crime-free life*, wat beweegt hem om te stoppen? Ten tweede: waarom zou hij daartoe willen investeren in het contact met een reclasseringswerker die hem is opgedrongen; waarom veranderen en waarom op die manier?

4.1 Waarom veranderen?

4.4.1 Een hoger doel

Verschillende auteurs zijn bij ex-gedetineerden nagegaan welke motieven zij noemen voor een leven zonder criminaliteit. Farall en Calverley benadrukken op basis van hun studie dat een reclassent doorgaans gemotiveerd zal zijn om meer autonomie en vrijheid te ervaren en om de routines te doorbreken die hem steeds weer in contact brengen met de beperkingen van zijn rol als reclassent (2006, zie ook Farall 2004). Deze motieven lijken te zijn ontleend aan een afkeer van de voortdurende justitiële bemoeienis. Ward en Brown benadrukken daarentegen in het *Good Lives Model* meer algemeen menselijke motieven, die ook door de reclasseringswerker kunnen worden aangesproken (2004). Ondanks dit verschil benoemen deze vier auteurs dat de reclassent 'hogere' doelen wil bereiken dan de doelen die uitsluitend voor de periode van toezicht door de reclasseringswerker worden geformuleerd (gedragsverandering en zich houden aan de voorwaarden). Ook McNeill geeft aan dat interventies weliswaar een rol kunnen spelen in het bredere proces van *desistance*, maar dat het bereiken van de interventiedoelen niet gelijkstaat aan het 'bereiken' van *desistance* (2008). Dat is een fuikgedachte.

Het uitgangspunt van het *Good Lives Model* is dat de reclassent, net als ieder mens, '*primaire*' doelen nastreeft voor een zinvol en bevredigend leven, zoals vriendschap, zingeving, autonomie, innerlijke rust^{xiii} of creativiteit. Het nastreven van deze doelen motiveert de reclassent tot gedragsverandering en persoonlijke ontwikkeling (Ward & Brown 2004). Deze motivaties dragen bij aan het *desistance-proces*, maar mogen zeker niet worden verondersteld. Wellicht zijn zij diep verborgen achter onzekerheid of frustratie, maar ook is mogelijk dat er helemaal geen motivatie aanwezig is om deze hogere doelen te bereiken: *get rich or die trying* geeft aan dit laatste ondubbelzinnig uitdrukking.

Burnett interviewde 130 gedetineerden over hun gedachten rond het stoppen met delictgedrag (1992). Uit het onderzoek kwam naar voren dat alleen de gedetineerden die er tijdens hun detentie rotsvast van overtuigd waren dat ze niet zouden terugvallen, dat in de meeste gevallen ook voor elkaar kregen. Gedetineerden die wat slapjes aangaven dat ze het 'wel zouden proberen', vielen veel vaker terug. Degenen die erin slaagden met een crimineel leven te stoppen, gaven hiervoor verschillende redenen aan:

1. 'Ik ben helemaal geen crimineel, ik ben het ook nooit geweest, het is allemaal een dom misverstand, ik ben een 'niet-starter'. Deze daders hadden inderdaad een overeenkomstig klein strafblad.
2. 'Ik wil nooit meer naar de gevangenis.' Deze *desisters* hadden er genoeg van om vast te zitten. Op deze subgroep van *desisters* heeft de gevangenisomgeving een afschrikkend effect gehad. Het doorbreken van het contact met Justitie, zoals ook beschreven door Farall en Calverley (zie eerder) is hier de primaire motivatie.
3. De 'bekeerden'. Deze groep was het meest resoluut en zeker van zichzelf en vertoonde het hoogste 'slagingspercentage'. Zij kozen rationeel en duidelijk voor een andere levensstijl door het vinden van werk en / of een gezinsleven en zij wilden dat leven niet meer in gevaar brengen. In deze groep worden ook de hogere doelen in het *Good Lives Model* genoemd. Het is opvallend dat juist deze groep ook het meest gemotiveerd was en het meest succesvol.

4.4.2 Een rationele keuze?

Het onderzoek van Burnett lijkt erop te wijzen dat het besluit om een *crime-free person* te worden een rationele keuze is. Boeck, Fleming en Kemshall (2006) werpen echter tegen dat de opvatting van de crimineel als een rationeel, reflexief wezen te vanzelfsprekend is. Het idee dat de crimineel zelf altijd de vaardigheden heeft om de risicofactoren in en om hem heen zorgvuldig af te wegen en op die manier tot een rationeel besluit komt om te stoppen of juist door te gaan met criminaliteit, berust op een beeld van de mens met een vrije wil, die zijn delicten pleegt op een calculerende, weloverwogen manier en daarom zeer vatbaar is voor afschrikking (Garland 1997, in Boeck et al. 2006). De crimineel wordt in dit beeld gezien als een '*information processing unit*' die voor- en nadelen van risico's keurig afweegt en op basis daarvan een *desister* wordt. "*Als ik er nog eens goed over nadenk, ben ik toch eigenlijk wel heel dom bezig. U heeft gelijk, meneer de reclasseringswerker, ik kies nu voor een hoger doel en ik zal mijn leven beteren*". Het idee veronderstelt ook dat de prosociale alternatieven allemaal beschikbaar zijn, waardoor de crimineel kan 'navigeren' tussen de diverse risico's en kansen. Ook vereist dit navigeren een bijna voortdurende reflexiviteit of zelfinspectie, die voor velen niet op te brengen is.

De omgeving is immers gejaagd en soms gevaarlijk en biedt opflinkerende, vluchtige kansen om geld te verdienen, triggers die als vonken agressie kunnen doen ontvlammen en altijd is er de beschikbaarheid van drank, drugs en slachtoffers. Navigeren en rationele keuzes zijn weggelegd voor de midden- en hogere klasse (Boeck et al. 2006).

Een alternatieve opvatting is die van de 'gokkende' in plaats van weldenkende (en vaak welgestelde) navigerende mens. '*U heeft mooi praten, meneer de reclasseringswerker, maar het leven is een loterij*'. Door Wikstrom (2004, in Boeck et al. 2006) is vastgesteld dat de keuze voor delictgedrag – en daarmee de keuze om een risico te nemen – sterk samenhangt met de invloed van de onmiddellijke omgeving: vrienden, de situatie, het tijdstip, de gelegenheid. De keuze wordt niet rationeel gemaakt, maar gokkend of calculerend, daarbij beïnvloed door groepsnormen / groepsdruk en de beperkte mogelijkheden voor ander gedrag. Het nemen van een alternatief besluit om te stoppen met criminaliteit betekent dat men zich niet alleen moet ontworstelen aan deze sociale invloeden, maar ook volstrekt niet weet welke kansen tot een resultaat zullen leiden dat een leven zonder criminaliteit dichterbij brengt.

Boeck, Fleming en Kemshall concluderen daarom dat voor delinquenten "*leaving their present high risk and crime lifestyles is in itself a risk, and one they are ill equipped to take*" (2006, p. 10).

4.4.3 Breekpunten

Het 'gokgedrag' kan echter worden doorbroken. Maruna (1997) stelt vast – op basis van biografieën van ex-criminelen – dat voorafgaand aan het besluit om te stoppen met criminaliteit een ingrijpende gebeurtenis plaatsvindt, een *breuk*, die hen anders naar hun criminele leven en toekomst doet kijken. Een dergelijke levensgebeurtenis dwingt de delinquent zijn levensstijl op een meer rationele manier te overwegen. De 'breuk' dwingt de 'gokkende' mens in een positie van 'navigerende' mens (die bij dit navigeren nadrukkelijk moet worden ondersteund, bijvoorbeeld met gebruik van motiverende gespreksvoering). Op basis van deze breuk vindt de rationele keuze plaats om te stoppen. Voorbeelden die Maruna geeft, zijn:

- een schok, zoals onderling verraad tussen criminelen of het omkomen van een vriend;
- de afschrikkende werking van opnieuw detentie;
- het vinden van zingeving, een hoger doel in het leven, bijvoorbeeld door religie, spiritualiteit of vrijwilligerswerk;
- alternatieve sancties.

Deze levenservaringen hebben niet altijd dit schokeffect. Maruna (1997) benadrukt dat deze 'breuken' of ingrijpende ervaringen in het leven van delinquenten vaker aan de orde zijn, maar toch niet in alle gevallen onmiddellijk aanleiding geven tot een

rationele keuze voor *desistance*. Aan detentie en andere vervelende ervaringen raakt een delinquent wellicht gewend. Een alternatieve sanctie of een inspirerende preek leiden niet zo maar tot een breuk met het verleden. De reclasseringswerker die na detentie toezicht houdt, treft vaak ook degenen die nog steeds gokken in plaats van navigeren.

Er is volgens Maruna pas sprake van een daadwerkelijke breuk als de gebeurtenis samengaat met het *geloof* van de dader dat er een substantiële *kans* bestaat op verandering in persoonlijk functioneren en levensomstandigheden. Dit komt duidelijk overeen met de opvatting van Boeck, Fleming en Kemshall (2006), die ik hierboven besprak: wanneer het risico wordt verminderd dat kleef aan het besluit te stoppen, is er een grotere kans op dat besluit.

Het *geloof* in het succes van reclasseringstoezicht door de reclasseringswerker, door onder andere Menger (2009) en Rovers (2008) naar voren gebracht, hangt hiermee uiteraard samen. Dit geloof kan besmettelijk zijn, het kan bij de reclassent net dat zetje geven dat vereist is om de rationele keuze voor *desistance* te maken en dit proces vol te houden. Maar ook dit gelovende duo zal het niet alleen redden. De hogere doelen, zoals aangegeven in 4.4.1, moeten geloofwaardig zijn; de aanwezigheid van sociale kansen en steun is noodzakelijk. Er moet 'werk aan de winkel' zijn, een concreet aanbod. Ook door Bronfenbrenner werd reeds gewezen op het gegeven dat een individu zich alleen zal engageren voor doorgaande ontwikkeling als hij bemerkt dat zijn omgeving / context daartoe kansen biedt. En zelfs als deze kansen worden aangeboden, kan de reclassent de nodige twijfels hebben om hierop in te gaan. Wie sterk aan zichzelf twijfelt, kan dan de keuze nemen terug te vallen op de oude levensstijl om de ervaring te vermijden het opnieuw te verprutsen. Vertrouwen geven en een lange adem (continuïteit) lijken eveneens noodzakelijke elementen om de reclassent na de 'breuk' te helpen door te pakken.

4.2 Waarom met de reclassering in zee gaan?

Farall en Calverley (2006) geven in hun boek '*Understanding desistance from crime*' een theoretische onderbouwing van het *desistance-proces* op basis van sociologische inzichten over de verhouding tussen *agent* (handelend persoon, in dit geval de reclassent) en *structure* (de instanties waarmee de reclassent contact heeft, binnen en buiten Justitie). Zij betogen dat de interactie tussen reclassent en reclasseringswerker plaatsvindt op basis van voorgeschreven rollen. Zowel de reclassent als de reclasseringsorganisatie zijn *social identities* die worden ingevuld door structurele maatschappelijke beperkingen, zoals het Juridisch kader, de bijzondere voorwaarden en de te hanteren methode door de reclasseringswerker. Deze identiteiten beperken de rollen, maar bieden de reclasseringswerker en reclassent als '*agents*' ook mogelijkheden.

De reclassent krijgt bijvoorbeeld op basis van zijn rol een gedragstraining of wordt aan een baan geholpen. Het levert dus mogelijk ook 'winst' op om in de rol van reclassent met *structures* om te gaan, maar de reclassent zal alleen tot het benutten van aangeboden bronnen overgaan als hij daarbij *agency* ervaart, als hij bemerkt dat hij beslissingen kan nemen en op basis daarvan met succes kan handelen en *gemotiveerd* is. We zien hier een aantal van de eisen die door Bronfenbrenner aan de omgeving worden gesteld om ontwikkeling te bevorderen. Ik kan hier op basis van het werk van Bronfenbrenner aan toevoegen, dat ook een werkalliantie met de reclasseringswerker aanwezig moet zijn.

Desistance wordt in dit licht al dan niet bevorderd in een strategisch spel van reclassent en reclassering. De reclassent reflecteert over zijn rol, die van de reclassering, de bronnen, zijn *agency* en zijn motivatie. Indien er wat 'te halen' valt kiest de reclassent daarvoor. Bronfenbrenner stelt dat deze actieve oriëntatie op de omgeving een noodzakelijke bijdrage is aan relaties om daadwerkelijk ontwikkeling te bevorderen (1979). Daardoor is het onontkoombaar dat de reclassent ook een eigen verantwoordelijkheid heeft voor zijn lange-termijn verandering. In zee gaan met de reclassering is kiezen voor de eigen verantwoordelijkheid. Sawyer – zelf reclassent geweest en later reclasseringswerker - onderschrijft dit. Hij stelt dat een reclassent die geen eigen initiatief toont veel negatieve reacties ontmoet en dat zijn leven geheel zal worden beheerst door anderen (2007, p.17). Hij doet daar nog een schepje bovenop, door aan te geven dat sommige reclasseringswerkers '*firm and fair*' zijn, maar dat anderen gewoon onaardig zijn: '*punitive and very directive*', '*in the business to control others*' (p.17). Zelfs bij het ongeluk dat de reclassent een dergelijke '*hardnosed*' reclasseringswerker treft, legt Sawyer nog steeds de verantwoordelijkheid bij de reclassent: '*Your focus should not be on your probation officer's personality, but on yourself (...) and what you need to accomplish to leave the system forever*'. (p.18-19). Wat de reclassent in dit proces doormaakt, wat hij zelf kan doen en welke mogelijkheden de omgeving moet bieden, komt in de volgende hoofdstukken aan de orde.

5 Desistance: hoe?

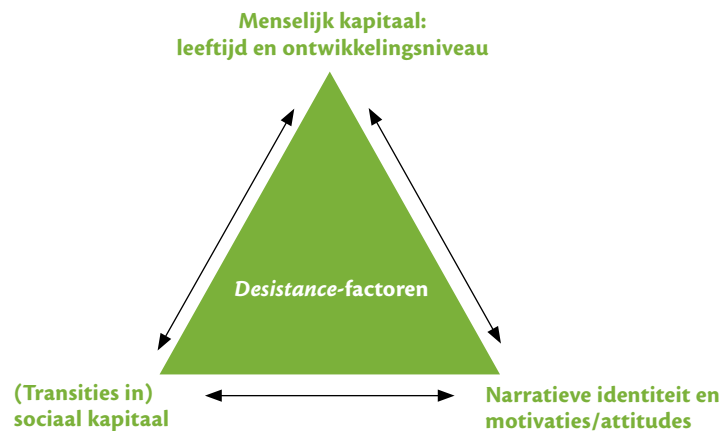
5.1 Desistance-processen

Op basis van een sociologische en psychologische analyse onderscheiden Farall en Calverley (2006) zes deelprocessen binnen het *desistance*-proces. Deze kunnen gelijktijdig verlopen, maar noodzakelijk is dit niet. De processen zijn ook niet alle productief, dat wil zeggen, bevorderend voor *desistance*.

1. Detentie. Deze fase beperkt de mogelijkheden van de justitiabele om *agency* te ervaren of *mastery* te ontwikkelen, omdat zijn gedrag en besluitvorming in de inrichting enorm zijn beperkt. Deze beperking strekt zich uit tot na de vrijlating door de aanvullende problemen bij het vinden van huisvesting en werk en eventueel ook een vaste relatie. De *mastery* van cultureel bepaalde activiteiten (dat is, ontwikkeling zoals opgevat door Bronfenbrenner), kan in detentie deels verloren gaan. De ex-gedetineerde weet bijvoorbeeld niet meer goed hoe hij in sociale situaties moet handelen. Dit probleemcomplex vergroot de kans dat de ex-gedetineerde alleen nog met oude criminele kennis omgang zoekt. Farall en Calverley geven aan dat de ex-gedetineerde in dit deelproces alleen wordt 'gepusht', er is niemand die hem 'pulled' (p.183).
2. Toezicht. Na de detentie assisteert de toezichthouder de reclassent bij het vinden van werk en huisvesting en andere praktische zaken (de auteurs beperken zich tot deze activiteiten van de reclassering). Indien goed getimed, kan deze reïntegratie op de langere termijn een essentiële invloed op *desistance* hebben. De reclassent komt in de gelegenheid om in de situatie van wonen en werken de sociale regels bij deze activiteiten (opnieuw) te leren. Farall & Calverley noemen dit 'werk aan de oppervlakte' door de reclasseringswerker (p.185). Van (secundaire) *desistance* is echter nog geen sprake. Reïntegreren is daarvoor noodzakelijk, maar niet voldoende. Wel kan deze steun een aanzet zijn voor het bekrachtigen van een nieuwe rol na de ecologische transitie van de vrijlating. De reclassent verschuift van een rol van 'dader' naar een rol van 'werknemer', 'huurder' en 'partner'. Deze meer volwassen status wil hij wellicht niet op het spel zetten. Een reclassent stelt: "*Als je volwassen wordt, dan moet je je hoofd er bij houden en je ook gedragen als volwassene*" (p. 186).
3. De ervaring van burgerschap en sociale inclusie. Het hebben van huisvesting en werk leidt ertoe dat de ex-gedetineerde ervaart dat hij een burger is met plichten en rechten: hij moet belasting betalen, maar heeft ook huurbescherming. Dit versterkt de ervaring dat hij 'er weer helemaal bij hoort' als hardwerkende volwassene en dat hij een bijdrage levert aan de samenleving. Het onderhouden van een gezin en opvoeden van kinderen ondersteunen deze ervaring. Hierdoor wordt de ontwikkeling versterkt van opvattingen die minder egocentrisch zijn. De *persisters*, stellen Farall en Calverley, onderscheiden zich vooral door het behouden van hun egocentrische waarden.
4. Slachtofferschap en *desistance*. Veel ex-gedetineerden beschouwen zich als slachtoffer van de samenleving omdat zij zich uiteindelijk toch voelen 'geparkeerd' in slechte woningen, schuldsaneringen en vervelend werk. Tegelijkertijd weet de ex-gedetineerde heel goed dat dit ook te maken heeft met zijn sociale klasse en zijn delictverleden. Farall en Calverley stellen dat dit deelproces de oorzaak is van de lange duur van het gehele *desistance*-proces. Het kost eenvoudigweg veel tijd en moeite om deze gevoelens van wrok, teleurstelling, spijt en beknelling de baas te worden. De schuldvraag kan door de ex-gedetineerde voortdurend naar binnen en weer naar buiten worden geslingerd. Terugval, in de vorm van 'terugschoppen', wat maakt het toch uit', is dan ook mogelijk en begrijpelijk.
5. De structurerende werking van locaties. Het effect van een omgeving als een bar, gokhal of treinstation is anders dan het effect van een kantoor, crèche of kerk. Deze plaatsen zijn niet alleen de 'locaties' van pro- of antisociaal gedrag, zij roepen dit gedrag ook daadwerkelijk op, omdat zij zijn verbonden aan rolverwachtingen. De aldaar verwachte omgangsvormen kunnen de pogingen van de ex-gedetineerde om niet terug te vallen versterken of verzwakken. Het is om deze reden dat *desisters* er bijvoorbeeld voor kiezen 's avonds niet meer naar het centrum van de stad te gaan.
6. De structurerende werking van emoties. Wanneer de ex-gedetineerde positieve emoties ervaart, zoals veiligheid, plezier, trots of het gevoel gewaardeerd te zijn, fungeren deze als versterkers voor zijn normen en waarden en daarmee ook voor de keuzes die hij heeft gemaakt. Emoties kunnen daardoor een versterkende rol hebben op de rationele keuzes bij het *desistance*-proces. In hoofdstuk 2 refereerde ik hieraan bij het benoemen van de (effecten van) investeringen door de reclassent tijdens het *desistance*-proces. Het *contrast* dat na langere tijd ontstaat tussen deze meer positieve emoties en de negatieve emoties tijdens het vroegere criminele leven, bevestigen voor de *desister* dat hij de juiste weg is ingeslagen. Farall en Calverley onderscheiden, op basis van interviews met *desisters*, vier fasen in deze structurerende werking van emoties:
 - a. 'Early hopes', waarin de jonge *desister* zich vrolijker en beter over zichzelf voelt, maar ook veel angsten ervaart;
 - b. 'Intermediate state', na twee tot drie jaar, waarbij terugval kan zijn opgetreden en de *desister* vaak prooi is van tegenstrijdige emoties (vergelijk met deelproces 4);
 - c. 'Penultimate state', waarin de *desister* een definitieve oplossing wil vinden voor de nog bestaande emoties van schuld en schaamte (waarbij restoratie van de dader een aangewezen interventie is) en waarin trots en (zelf)vertrouwen de overhand krijgen, en tenslotte;
 - d. 'Normalcy', waarin het verleden daadwerkelijk is afgesloten, blijkend onder andere uit het praten over emoties in de verleden tijd.

5.2 Factoren in het *desistance*-proces

We kunnen een op gang gekomen of volbracht *desistance-proces* als ontwikkelings-uitkomst beschouwen. McNeill geeft aan dat hiervoor in grote lijnen drie factoren noodzakelijk zijn: 1. menselijk kapitaal; 2. (transities in) sociaal kapitaal en 3. de narratieve identiteit, motivaties en attitudes van de reclassent (2002, 2005, 2009a; Weaver & McNeill 2007). Dit zijn de 'motoren' voor de zes deelprocessen die Farall en Calverley onderscheiden. Zij lopen er als rode draden doorheen. McNeill trekt zijn conclusie op basis van uitvoerige vergelijking van kwalitatief onderzoek naar *desistance*-processen van reclassenten, én (primair voor het menselijk kapitaal) de beschikbare kennis over gedragsverandering bij justitiabelen vanuit de *What Works*-beweging. McNeill plaatst de drie factoren in een driehoek om hun onderlinge afhankelijkheid te benadrukken.

De winst van het gebruik van een driehoek door McNeill is tweeledig. In de eerste plaats benadrukt McNeill hiermee de onderlinge afhankelijkheid van persoon en context voor ontwikkelingsprocessen. Daarmee doet hij recht aan deze fundamentele aanname in de ontwikkelingspsychologie. Zo is bijvoorbeeld niet alleen het aanbod van een baan noodzakelijk, maar zijn complementair werkgerelateerde vaardigheden en een positieve werkhouding vereist. Het versterken van die vaardigheden en werkhouding vindt met name plaats *tijdens* het werk.

Ten tweede wijst de driehoek er op dat het resultaat van dit proces (de verinnerlijking) zowel in vaardigheden (menselijk kapitaal) als in overtuigingen (narratieve identiteit en motivaties) moet worden geconstateerd. Naast werkgerelateerde vaardigheden moet

sprake zijn van een positieve houding ten opzichte van werk en van een identiteit waarin de rol van werknemer (en belastingbetaler) is versterkt. Op basis van deze groei zijn weer nieuwe transitie (contexten) mogelijk, zoals een promotie of een opleiding voor een hogere functie. Beide punten gezamenlijk maken duidelijk, zoals ook door Bronfenbrenner is aangegeven, dat persoonlijke kenmerken zowel oorzaken / versterkers als resultaten van ontwikkelingsprocessen zijn.

In de volgende hoofdstukken ga ik dieper op deze drie factoren in.

6. Menselijk kapitaal: doing what works

6.1 What Works

Het belang van 'menselijk kapitaal' (dat wil zeggen, de individuele competenties van de reclassent) wordt vooral onderstreept door de zogenoemde *What Works*-beweging. In 1974 verscheen een publicatie van Martinson, getiteld "*What Works? Questions and answers about prison reform*" (Martinson, 1974). In dit artikel betoogde Martinson op basis van een vergelijking van effectonderzoeken uit de jaren 60 van de vorige eeuw dat daders onverbeterlijk waren en hun delictgedrag niet te beïnvloeden was. Martinson bekritiseerde de effectiviteit van resocialisatiepogingen in een gedwongen kader. In diezelfde periode werden ook de vaak gedwongen en langdurige behandelingen door kritische psychiaters en sociale advocaten aangeklaagd (Van den Hurk en Nelissen 2004). Dit leidde tot een wetenschappelijke stroming onder de naam '*Nothing Works*' (Sarre 1999, in Poort 2008), op basis waarvan resocialisatie terzijde werd geschoven ten gunste van een neoliberaal, punitief klimaat, waarin behandelen onnodig werd geacht en waarin delinquentie steeds meer werd gezien als een niet meer te genezen kenmerk van de dader. Van den Hurk en Nelissen (2004) en ook Petirsilia (2003) bekritisieren het onderzoek van Martinson: de selectie van projecten en de wijze van onderlinge vergelijking door Martinson zouden niet deugen.

De *What Works*-beweging is in het begin van de jaren 90 van de vorige eeuw in de Angelsaksische landen opgekomen als reactie op deze stroming. Canadese en Amerikaanse onderzoekers konden de effectiviteit van met name resocialiserende interventies in een gedwongen kader wel aantonen (Andrews, Bonta & Hoge 1990), Andrews et al. 1990, Andrews & Bonta 1994, Andrews 1995, Gendreau 1996, Lipsey & Wilson 1998, Lipsey & Cullen 2007). Hun nieuwe, wel vakkundig uitgevoerde (meta-) analyses lieten zien dat sommige interventies onder sommige omstandigheden wel degelijk tot recidivereductie kunnen leiden. In 2000 kan Don Andrews, een van de grondleggers van de *What Works*-beweging, daarvoor een zeer grote hoeveelheid empirisch bewijs citeren. Dit bewijs is vervat in een aantal handelingsprincipes of *What Works*-beginselen (eerst door McGuire, 1995, later uitgebreid door Andrews, 2000^{xiv}). Van deze principes zijn die van *risk*, *need* & *responsivity* het meest bekend:

- meer intensief werken is nodig bij een hoger recidiverisico (*risk*);
- begeleiding moet zich richten op de delictgerelateerde en veranderbare risicofactoren en sterke kanten van de reclassent (*needs*) en
- de begeleiding moet bestaan uit een vorm van (sociaal) leren van vaardigheden, liefst verbonden aan een cognitieve component, die zo veel als mogelijk op de leerstijl van de reclassent wordt afgestemd (*responsivity*).

What Works heeft een grote invloed gehad op de reclassering en het gevangeniswezen in de Angelsaksische landen en ook in ons land. De beweging is uitgegroeid tot de vaandeldrager van de *science of criminal conduct*. De uitvoeringspraktijk in deze

landen is sindsdien vervat in beleid dat is geënt op de beginselen die door McGuire (1995) en Andrews (2000) zijn geformuleerd. Voor Nederland gebeurt dit in het programma *Terugdringen Recidive* (2004). Voor het eerst in de geschiedenis wordt daarmee het werk van de reclassering ondersteund door een *evidence based policy*. Het is vooral dit onderzoek naar menselijk kapitaal geweest, dat de stelling '*nothing works*' van Martinson (1974) naar het rijk der fabelen heeft verwezen. *What Works* heeft ook op het ideologische vlak invloed gehad omdat het de rehabilitatie van reclassenten weer op de agenda heeft gezet. Hoewel tegenwoordig nogal eens bekritiseerd (Van den Hurk & Nelissen 2004, Rovers 2007) en soms met goede argumenten, is de invloed van *What Works* op een humane en effectieve rehabilitatie van ex-gedetineerden tot nu toe van onschatbare waarde geweest. De psychologen van *What Works* ontkennen het belang van het *desistance*-onderzoek geenszins, maar geven aan zich vanuit hun vakgebied te willen concentreren op de meest effectieve interventies. Wat anderen daarmee doen, bijvoorbeeld in het kader van de "*new penology*", beschouwen zij niet als hun verantwoordelijkheid (Andrews 2000).

6.2 Vaardigheden

Een overdaad aan onderzoek laat zien dat vooral het leren van nieuwe vaardigheden als onderdeel van menselijk kapitaal aanleiding kan geven tot afname van crimineel gedrag. Een kort overzicht:

Een vergelijking van onderzoeken door Stevens (2000) en ook Aos et al. (2001) toont aan dat arbeidsgerichte scholing tijdens detentie een hoge bijdrage aan recidivevermindering kan leveren. Het effect kan bovendien verder reiken dan het bevorderen van menselijk kapitaal en zich uitstrekken naar de narratieve identiteit, getuige het volgende citaat: '*Educated cons have reason to lift their heads. (...) Educated prisoners get respect from everybody inside and outside the prison, and that's the one thing that can't be taken away from us at the gate*' (Stevens 2000, p.93).

Het verbeteren van sociale vaardigheden van delinquenten blijkt tot recidivevermindering te leiden, met name bij plegers van geweldsdelicten (Bourke & Van Hasselt 2001, Baas 2005).

Onderzoek laat zien dat een slechte financiële situatie vaak aanleiding vormt tot het herhalen van delictgedrag (Raynor et al. 1999, May 1999). Ook blijkt een slechte financiële situatie het risico op huiselijk geweld te vergroten (Mirlees-Black 1999). Vaardigheden voor het verwerven van inkomen en omgaan met geld bieden een ingang voor recidivevermindering van daders die op dit leefgebied delictgedrag vertonen. Woonvaardigheden vormen eveneens een mogelijkheid voor recidivevermindering. Het gaat hier niet om het verkrijgen van huisvesting als vorm van sociaal kapitaal, maar om de relaties met huisgenoten en burens (Carlisle 1996).

Cognitieve theorieën beschouwen cognitieve tekortkomingen als een centraal mechanisme waarin een combinatie van aangeleerde en aangeboren factoren leidt tot delinquent gedrag (Krooi et al. 2009). Deze theorieën gaan er vanuit dat de cognities (emoties, gedachten, overtuigingen, motivaties) van mensen het gedrag beïnvloeden. Naast het menselijk kapitaal betrekken deze theorieën dus ook de motivaties en attitudes van de reclassent. Sawyer (2007) verwoordt het in een werkboek voor gedetineerden met reclasseringscontacten als volgt: *“One basic principle for change (...) is that our thinking leads to our behaviors. And most importantly, our attitudes and beliefs influence our behavior in a way that places many of us on autopilot towards self-destruction and unhappiness”* (p.15).

De cognitieve theorieën richten zich primair op de vaardigheden om met deze verschillende tekortkomingen om te gaan. De vaardigheden mogen op basis van onderzoek worden verondersteld minder ontwikkeld te zijn, waardoor het plegen van delicten wordt bevorderd.

- Een gebrek aan *zelfbeheersing* ('low self-control') zorgt voor de neiging tot handelingsgericht gedrag, reageren zonder eerst een situatie te overdenken of volledig te analyseren. Problemen met impulsiviteit en ook het opzoeken van risico's of kicks ('*thrill seeking*') vallen hieronder (Eysenck 1970, Gottfredson & Hirschi 1990, Grasmick, Tittle, & Arneklev 1993, Longshore, Chang, Hsieh & Messina 2004, Sampson & Laub 1993).
- Een gebrek aan *kritisch redeneren* leidt ertoe dat de schuldvraag extern wordt neergelegd, dat men niet in staat is te beredeneren welk soort gedrag bijdraagt aan problemen. Het tekort mondt uit in een oppervlakkige, starre en irreële denkwijze, ook wel denkfouten genoemd (Yochelson & Samenow 1976, Ellis 1977, Ross & Ross 1995),
- Het gebrek aan *sociaal perspectief* betekent dat delinquenten niet-invoelend zijn, sociale situaties verkeerd opvatten, zich niet bewust zijn van de gevoelens van anderen en geen onderscheid kunnen maken tussen hun eigen behoeften en die van anderen (Chandler 1973, Kaplan & Arbuthnot 1985).
- Onvolkomenheden op het vlak van sociale *probleemoplossing* leiden ertoe dat men weinig in staat is in te zien dat problemen zich kunnen gaan voordoen en oplossingen te bedenken en manieren te visualiseren die stap voor stap leiden tot het bereiken van het doel (Kazdin et al. 1987, Hains & Hermen 1989).

Cognitieve criminaliteitstheorieën gaan er van uit dat verbetering van deze vaardigheden bij de reclassent zullen leiden tot de inzet van alternatief, pro sociaal gedrag. Daardoor neemt de kans op recidive af en mag worden verondersteld dat het *desistance*-proces wordt bevorderd door een groter menselijk kapitaal. Programma's die zich richten op deze factoren blijken inderdaad effectief in termen van recidivevermindering,

zowel binnen detentie als daar buiten (Aos et al. 2001). Echter, het effect is beperkt tot 5-10 % recidivereductie, met incidentele uitschieters van (doorgaans zeer goed geïmplementeerde) interventies naar 20-30%. Het percentage uitvallers is ook voor deze programma's aanzienlijk (Aos et al. 2001, zie ook Verkroost 2007, Van Poppel 2008). De ontwikkeling van een persoon duidt in de optiek van Bronfenbrenner op de evolutie in de levensloop van *vaste, stabiele patronen van mentale organisatie-activiteiten én hun concrete inhoud*, die kenmerkend zijn voor die persoon (zie hoofdstuk 3). Deze patronen hangen samen met '*mastery*' (beheersing) van cultureel gedefinieerde activiteiten in het dagelijks leven. Het verbeteren van cognitieve tekorten en de andere besproken vaardigheden is op deze mastery gericht. Maar dit is een beperkte ingang, die onvoldoende is voor *secundaire desistance*, gezien de beperkte effectiviteit van de vaardigheidstrainingen. De aanpak garandeert geen ontwikkeling van een identiteit van de reclassent als *crime-free person*. Deze programma's zijn zeer noodzakelijk, maar doorgaans niet genoeg voor de ontwikkeling van een *desister*. In de volgende hoofdstukken ga ik in op wat het sociaal kapitaal en de narratieve identiteit, motieven en overtuigingen de reclassent aanvullend kunnen bieden.

7 Sociaal kapitaal en levenstransities: It takes a village to raise a *desister*

7.1 Sociaal kapitaal

De sociogenetische benadering binnen de criminologie brengt specifieke levenservaringen en gebeurtenissen naar voren als verklaring voor het ontstaan, voortduren en stoppen van delictgedrag. Voorbeelden zijn mishandeling en verwaarlozing in de jeugd, het vinden of verliezen van werk, trouwen of scheiden, stabiele huisvesting of dakloosheid, verslaafd raken of clean worden. Veel van deze factoren worden, wanneer zij betrekking hebben op *relaties* die de delinquent met zijn omgeving onderhoudt (zoals werk, een stage of familiecontact), benoemd als *sociaal kapitaal* (McNeill 2002, Maruna & Toch 2003). De overeenkomst met Bronfenbrenner's opvatting dat ontwikkeling primair plaatsvindt in *relaties*, is evident.

Sociaal kapitaal is als factor die *desistance* bevordert minder makkelijk te definiëren dan beide andere factoren. Het is geen kenmerk van de persoon en ook niet van de omgeving, maar bestaat uit de relaties of structuren tussen beide. Bronfenbrenner situeert ontwikkeling uiteindelijk in de persoon, als een psychologisch (tussen)product. Bij sociaal kapitaal kan dat niet. Groei van sociaal kapitaal moet daarom worden gezien als de groei van een bron van *waaruit* ontwikkeling kan tappen.

Sociaal kapitaal wordt door een aantal auteurs (waaronder Farrall 2000, Gendreau, Little & Goggin 1996) aangeduid als een van de belangrijkste factoren die aanleiding geeft tot *desistance*, maar ook als een van de belangrijkste oorzaken van zwakke sociale banden en crimineel gedrag. Alleen binnen relaties ontwikkelt de reclassant zijn wens om af te zien van delicten, alleen binnen relaties krijgt hij daarvoor de mogelijkheden aangereikt en alleen binnen relaties kan hij zijn wens om geen delicten meer te plegen in handelingen vertalen, zoals bij het leren van nieuw gedrag en vaardigheden of het herstellen van aangericht leed.

McNeill onderscheidt op basis van het werk van Putnam (2000), Lin (2001) en Woolcock (2001) drie vormen van sociaal kapitaal: *bonding*, *linking* and *bridging capital* (2009a). '*Bonding*' ('verbroederend') kapitaal duidt op sterke en expressieve banden met mensen in gelijke omstandigheden, zoals gezins- en familieleden, goede vrienden en buren. '*Bridging*' ('overbruggend') kapitaal bevat verder afgelegen banden, zoals met kennissen of collega's. Deze relaties zijn weliswaar zwakker, maar maken een breder bereik van mensen en bronnen mogelijk. Daardoor zijn deze relaties met name voor instrumentele doeleinden geschikt, zoals het vinden van een baan of woon-situatie. '*Linking*' ('verbindend') kapitaal maakt het voor ons mogelijk contact te leggen met relaties die op een bepaalde manier anders zijn dan gebruikelijk, waardoor een intrede in andere sociale situaties mogelijk wordt. Een voorbeeld hiervan is de restaurantketen 'Fifteen' van tv-kok Jamie Oliver, waar (onder andere) delinquenten jongeren een opleiding en baan aangeboden krijgen. Ook de inspanningen van de reclasseringswerker om de reclassant in contact te brengen met nieuwe omgevingen

maken van hem een vorm van 'linking' sociaal kapitaal. Deze vorm van kapitaal maakt een veel breder bereik aan bronnen mogelijk dan 'bridging' kapitaal.

Het is zeker niet zo dat sociaal kapitaal vanzelfsprekend leidt tot prosociaal gedrag of *desistance*-processen. Sociaal kapitaal kan in negatieve zin worden ingezet.

Voorbeelden hiervan zijn de delinquente vriendengroep en in meer extreme vorm de criminele bende of de racistische groep. Binnen deze groepen is onderling prosociaal gedrag zeker aanwezig (er is emotionele en materiële steun), echter in combinatie met strikte en gewelddadige vormen van controle en machtsuitoefening.

Ook is niet gezegd dat sociaal kapitaal dat géén aanleiding geeft tot of aansporing is voor delictgedrag, uitsluitend positieve aspecten bezit. Met name het 'bonding' sociaal kapitaal kan dwingend en knellend zijn, omdat dit leidt tot gevoelde verplichtingen en loyaliteit die de persoon ervan kunnen weerhouden zijn sociale groep te verlaten of te ontgroeien (Boeck, Fleming & Kemshall 2006). De persoon moet zich eerst dan 'ontworstelen' aan zijn milieu.

Met deze kanttekeningen wordt in de wetenschappelijke literatuur veel onderzoek gepresenteerd waarbij de start van *desistance*-processen of de afname van delictgedrag wordt verbonden aan verschillende vormen van sociaal kapitaal.

7.2 De drie W's

Binnen de reclassering worden de 'drie W's' nogal eens genoemd als levensgebeurtenissen die het *desistance*-proces aanzienlijk zouden versnellen. Het gaat hier niet om wilens, wetens en weloverwogen, maar om werk, wijf en wonen. Naast het gegeven dat deze *mantra* nogal vrouwonvriendelijk is, moeten er ook vraagtekens worden gezet bij zowel de algemene geldigheid als volledigheid hiervan. Zo stelt Claessens (2006) op basis van een literatuurvergelijking dat het aanbod van *werk* (de tweede W) en het hebben van een vaste *relatie* (de derde W) pas rond het 25ste levensjaar een duidelijke invloed hebben op *desistance* van mannen en daarvoor een wisselend effect. Natuurlijk stoppen er ook jongens vóór hun 25ste met delictgedrag. In onderzoek van Graham en Bowling (1995) kwam naar voren dat jongens dat tussen hun 16e en 25e vooral doen als zij ervaren dat hun schoolprestaties bovengemiddeld zijn en als zij thuis kunnen blijven wonen. Hieruit blijkt dat het van groot belang kan zijn om te investeren in verbetering het sociaal kapitaal van (de relaties met) school en de ouders en in het stimuleren van het ontdekken en belonen van goede prestaties door leerkrachten of jongerenwerkers.

Enkele onderzoekers geven aan dat een relatie of het hebben van werk een ander gedragspatroon in gang kan zetten dat een *aanvullend* positief effect heeft op het *desistance*-proces. Het ontwikkelen van een dagelijkse routine door een baan of relatie laat weinig tijd en energie over voor delictgedrag (Graham & Bowling 1995,

Farall 2004) en voor het omgaan met criminele vrienden (Farall 2004). De invloed van een partner kan een daling veroorzaken op alcohol- en druggebruik (Knight, Osborn & West 1977). En het ouderschap / krijgen van een kind (Sampson & Laub 1993, Graham & Bowling 1995) kan het *desistance*-proces op gang brengen of versterken. In bovenstaande onderzoeksresultaten zien we vooral effecten vanuit de context op de reclassent. De verklaring van Farall (2004) voor de invloed van sociaal kapitaal op het *desistance*-proces gaat echter uit van een circulaire causaliteit tussen persoon en omgeving die tot uitdrukking komt in een groei van sociaal kapitaal: niet alleen krijgt de reclassent deze kansen 'aangeboden' door de context, maar ook de reclassent zelf zoekt en selecteert actief omstandigheden en ervaringen in zijn sociale context die hem helpen uit de criminaliteit te blijven. In zijn onderzoek, waarin hij het *desistance*-proces van reclassenten van 17-35 jaar in kaart bracht, kwam hij onder andere tot de constatering dat het gezin van herkomst een belangrijke rol speelde bij het vinden van een vaste betrekking. Er was altijd wel een oom of kennis met wie de reclassent in contact gebracht kon worden voor een baan. Recent onderzoek van LaVigne, Schollenberger en Debus (2009) binnen het longitudinale *Returning Home* onderzoeksproject in de VS laat zien dat ex-gedetineerden in hoge mate (tachtig procent) intensief door familie worden gesteund, ook na herhaalde detentie. Het vinden van werk is daarbij (naast inkomen en huisvesting) een taak die met name de familie vervult. De circulaire causaliteit bleek voor Farall uit de observatie dat het vervolgens afhangt van de inzet van de ex-gedetineerde, die zelf dit kapitaal aanspraak, in hoeverre hij het aanbod wist te benutten. Farall stelt dat de reclassent leert zich te handhaven zonder delictgedrag door de inspanning die het kost om de baan te behouden, gekoppeld aan het mogelijke gezichtsverlies wanneer hij het 'verprutst'. Het mag duidelijk zijn dat de ex-gedetineerde zo ook aan zijn vaardigheden werkt: de punten 'menselijk kapitaal' en 'sociaal kapitaal' in de driehoek van McNeill versterken elkaar en zo is van werkelijke ontwikkeling sprake. Dat de angst groeit om het te 'verprutsen', wijst op verinnerlijking van het geleerde. Door reclasseringswerkers kan in dit informele proces zeer goed aanvullend begeleiding worden aangeboden. Door McNeill (2002) wordt dit ook wel aangeduid als de makelaarsrol van de reclasseringswerker (zie 7.3.3). Farall stelt op basis van zijn onderzoek dat het echte, definitieve stoppen vooral te maken heeft met het vinden of verwerven van iets dat de *desister* persoonlijk sterk waardeert en dat daardoor een herevaluatie van zijn leven op gang komt. Het gaat niet om 'zo maar' werk, maar om een baan die je zo waardeert, dat je anders gaat denken over je toekomst. Niet 'zo maar' een kind uit een losse relatie, maar een kind dat je echt aan het denken heeft gezet. Anders gezegd, 'something that fits you and hits you' (Vogelvang 2008). Farall verbindt hier de ontwikkeling van sociaal kapitaal ook met die van de narratieve identiteit. Door het zoeken en/of aangeboden krijgen van

sociaal kapitaal op het juiste moment kan de 'breuk' ontstaan die Maruna heeft geconstateerd. De breuk gaat gepaard met zelfreflectie en het grondig overwegen van de aangeboden kansen door de reclassent (navigeren), dat verder of dieper gaat dan het gebruikelijke gokgedrag rond kansen en risico's.

7.3 Het strafrechtstelsel

Het strafrechtstelsel wordt door diverse auteurs aangewezen als mogelijke factor bij *desistance* (McGuire 1995, Andrews & Bonta 1994). Ook hier gaat het om een vorm van (linking) sociaal kapitaal.

7.3.1 Detentie

Onderzoek naar het effect van detentie op *desistance*-processen is door Claessens (2006) samengevat. Zij constateert dat *desistance*-processen door verschillende aspecten van detentie in gang gezet kunnen worden: een afschrikkende werking, een schokeffect en tenslotte de angst voor, een toenemende afkeer van en een toenemend fysiek en psychologisch onvermogen voor het gevangenisleven. Van een effect van detentie als vorm van sociaal kapitaal lijkt hier geen sprake. Er lijkt vooral sprake van effect op de narratieve identiteit en motivatie en afname van de mogelijkheden van het menselijk kapitaal van de gedetineerde om de situatie het hoofd te bieden.

7.3.2 Gedwongen begeleiding van terugkeer na detentie

Om recidive te voorkomen na terugkeer uit detentie is volgens Harper en Chitty (2000) en Kazemian en Farrington (2006) een begeleidingsaanbod nodig dat bestaat uit een combinatie van twee zaken. In de eerste plaats interventies in de vorm van rehabilitatieprojecten in de eigen omgeving, die zich richten op versterking van menselijk kapitaal. Kazemian en Farrington stellen: "As the time lag between successive offenses increased, the residual number of years and offenses remaining in criminal careers declined. In this regard, the remaining length and intensity of criminal careers is likely to be reduced for individuals who can resist the immediate temptations of crime after release from prison" (2006, p.110). Deze projecten kunnen, als vorm van *linking* sociaal kapitaal, de reclassent de vereiste vaardigheidstrainingen bieden. In de tweede plaats zijn effectieve interventies geconstateerd bij reïntegratie ('*resettlement*') van gedetineerden in de samenleving. Deze interventies versterken direct het noodzakelijke sociaal kapitaal. Een combinatie van beide inspanningen is vereist: "It has become clear that *desistance* is likely to be maximized when intervention efforts integrate both rehabilitation and reintegration dimensions. *Desistance* involves institutions as well." (2006, p.112).

Het *What Works*-onderzoek naar effectieve *re-entry programs* heeft een aantal noodzakelijke kenmerken voor de vorm en inhoud van deze programma's opgeleverd. Deze wijzen onder andere op een hoge contactfrequentie kort na vrijlating (tot enkele malen per week) en een voldoende lange duur van het toezicht (minimaal negen maanden). Ik verwijs voor een overzicht naar Vogelvang en Volff (2008), Lipsey & Wilson (1998) en Spencer & Jones-Walker (2004). Taxman en collega's concluderen op basis van dertig jaar onderzoek naar effectieve interventies bij terugkeer van gedetineerden in de maatschappij het volgende: *"The era of single, stand-alone programs, whether in prison or in the community, is closing as studies show the need for integrated, complementary programming, provided over relatively long durations. Behaviour change is possible if offenders are provided with tailored, sequential programming that addresses their individual needs."* (2002, p.13)

Op basis van deze drie decennia onderzoek presenteren Taxman e.a. de volgende essentiële kenmerken (*evidence-based principles*) voor *re-entry programs*. Het is opvallend hoeveel overeenkomsten deze lijst heeft met de eigenschappen die reeds door Bronfenbrenner zijn geformuleerd voor een ontwikkelingsbevorderende context:

- De duur van de interventie is cruciaal voor het resultaat. Onderzoek wijst een minimumduur aan van twaalf tot soms 24 maanden (waarbij het intra- en extramurale gedeelte zijn opgeteld) voor blijvende gedragsverandering.
- Continuïteit van interventies die zich richten op de rehabilitatie en reïntegratie is vereist. Intra- en extramurale interventies bouwen zo veel mogelijk op elkaars werk voort.
- Veelomvattende, geïntegreerde en flexibele diensten zijn vereist om per ex-gedetineerde af te kunnen stemmen op de unieke mix van problemen en ingangen voor hulp. Voorwaarden daartoe zijn de inzet van valide diagnostische instrumenten en de integratie van diensten, zodat ex-gedetineerden niet met tegenstrijdige eisen en verwachtingen worden geconfronteerd. Het door onder andere Hermanns (2009) aanbevolen *wraparound-care* model is hier een methodische uitwerking van.
- Dosering van de interventies is eveneens cruciaal. De intensiteit en frequentie van contacten zijn steeds voldoende hoog om de reclassent te helpen kritisch te besluiten en te handelen bij onderwerpen die doorslaggevend zijn om niet in delictgedrag terug te vallen. Dit impliceert dat vaak eerst motivatieverhogende interventies zijn vereist, voordat er met de ex-gedetineerde aan gedragsverandering wordt gewerkt en dat pas daarna vormen van follow-up ondersteuning worden ingezet.
- Een systeem van sancties en beloningen dat de ex-gedetineerde verantwoordelijk houdt voor zijn keuzes en dat consistent reageert, is essentieel. Eveneens essentieel is, dat de ex-gedetineerde dit systeem helpt ontwerpen.

- Duidelijkheid over de rol, verantwoordelijkheid en verwachtingen richting ex-gedetineerde zelf is vereist. Een contract waarbij het proces van terugkeer en reïntegratie en de consequenties van negatief gedrag worden vastgelegd, is hierbij een effectief middel.
- Informele sociale controle (door ouders, familie, vrienden en buurtgenoten) heeft een meer direct effect op de ex-gedetineerde dan formele sociale controle. Tijdens de nazorg moet gericht aan deze transfer van formele naar informele controle worden gewerkt.
- Sociale steun op de langere termijn is vereist. Familie, buurt en informele groepen (bijvoorbeeld religieuze gemeenschappen) zijn hiervoor de aangewezen contexten. Op deze wijze (ver)bindt de ex-gedetineerde zich (opnieuw) aan de maatschappelijke context.

7.3.3 Reclasseringstoezicht

Het effect van reclasseringstoezicht op het op gang komen van *desistance*-processen is onderzocht door Farall (2002). Op basis van interviews met 199 reclassenten concludeert hij dat dit effect klein is, vooral door de geringe tijd die de reclasseringswerkers met de reclassent kunnen doorbrengen. Daarentegen vond hij ook casussen waarin reclassenten een duidelijk impact van het toezicht op hun *desistance*-proces rapporteerden.

Meer onderzoek is verricht naar het effect van *reclasseringstoezicht* op het voorkomen van *recidive*, ook al betreft het hier wederom voornamelijk kwalitatief onderzoek.

Twee punten komen vanuit deze onderzoeken naar voren:

1. Uitsluitend controle is contraproductief. Toezicht is alleen in staat *recidive* terug te dringen als controle en begeleiding worden gecombineerd en de nadruk niet te veel op controle ligt (Taxman 2002, Bonta, Wallace-Carpeta & Rooney 2000, Paparozzi & Gendreau 2005, Byrne & Taxman 2006, in: Poort 2008). De Kogel en Nagtegaal (2008) voegen hieraan een belangrijk punt toe. Zij vergeleken een zeer groot aantal onderzoeken naar *intensive probation supervision* (intensief reclasseringstoezicht) en concluderen dat óók de combinatie van controle en begeleiding niet effectief is, *tenzij* deze worden gecombineerd met behandeling en rehabilitatie. In dat geval *lijkt* *recidive* te kunnen worden teruggedrongen, maar 'meer methodologisch hoogstaande studies' zijn vereist om dit echt vast te stellen (2008, p.80). Ik wil hier benadrukken dat controle ook naar voren komt als noodzakelijk element om *recidive* terug te dringen. Naar de specifieke effecten van controle als 'gedwongen sociaal kapitaal' op het *desistance*-proces van de reclassent is echter nauwelijks onderzoek gedaan. Controle is in combinatie met begeleiding vereist, maar wat voegt het controle-element nu precies toe?

8 Narratieve identiteit, motivaties en attitudes: een sterk verhaal

2. De kwaliteit van de relatie of werkaliantie van de reclasserend met de reclasseringswerker en de aanwezigheid en kwaliteit van een informeel sociaal netwerk zijn doorslaggevend voor succesvol toezicht. Dit is een algemeen geldend gebleken principe voor de effectiviteit van hulpverlenings- en begeleidingsmethoden. Door onder anderen Menger (2009) zijn de elementen waarmee de reclasseringswerker deze werkaliantie kan opbouwen en vasthouden uitgewerkt (zie hiervoor ook hoofdstuk 10). Beide punten vormen een bevestiging van de uitgangspunten die Bronfenbrenner voor ontwikkeling heeft geformuleerd. We zien dat zowel persoons- en als contextkenmerken relevant zijn en dat voor verandering de kwaliteit van de interacties met belangrijkste anderen bepalend is. Bronfenbrenner noemt deze interacties de *point of gravity* van ontwikkeling. De reclasseringswerker kan tijdelijk een van de belangrijke anderen zijn die de gedragsverandering helpen verinnerlijken.

Wanneer we deze twee hoopvolle punten vergelijken met de inzet die vereist is om verplicht reclasseringtoezicht na detentie in Nederland werkelijk het karakter te geven van een *evidence-based re-entry program*, zoals in 7.3.2 opgesomd, dan zien we het volgende: aan enkele punten lijkt te zijn voldaan, maar de duur en de intensiteit van het huidige toezicht schieten - ook in het hoogste risiconiveau - nog tekort. Ook de integratie van diensten en de methoden voor het werken aan informele sociale controle vereisen nog een ontwikkelingsslag.

8.1 *Desistance* als vervorming

Door Maruna, Porter & Carvalho (2004) werden de argumenten verzameld van ex-gedetineerden die vastbesloten waren niet meer in criminaliteit terug te vallen en hierin tot dan toe daadwerkelijk slaagden. Het prille besluit om te stoppen was bij deze *desisters* uitgegroeid tot een overtuiging met een geschiedenis. De auteurs onderscheidden drie klassen van argumenten, die door hen cognitieve vervormingen werden genoemd:

1. De *desister* stelt dat de persoon die het delict pleegde niet hun echte "ik" was ('*not the real me*'). Deze verklaring voor hun vroegere criminaliteit werd door zeer veel *desisters* gegeven.
2. Sommige *desisters* beschouwen het stoppen met criminaliteit als een rebelse activiteit. Geen delicten meer plegen was een middel om te ontsnappen aan sociale controle en om opnieuw vrij te zijn. De term *desister* werd een geuzennaam.
3. De *desister* doet een poging zijn verleden een andere betekenis te geven, zodat hij er zich niet voor hoeft te schamen. Het *argument* voor *desistance* is hier, anders gezegd, dat het verleden niet mag worden herhaald omdat dat de huidige verwerking van de emotionele nasleep zou verstoren. Door Maruna en Immoregion (2004) is dit ook '*tragic optimism*' genoemd. McNeill (2008) noemt het '*heroically trying to make sense of your past*'. Voorbeelden hiervan zijn: sociaal werker worden of andere vormen van '*making good*'.

Eerder gaf ik aan dat ontwikkeling van een persoon in de optiek van Bronfenbrenner duidt op de evolutie in de levensloop van vaste, stabiele patronen van mentale organisatie-activiteiten én hun concrete inhoud, die kenmerkend zijn voor die persoon. In bovenstaande 'vervormingen' gaat het om heel specifieke mentale organisatie-activiteiten, namelijk van de *desister* over zichzelf als persoon, over de mens die hij (niet meer) wil zijn en de rollen die daar in het sociale leven (niet meer) bij horen.

De drie argumenten zijn voor Maruna (1999), Maruna & Toch (2003) en Adams (1997) aanleiding om aan te geven dat naast de bewuste *rationele keuze* van de delinquent om met criminaliteit te stoppen, ook de ontwikkeling van een andere of nieuwe *identiteit* een rol speelt. Maruna verbindt dit aan het concept *narratieve identiteit*, dat wil zeggen aan het andere verhaal dat de *desister* over zichzelf vertelt (zie 8.2). In hoofdstuk 2 heb ik aangegeven dat hier niet per se van twee verschillende zaken sprake hoeft te zijn. Het besluit om te stoppen kan bij herhaalde bevestiging een onderdeel worden van de identiteit van de *desister*.

8.2 Narratieve identiteit

8.2.1 Het geleefde verhaal

De Mul (2009) stelt over het begrip 'narratieve identiteit' het volgende. Het woord *identiteit* is afgeleid van het Latijnse 'identitas', wat *hetzelfde* betekent. Er zijn diverse uitingvormen van, maar in psychologische zin wordt 'identiteit' gebruikt om een *eenheid* en samenhang aan te geven in de verscheidenheid die binnen elk persoon te vinden is en die wij voornamelijk individueel ervaren. Identiteit heeft een bij uitstek persoonlijk karakter. Wij onderhouden allen een persoonlijke relatie met ons eigen bestaan (onze existentie, ons *Dasein*). We komen in de relatie die we met ons bestaan hebben tot iets, tot een 'product', te weten onze identiteit. Dit product is daarmee één mogelijkheid uit vele mogelijkheden die door ons kunnen worden gerealiseerd. Identiteit is een keuze, met een deels door de buitenwereld opgedrongen karakter wellicht, maar toch een keuze. De Mul: "Wat eerst louter mogelijkheid was, krijgt de gestalte van een geheel van gewoonten en karaktertrekken (...). Dat wat hetzelfde blijft, maakt ons voor anderen en voor onszelf identificeerbaar."

Voor de *constructie* van onze identiteit gebruiken wij volgens Ricoeur (1985) het verhaal als medium (narratief = verhalend). "*Répondre à la question 'Qui?' [...] c'est raconter l'histoire d'une vie*". De Mul stelt dat "wij onszelf niet op onmiddellijke wijze kennen, maar bij de beantwoording van de vraag 'wie' steeds aangewezen zijn op de omweg van het verhaal".

Centraal in de constructie van dat verhaal staat volgens Ricoeur de *plot*. Dit is niet de clou of pointe, maar de verhaallijn, de samenhang die de reclassent zelf aanbrengt tussen allerlei elementen (zoals de omstandigheden, keuzes, toeval, oorzaken). In dit verhaal staat een persoon, een *karakter* centraal: de reclassent als gevangene, misdadiger, 'slachtoffer van het systeem' of als *desister*. Bij de laatste geven ongetwijfeld de diverse deelprocessen die Farall & Calverley onderscheiden (2004) inhoud aan dit verhaal.

De keuze is aan de reclassent. Het verhaal heeft een kop en een staart, bewaart het verleden en anticipeert op de toekomst. Het verhaal is betekenisvol, een conclusie, maar het wordt ook *bedreigd* door steeds nieuwe gebeurtenissen, het is instabiel. De Mul: "De grote liefde, een persoonlijke vete, een politieke of levensbeschouwelijke bekering of crisis, ingrijpende maatschappelijke gebeurtenissen, verslaving, ziekte en dood; het zijn stuk voor stuk gebeurtenissen die het levensverhaal een onverwachte wending geven en de stabiliteit van het karakter uitdagen, ondermijnen en in laatste instantie vernietigen". Het is duidelijk dat de 'breuk' hier een rol kan spelen die door Maruna werd geconstateerd in de levensgeschiedenissen van *desisters*. Deze veroorzaakt voor een nieuw *plot* en een ander karakter als ordenende principes in de

identiteit als (nieuw) verhaal. De vorige identiteit was achteraf gezien voor de reclassent niet de '*real me*'. Het verhaal van nu klopt niet meer met dat van vroeger: *desistance* is een vorm van positieve geschiedvervalsing.

Het verhaal van de reclassent waarmee hij zijn identiteit vormgeeft, is overigens nooit volledig authentiek, dat wil zeggen volledig opgebouwd uit zelfgemaakte onderdelen. Bij niemand is dat het geval: "Het eigen verhaal is altijd geïntegreerd in verhalen die anderen verteld hebben" (Leydesdorff, 2004, p.59). Hierdoor is beïnvloeding van de identiteit van de reclassent mogelijk: tegenover zijn verhaal kan een ander verhaal worden gezet.

De volgende stap is dat de reclassent naar zijn verhaal gaat leven (*reconfiguratie*). Hij past zijn zelf geconstrueerde verhaal op zichzelf toe. Het verhaal wordt een noodzaak, een lotsbestemming, een projectie, waarbij motivaties horen. Hij *wordt* zelf het karakter in zijn plot, waarbij rolgedrag en houdingsaspecten horen. Deze verandering van het verkozen lot is ook bij *desisters* te vinden. De levensgeschiedenissen van *desisters* laten volgens Maruna (1997) zien dat de spannende, avontuurlijke levensstijl vanuit het criminele leven op de een of andere manier een prosociale variant krijgt en dat de ervaren macht / status binnen het criminele milieu wordt vervangen door een ander soort status. Hoewel zij daartoe weinig middelen hebben, kunnen zij wel de status als *ex-crimineel* of *ex-verslaafde* benutten. Het is om deze reden dat *desisters* zich opgeven als vrijwilliger of een sociale studie gaan doen. Dit wordt de nieuwe bestemming. En wellicht was die bestemming er altijd al, maar werd de geschiedenis verkeerd geschreven. Dit wordt benadrukt door het *Good Lives Model*, waarbij als uitgangspunt geldt dat de reclassent, als ieder mens, '*primaire*' doelen nastreeft voor een zinvol en bevredigend leven (zie paragraaf 4.4.1). Deze doelen zijn dus bij de reclassent altijd al aanwezig geweest, maar bleven ondergesneeuwd door de omstandigheden, door andere keuzes of zelfs door de aan hem opgedrongen rol als reclassent of gedetineerde. Het aanspreken van deze primaire doelen leidt tot een soort 'bevrijding' van het oorspronkelijke plot, waardoor de reclassent zich kan verbinden aan een bijpassend karakter. Door *desisters* worden deze emoties van bevrijding ook wel gemeld (McNeill 2008).

8.2.2 Implicaties voor het reclasseringswerk

De instabiele aard van de narratieve identiteit is voor het reclasseringswerk erg belangrijk. In de eerste plaats is er naast continuïteit in de identiteit ook ruimte voor discontinuïteit. Daarmee komen ontwikkeling, tijdelijkheid en mogelijkheden voor een andere toekomst in het vizier. De reclasseringswerker kan hier met een ander verhaal op aansturen, maar moet daarbij wel rekening houden met een bestaande identiteit van de reclassent als 'gokker' (zie 4.4.2). Het is om deze reden dat Farall en

Calverley aangeven dat de reclasseringswerker moet pogen de *hoop* op verandering bij de reclassent te versterken en vervolgens concreet aan de slag te gaan: *'make plans for who they want to be in the future'* (p. 188). Dergelijke plannen versterken de kansen en verminderen het gokgedrag. Zij stabiliseren de nieuwe geschiedschrijving. In de tweede plaats wordt ontwikkeling niet langer genormeerd door een te bereiken eindstadium. De reclassent kan zichzelf overstijgen als hij dat wil. Om deze redenen kan wellicht de term *narratief kapitaal* worden gebruikt als derde factor in het *desistance*model van McNeill (2005).

Verrijn Stuart (1994) laat in een artikel over de positie van slachtoffers in rechtszaken zien dat de langdurige procedures, de vaak dorre en emotionele taal van rechters en advocaten en de ondoorgroondelijkheid van de besluitvorming het slachtoffer helemaal niet helpen bij de erkenning, genoegdoening of verwerking van het leed. Het strafrecht versterkt in haar optiek het slachtofferschap, waardoor het centraal kan komen te staan in de identiteit. De slachtoffers maken dan opmerkingen als *"De dader heeft slechts vijf jaar gekregen, maar ik heb levenslang"*. Verrijn Stuart vraagt zich dan ook af: helpt het strafrecht het slachtoffer?

Kijken we naar de dader, dan kan ik dezelfde vraag stellen: helpt het strafrecht de dader om te ontkomen aan een identiteit van slechts dader? De opkomst van herstelrecht (en andere vormen van restoratie) moet vooral in dit licht worden gezien: door dader en slachtoffer bij elkaar te brengen en een vorm van herstel overeen te komen, kan voorkomen worden dat zij zichzelf primair als dader en slachtoffer of als ex-dader en ex-slachtoffer blijven zien. Dit zijn immers perspectiefloze identiteiten. Herstelrecht zou daarom een standaard te overwegen aanbod moeten zijn in het Nederlandse strafrecht.

Het gegeven dat ook binnen de reclassering erg weinig met deze methode wordt gewerkt, betekent dat de reclasseringswerker een aanvullende opdracht krijgt: hij moet zien te voorkomen dat de *rol van dader* in de identiteit van de reclassent door anderen en/of door de reclassent zelf centraal wordt gezet of blijft staan. Het uitsluitend werken volgens het *What Works* model draagt dit risico in zich, omdat de reclasseringswerker zich op het delictgedrag moet concentreren. Diverse onderzoekers (Farall 2004, McNeill 2005, Maruna 2001) hebben hierop kritiek geuit. Uit *desistance*-onderzoek komt naar voren dat reclassenten die een identiteit verkiezen waarin ouderschap niet langer centraal staat, succesvol zijn met het stoppen van hun criminele carrière. Dit houdt niet in dat de reclassent vergeet of ontkent wat hij heeft misdaan, maar wel dat hij zijn ouderschap achteraf van een 'verklaring' voorziet omdat juist zijn ouderschap hem nu in staat stelt iets terug te doen voor de samenleving, voor andere reclassenten of gevangenen of voor slachtoffers. Ook voor de inhoud van de adviesfunctie en met name cognitief georiënteerde

gedragsinterventies biedt de narratieve benadering interessante perspectieven. Bruner (1986) stelt dat het na de cognitieve revolutie (waarin de menselijke geest als informatieprocessor werd opgevat) nodig is aandacht te schenken aan de vorm en kleur van die informatie, de betekenissen, verhalen, taal en cultuur. In de cognitieve interventies die door de reclassering worden ingezet (CoVa, CoVa Plus, ART) is een dergelijke 'processor' benadering zichtbaar. Een punt van kritiek op deze benadering is volgens Bruner dat de *'life-likeness'* ontbreekt, de ecologische validiteit van de oefeningen schiet tekort. Hij pleit voor meer gebruik van verhalen om de luisteraar te overtuigen van de relevantie van het verhaal voor de dagelijkse werkelijkheid. Voor interventies die zich richten op de cognitieve vaardigheden van reclassenten is het vanuit dit perspectief van belang niet langer te spreken over 'denkfouten', maar over 'keuzes in het zelfgeconstrueerde verhaal'. Vanuit het perspectief van de reclassent is immers helemaal geen sprake van denkfouten ('fout' is een moreel oordeel), maar van voorkeur-plots (veranderbare reconstructies van de reclassent zelf).

In de afgelopen drie hoofdstukken is aandacht besteed aan de drie 'motoren' van *desistance*-processen zoals zij uit wetenschappelijk onderzoek naar voren zijn gekomen (narratieve identiteit, sociaal kapitaal en levenstransities en menselijk kapitaal). Het is van belang dat geen van de motoren uitvalt, als het toestel eenmaal in de lucht is. In deze hoofdstukken ben ik op enkele plaatsen al ingegaan op de mogelijkheden die de reclasseringswerker heeft om deze motoren een '*boost*' te geven of om zelf tijdelijk als hulpmotor te fungeren. In het volgende hoofdstuk ga ik dieper op deze mogelijkheden in. Daarbij geldt nog steeds, dat de levensloop van de reclassent kan worden beïnvloed maar niet kan worden bepaald door de reclasseringswerker.

9 De kloof overbruggen: bevorderen van *desistance* in de praktijk

9.1 Een breuk als basis

Voor een daadwerkelijke breuk met het verleden en een focus op een leven zonder criminaliteit moet worden aangestuurd op een rationele reflectie en 'navigeren' tussen kansen. Het gokgedrag van de ex-gedetineerde moet worden doorbroken, maar het is een routine die niet eenmalig wordt afgezworen: Burnett (1992) en ook Farall (200) en Farall en Calverley (2006) ontdekten dat het *desistance* proces niet lineair is. Het is eerder een zigzag proces van vallen en opstaan. Met de nadruk op weer opstaan: wij denken al snel dat een ex-gedetineerde weer helemaal is teruggevallen in criminaliteit als hij opnieuw een delict pleegt. Dat kan een misvatting zijn. Lange tijd is bij een aantal daders een ambivalente houding te zien ten opzichte van delictgedrag. Soms kiezen zij toch weer even voor de winst van het delict of de ex-gedetineerde schopt terug, uit frustratie over door hem gemiste of hem ontnomen kansen. Farall zegt daarover, dat het echte, definitieve stoppen vooral te maken heeft met het vinden of verwerven van iets dat de delinquent persoonlijk sterk waardeert en dat daardoor een herevaluatie van zijn leven op gang komt. Deze betekenisgeving doorbreekt het gokgedrag.

Voor het *desistance*-proces is noodzakelijk dat de reclasseringswerker zodanige interacties ontwerpt en inzet en zodanig feedback geeft op het doen en laten van de reclassent, dat

- a) een *breuk* in het levensverhaal en de daaraan *gekoppelde rationele* keuze worden versneld en/of bevestigd,
- b) dat de reclassent wordt verleid tot '*social action*' waartoe hij geloofwaardige kansen krijgt aangeboden en *agency* ervaart en
- c) dat deze nieuwe ervaringen worden verbonden met de ontwikkeling van een narratieve identiteit waarin het plot en karakter afzien van criminaliteit.

Hoe krijgt een reclasseringswerker dat gedaan? Welke elementen van de interactie zijn daarbij helpend? Voordat ik hier antwoorden op formuleer, is duidelijk dat we realistisch moeten zijn: de frequentie van het contact tussen reclassent en reclasseringswerker is niet hoog. In *Redesign Toezicht* wordt uitgegaan van één contact per drie weken voor niveau 1, één contact per twee weken voor niveau 2 en minimaal één contact per week voor niveau 3. Het is een forse uitdaging om met name in niveau 1 en 2 tot een interactiesysteem met voldoende impact te komen. Het gebrek aan regelmatig contact met groepswerkers in de residentiële behandeling van jeugdigen werd in 1969 aan de kaak gesteld in de klassieker *"The other 23 hours"* (Trieschman, Whitaker & Brendtro 1969). Hoewel de contactfrequentie met de komst van *Redesign Toezicht* fors omhoog zal gaan, mogen ook geen wonderen verwacht van toezicht waarin *"the other 6, 13 or 20 days"* voor de risiconiveaus 1, 2 en 3 een gegeven zijn.

9.2 Onvoldoende onderzoek naar de 'black box': het interactieproces

Met name het reclasseringtoezicht is nog steeds een 'black box', die slechts sporadisch door onderzoekers als kijkdoos wordt benaderd. Farall concludeert in 2003: *"Very few of the studies (...) have gone much beyond the most basic descriptions of the work undertaken by the Probation Officer. (...) we know little about the content of one-to-one supervision. (...) The character of the intervention, the sorts of topics discussed and how key problem areas in the probationer's life were tackled have not been made the subject of exhaustive research. (...) Without a full appreciation of what a particular Probation Officer did (...) it is hard to understand fully the processes by which Officers successfully intervene in the lives of those whom they supervise"* (2003, p.172).

In het artikel '*accuse*' constateert Farall (2003) dat onderzoek naar de effectiviteit van het reclasseringswerk het proces in feite overslaat. *"There is a great need therefore for more research projects that rely more heavily on data collected in such a way that the nuances of probation work and their relationship to outcomes can be more readily understood"* (Farall 2003, p. 166). Voor de reclassering is het resultaat van dit gemis een vooral kwantitatieve aanpak geweest, waarbij slechts de input en output zijn vergeleken en niet het proces of de 'black box' zelf. Het meten van de effectiviteit van de reclasseringswerker en de interactie tussen de reclasseringswerker en de reclassent is overschaduwed door de grote nadruk op het meten van de effectiviteit van interventies (zie Burnett & McNeill 2005). Farall constateert dat een 'procesloze', sterk cijfermatige onderzoekstraditie voor reclasseringswerkers nooit tot kennis leidt over de juiste volgorde van doelen en middelen, noch hoe andere variabelen in de tijd met elkaar samenhangen bij het bevorderen of veroorzaken van verandering. Dat de reclassering hierin niet alleen staat, blijkt uit een meta-analyse naar de effecten van 273 strafrechtelijke interventies. Daarin wordt bij slechts zestien procent van de onderzoeken aandacht besteed aan de rol van een sociale professional bij het terugdringen van recidive (Dowden & Andrews 2004). Burnett en McNeill (2005) stellen daarom dat naast de vraag 'wat werkt?' ook aandacht moet komen voor de vraag 'wie werkt?'.

Het is inderdaad vreemd om te constateren dat het reclasseringswerk zich richt op *dynamische* criminogene factoren, maar dat het onderzoek zich nauwelijks richt op de *dynamiek* van hun verandering. De vraag die Bronfenbrenner in 1979 stelde, is daarmee nog steeds relevant: *"What processes do researchers assume to be operating in producing developmental change?"* (p.74).

Om deze processen naar het daglicht te brengen, geeft Farall (2003) onderzoekers een duidelijke handreiking: *"Officers and probationers should be prompted to discuss specific issues which they raised at previous interviews: such as the obstacles which the*

probationer faced in stopping offending, their earlier social circumstances and their desires and abilities to stop offending." (p.167). Op basis van deze insteek kan de onderzoeker doorvragen over onder meer de rol van de reclassering bij het overwinnen van obstakels, de eigen initiatieven van de reclassent en mogelijke alternatieven. Farall adviseert dit type vragen om achter de "*nature, mechanics and mediums of change*" te komen (p.163).

9.3 Beschikbare kennis voor interacties van de reclasseringswerker

De daadwerkelijk toepasbare kennis over *desistance*-processen is eigenlijk nog beperkt. De meest complete samenvatting vinden we bij McNeill (2009a):

- Omdat *desistance* een individueel en subjectief proces is, moet de aanpak rekening houden met de identiteit en ook met aspecten van diversiteit (etniciteit, geslacht, religie, seksualiteit) van de reclassent. Er zijn geen '*one-size-fits-all*' interventies mogelijk.
- Naast het motiveren van de reclassent is het noodzakelijk dat de reclasseringswerker werkt aan de *hoop* van de reclassent op een leven zonder criminaliteit. Hieraan voeg ik op grond van het voorgaande toe, dat de context met tastbare kansen moet worden ingericht.
- Omdat *desistance* niet alleen plaatsvindt in de context van reclassent en reclasseringswerker, maar ook in de bredere sociale context van de reclassent, moet de reclasseringswerker daarop anticiperen.
- De reclasseringswerker moet minstens zo veel aandacht besteden aan krachten en bronnen van de reclassent als aan zijn risico's en problemen.
- Omdat het ervaren van *agency* door de reclassent van groot belang is, moet de reclasseringswerker met de reclassent werken en niet 'op hem inwerken'.
- Interventies die uitsluitend menselijk kapitaal versterken zijn belangrijk, maar niet voldoende.

Tot welke specifieke interacties van reclasseringswerker en reclassent deze aanwijzingen van McNeill moeten leiden, is nog lang niet bekend. Tot op heden is de inzet van ook deze aanwijzingen in het interactieproces binnen het toezicht onvoldoende onderzocht en dus ook niet vastgelegd in specifieke instructies. Vanuit de *What Works*-benadering vinden we meer gedetailleerde uitwerkingen, zoals de instructies voor de gedragsinterventies en de afname van de RISc en Quick Scan. Voor het toezicht is het resultaat echter ook nog aan de magere kant. We zien een losse verzameling toepassingen die wel tot op zekere hoogte geprotocolleerd zijn, zoals voor het omgaan met weerstand van reclassenten binnen het reclasseringstoezicht en voor het engageren van de reclassent in een werkalliantie of voor gedragsverandering.

In hoofdstuk 10 kom ik hierop terug. Buiten deze geprotocolleerde routes moet de reclasseringswerker zelf navigeren.

Voor Bruinsma en Zwanenburg (1992) is dit geen verassing. Zij onderscheiden drie typen kennis: kennis van de aard der dingen, van de werking der dingen en van het gebruik der dingen. Toegepast op criminaliteit: wat is de aard en omvang van misdaad, hoe ontstaat misdaad en hoe wordt met misdaad in de samenleving omgegaan. Bruinsma (1999) laat zien, dat de wetenschappelijke kennis over de aard en omvang en ook over de etiologie van misdaad nog verre van volledig is. Cijfers spreken elkaar nog te veel tegen, criminologische theorieën strijden met elkaar en een algemene theorie van waaruit doel-middelrelaties voor de aanpak van alle vormen van criminaliteit kunnen worden afgeleid is er daarom niet (en komt er waarschijnlijk ook niet).

De reclasseringswerker moet daarom, als handelingswetenschapper, zelf per individuele reclassent de juiste aanpak ontwerpen. Daarbij kan worden geput uit een groot aantal onderzoeken naar de effectiviteit van allerlei interventies en vormen van toezicht. Deze min of meer veralgemeniseerde kennis moet voor elke reclassent apart worden beoordeeld op toepasbaarheid, vervolgens toepasbaar worden gemaakt, toegepast in interacties en op basis van het resultaat eventueel aangepast: zie hier de regulatieve cyclus in een notendop.

Zowel de adviseurs, trainers als toezichthouders houden zich met deze cyclische vertaalslagen bezig, tienduizenden keren per jaar. Vele auteurs, waaronder Bruinsma (1999) en Gendreau (2000), signaleren echter dat zelfs wél beschikbare criminologische kennis toch te weinig wordt gebruikt. Zij voeren verschillende oorzaken aan:

- de implementatie is voor de organisatie te ingewikkeld;
- de effecten worden pas over langere (te lange) termijn bereikt;
- slechte communicatie vanuit de top verhindert de overdracht van kennis naar de werkvloer en
- kennis wordt terzijde geschoven omdat deze niet past bij de *common sense* overtuigingen van ambtenaren, politici of reclasseringswerkers zelf (voor een overzicht zie Gendreau, Goggin & Smith 2000, Latessa, Cullen & Gendreau 2002, Lowenkamp, Latessa & Smith 2006, Lowenkamp et al. 2008, Taxman et al. 2009, Sperber 2009).

De reclasseringswerker moet dus niet alleen de 'laatste vertaalslag' maken naar de unieke situatie van de reclassent, maar hij beschikt ook niet altijd over de noodzakelijke kennis en mogelijkheden om dat te doen en bij sommigen ontbreekt ook de overtuiging. De 'gap' tussen wetenschap en praktijk is ook voor het reclasseringswerk nog altijd aanzienlijk (Lipsey & Cullen 2007).

9.3.1 Wat vraagt het interactieproces?

Op basis van voorgaande is de conclusie gerechtvaardigd dat het formuleren van een complete verzameling letterlijke aanwijzingen voor de interacties die reclasseringswerkers met reclassent aangaan nog niet mogelijk is. In de literatuur wordt echter ook de (retorische) vraag gesteld of dat wel wenselijk is. Het gemis aan concrete aanwijzingen kan ook als een gegeven worden beschouwd en opgelost met het verwijzen naar de *discretionaire of professionele ruimte* van de reclasseringswerker, waarin hij zelf kennis toepast en ontwikkelt. Het argument is daarbij dat de reclasseringswerker niet mag worden beschouwd als een passieve uitvoerder van gespreksrecepten. De regulatieve cyclus is een concrete uitwerking van deze gedachtegang. Hutschemakers en Van Nijnatten verdedigen de discretionaire ruimte als zij stellen: “*Strikt protocollair werken leidt tot een paradox: hoewel het als wetenschappelijk geldt, verwordt de behandelaar tot een passief en kritiekloos uitvoerder van voorschriften.*” (2008, p.1025). Deze vrije ruimte betekent voor de reclasseringswerker dat hij zelf wetenschappelijke kennis in de regulatieve cyclus kan invoegen, in combinatie met zijn persoonlijke ervaringskennis en de feedback van de reclassent.

Het probleem met de huidige staat van onderzoek is echter dat de discretionaire ruimte nu zo groot is, dat niet duidelijk is hoe de reclasseringswerker in deze ruimte opereren moet. Dit is zichtbaar in de begeleidingsactiviteiten die voor *Redesign Toezicht* zijn ontworpen en het tekort aan concrete aanwijzingen vanuit het *desistance*-onderzoek. De professionele ruimte lijkt op een open plek in het bos van waaruit de reclasseringswerker zelf, zonder kompas of regels, met de reclassent een uitweg moet vinden.

Op organisatieniveau herbergt dit manco het risico in zich dat de reclasseringsorganisaties opschuiven in de richting van professionele beveiligingsdiensten, omdat de controle-activiteiten in *Redesign Toezicht* wel gedetailleerd zijn beschreven en daarom een aanlokkelijk houvast voor de korte termijn vormen. Controle is echter een middel en geen doel.

Wat is het alternatief? Hutschemakers en Van Nijnatten geven aan dat alleen een actief lerende professional in staat is de ‘gap’ tussen wetenschap en praktijk te overbruggen. Een overdaad aan onderzoek vanuit de implementatie van *evidence-based practices* ondersteunt deze stelling. Een overstijgende verzameling aanwijzingen (meta-vaardigheden) voor reclasseringswerkers is daarom nodig, op basis waarvan hij beschikbare kennis toepasbaar kan maken zonder in de discretionaire ruimte rond te dolen. Dat geldt tot op zekere hoogte voor de *evidence-based practices* (gedragsinterventies, geprotocolleerde trainingen), maar veel sterker voor *evidence-based programs*, zoals het toezicht of het adviestraject. Deze conclusie is bepaald niet uniek voor de reclassering als handelingswetenschap noch nieuw (zie Menger & Kregtig 2004). Ik ga in de volgende paragraaf eerst op de achtergronden van deze conclusie in.

Vervolgens bespreek ik de mogelijkheden voor reclasseringswerkers om deze meta-vaardigheden te ontwikkelen.

9.4 Reclasseren vanuit twee perspectieven: empirische wetenschap en handelingswetenschappen

Ontwikkeling (bijvoorbeeld in de richting van *desistance*) vereist geen eenmalige interactie, maar een meer langdurig *proces* tussen persoon en omgeving. Dit proces is afgeleide van de persoons- en omgevingskenmerken en geeft hieraan op haar beurt weer voeding. Dit bepaalt de ontwikkeling. Naar de kenmerken van dit proces wordt niet veel onderzoek verricht, stelde Bronfenbrenner al in 1979 vast. Hij benoemt dit tekort als een te gemakkelijke keuze binnen de wetenschap voor ‘klassentheoretische modellen’, waarbij de invloeden en veranderingen van variabelen, in het onderzoeksdesign *gefixeerd* in de persoon en omgeving, als chemische elementen worden bestudeerd.

Hier ligt ook de basis voor het gebrek aan belangstelling voor het interactieproces van reclasseringswerker en reclassent.

Deze keuze gaat ten koste van onderzoek met behulp van ‘veldtheoretische modellen’, waarbinnen het proces van verandering centraal staat. Dit laatste type onderzoek richt zich op de kenmerken van de voortgaande interacties, hun toenemende complexiteit en de (verandering van) systeemkenmerken tijdens het proces: de vorm volgt de inhoud. De focus ligt hier, om de metafoor door te trekken, niet op de chemische elementen, maar op hun reeksen van chemische reacties. Op de reis en niet op de start of finish. De ‘klassentheoretische modellen’ waarover Bronfenbrenner spreekt, zijn een product van de empirische, positivistische wetenschapsopvatting, die doorklinkt in de psychiatrie en in de *What Works*-beginselen. Door Ruijsenaars, Dijkshoorn en Knorth (2008) is deze opvatting op inzichtelijke wijze gecontrasteerd met de agogische wetenschapsopvatting, die (als veldtheoretisch model) het proces als uitgangspunt neemt. Ik geef deze vergelijking in de volgende paragraaf samengevat weer, omdat deze een opstap geeft voor de ‘meta-vaardigheden’ van reclasseringswerkers om de aanwijzingen vanuit de wetenschap naar de interactie met de reclasseringswerker te vertalen.

9.4.1 Interacties tussen reclassent en reclasseringswerker in de positivistische wetenschapsopvatting

In de empirische, positivistische wetenschapsopvatting is het idee van ‘de waarheid’ gebaseerd op herhaalde observaties, objectieve informatie, op het gaandeweg elimineren van *trial and error*. Er is enige ruimte voor subjectiviteit, bijvoorbeeld bij het gebruik van vragenlijsten. De aandacht in deze traditie gaat uit naar gedrag, emotie, cognitie en moreel functioneren. Patronen daartussen worden geplaatst in

een bio-psycho-sociaal model en in *classificaties*, die in deze wetenschapsopvatting de hoekstenen van het denken zijn. Voorbeelden zijn gedragsstoornissen, maar ook de criminogene factoren en risiconiveaus in de *What Works*-benadering. De methode van onderzoek is het hypothesetoetsend model. Deze is overgezet naar de praktijk: doe een voorspelling en kijk of het werkt bij de klant en minimaliseer zo de *trial and error*. De positivistische invalshoek bij de verwetenschappelijking van methoden komt tot uitdrukking in de term '*toegepaste wetenschap*'. Ook de term *evidence-based* werken is afkomstig uit deze traditie.

Wat 'waar' is, kan men binnen deze traditie ook buiten het proces formuleren en als maatstaf gebruiken. Bijvoorbeeld: "het recidiverisico is laag, er is dus minder reden tot ongerustheid". Van hulpverleners of begeleiders wordt binnen deze traditie gevraagd dat hun handelen vooral objectiveerbaar is. De ontwikkeling van gedragsinterventies en geprotocolleerde onderdelen van het advieswerk van de reclassering kan binnen deze traditie worden geplaatst. Bij de keuze voor en toepassing van deze activiteiten spelen echter voor de reclasseringswerker ook subjectieve overwegingen een rol. Vanaf de jaren 80 in de vorige eeuw is deze wetenschapsopvatting in toenemende mate door het opkomende management in de *non-profitsector* benut om de gewenste *output* (eindresultaten) en *outcome* (langere-termijneffecten) vast te stellen.

Ik signaleer met dit model de volgende problemen:

1. Het dekkingsprobleem (De Groot 1980). De interventie lijkt het perfecte recept, maar is een pseudo-oplossing omdat de werkelijkheid van de klant (reclassent) te veel contextvariabelen bevat. De praktijk moet dan op zoek naar tussenoplossingen. Een voorbeeld hiervan is het *professionele-autonomie principe* dat Kennedy (2000) toevoegt aan de bestaande *What Works*-beginselen: gegeven risico, behoeften en responsiviteit is er behoefte aan een professioneel oordeel dat in sommige gevallen de aanbevelingen die op louter numerieke scores gebaseerd zijn, kan verwerpen. In de procedure die bij de afname van de RISc wordt gevolgd, is een dergelijke mogelijkheid ingebouwd.
2. De theorie is qua basis veel te smal voor de werkelijkheid. Heel veel waardevol 'niet wetenschappelijk' materiaal wordt niet gebruikt. Interventies worden in sommige gevallen volledig gebaseerd op meta-analyses. De praktijk leidt tot een ladder van slechte tot goede methoden (bijvoorbeeld van de Erkenningscommissie Gedragsinterventies van Justitie en het Nederlands Jeugdinstituut). Nutley, Walter en Davies opperen dat de discussie over wat eigenlijk '*evidence*' is, hoognodig moet worden heropend (2007). De definitie van 'bewijs' is volgens deze auteurs gegijzeld door de positivistische wetenschapsopvatting.
3. De visie gaat uit van een mechanistisch mensbeeld, van '*plastic people*'. De praktijk wordt bedreigd door '*people processing*', in plaats van het tegemoet treden van de

reclassent als een autonoom en authentiek persoon met eigen wensen, waarden en dus ook eigen initiatieven. Van der Laan vergelijkt dit mensbeeld met een 'kogel en schietschijf' (2003). In werkelijkheid, stelt hij, is minimaal sprake van een levende schutter (reclasseringswerker) en een levende duif (reclassent), waarbij de reclasseringswerker eerst met de reclassent meebeweegt voor er wordt geschoten en de reclassent na een eerste (gemist) schot zal proberen te ontkomen. Voor een deel dekt deze metafoor de praktijk van de reclassering, omdat in het gedwongen kader de reclasseringswerker een aantal voorwaarden als uitgangspunt heeft en een aantal vaste gedragsinterventies beschikbaar zijn: de schutter bepaalt de inhoud in hoge mate, maar houdt rekening met de responsiviteit van de reclassent. Voor een ander deel dekt deze metafoor de lading niet, omdat de schutter en houtduif bij de inzet van begeleidingsactiviteiten overleg moeten voeren over waarmee eigenlijk geschoten wordt. De communicatie is op dat moment tweezijdig en vereist een *dialog*. Voor Van der Laan impliceert dit, dat een *communicatietheorie* de basis moet vormen voor het handelen van een sociale professional. Als het nodig is, kan deze professional altijd nog 'af dalen' naar een niveau waarop hij bepaalt wat er gebeurt. Een dergelijke theorie of communicatiemodel bevat ook de eerder genoemde meta-vaardigheden, waarmee hij de vertaalslagen maakt van beschikbare wetenschappelijke kennis naar de interacties met de reclassent. Dit uitgangspunt verhoudt zich goed met de uitgangspunten van Bronfenbrenner voor de bijdrage van de context (reclasseringswerker) aan de ontwikkeling van de reclassent. Het uitgangspunt is voor de reclassering niet nieuw. Al enige tijd is zichtbaar dat communicatietheorieën zich nadrukkelijk presenteren in het reclasseringswerk. Voorbeelden zijn motiverende gespreksvoering, de principes van Chris Trotter voor het werken met on(vrij)willige cliënten (1999, 2000) en de introductie van modellen voor de werkalliantie vanuit uit de psychotherapie door Menger (2009).

4. De methoden die op basis van een empirische, positivistische wetenschapsopvatting worden ontworpen, laten een ethische discussie met de reclassent niet toe (Van Montfoort 2004). De discussie wordt niet verboden, maar omdat voor het effect van dergelijke discussies nauwelijks empirische evidentie te vinden is, verdwijnt deze dimensie uit de methodeboeken. Het resulterende mechanistische mensbeeld is echter niet waardevrij: de reclassent als schietschijf moet wel stil blijven staan, dus niet 'al te moeilijk doen'. Daardoor wordt de combinatie van controleren en begeleiden wel erg lastig. Het blijven strikt gescheiden onderdelen, waardoor de controle een stug en niet onderhandelbaar karakter krijgt of juist wordt weggemoffeld, terwijl juist hun combinatie tot goede resultaten leidt (Skeem 2008, in Menger 2009). Voor die combinatie is een vorm van dialoog nodig. Zo is het begrijpelijk dat de discussies over *morele dilemma's* in de gedragsinterventie

CoVa de meest ingewikkelde onderdelen van de training zijn. De trainer moet hier eigenlijk een normatieve dialoog met de reclassent aangaan, maar is daarentegen gedwongen te kiezen uit een aantal voorbeeldzinnen uit het handboek waarmee hij op de reclassent kan reageren.

9.4.2 Interacties tussen reclassent en reclasseringswerker in de wijsgerig-antropologische wetenschapsopvatting

In contrast met de positivistische benadering staan de wijsgerige en antropologische bronnen voor het handelen. Het handelen is hier ook gebaseerd op observaties, maar deze worden ingebracht in communicatie die is gericht op overeenstemming. Deze communicatie heeft het karakter van een dialoog, waarin ook uitwisseling mag plaatsvinden over normen en waarden, ethische principes en pragmatische overwegingen.

‘Waarheid’ is vooral ‘*practice based*’ en wat ‘waar’ is, kan niet buiten het proces staan. Het studieobject is hier hetzelfde als in de positivistische traditie (gedrag, omstandigheden), maar steeds vanuit een handelingsoptiek: Hoe moet ik als professional hierop reageren? Er is ook sprake van enige classificatie, bijvoorbeeld in opvoedingstype of handelingsvragen. Binnen de reclassering komen deze classificaties ook voor, zoals bij de groep reclassenten waarbij handhaving erg moeilijk wordt geacht door hun verslaving of psychiatrische problematiek. Deze ‘klasse’ reclassenten is het product van een handelingsgerichte blik.

De vraag ‘hoe handelen?’ leidt meteen tot de vervolgvraag: waartoe, met welk doel? Dit is de vraag om richting, om zingeving. Hierbij horen termen als autonomie van de reclassent, een ‘zinvol maatschappelijk bestaan’ voor de reclassent en andere aspecten die duiden op een kwaliteit van bestaan, zoals door Ward en Brown vastgelegd in het *Good Lives Model* (2004).

Het handelen van de professional is in deze traditie vooral expressief en normatief. De methoden (doorgaans programma’s, geen practices) zijn meer *verhalend* beschreven; er worden bijvoorbeeld dilemma’s voor het handelen in uitgewerkt. ‘Het delict als maatstaf’ en de begeleidingsactiviteiten binnen *Redesign Toezicht* zijn hiervan voorbeelden. Toezicht en de werkstraf vallen binnen deze traditie, maar van uitvoerders wordt verwacht dat zij daarbinnen steeds meer *evidence* vanuit de andere, positivistische traditie inzetten.

Ook vindt (binnen deze traditie) een voortdurend proces plaats van generalisatie. Dit *inductieve* proces, waarbij doelen, groepen klanten en interventies langzamerhand in de ervaring van de reclasseringswerker tot klassen uitgroeien, is eigenlijk ook *positivistisch*. Elke nieuwe ervaringskennis wordt immers op een gegeven moment toch langs de meetlat van de generalisaties gelegd.

Daarmee worden de zwakke kanten van deze traditie duidelijk:

- Het is onduidelijk welke regels gelden bij het generaliseren.
- Het is onduidelijk tot hoe ver moet worden gegeneraliseerd. Op een bepaald moment zeggen de generalisaties niets meer. In de professionele ruimte bieden de regels geen houvast meer.
- Het is moeilijk vast te stellen of de communicatie door de begeleider wel waardevrij is.
- Het is onduidelijk of methoden overdraagbaar zijn.

9.4.3. Conclusie: een communicatietheorie is nodig.

Veel positivistische wetenschappelijke inzichten (*What Works*, psychiatrie, psychologie) sturen de reclasseringspraktijk aan op basis van diagnostiek die leunt op een historische analyse van de persoon en/of de context, die wordt vergeleken met kennis die buiten het proces staat. Voor het beoogde *proces* geven zij daarom nauwelijks aanwijzingen, terwijl juist daar de toegepaste wetenschap gerealiseerd moet worden. Wanneer onderzoek wordt verricht naar het reclasseringsproces, komt daarom begrijpelijkerwijs naar voren dat kennis over effectieve interventies nauwelijks is gaan behoren tot de praktijk van de reclasseringswerker (Bonta et al 2008). Zelfs als het interactieproces wel intensief zou worden bestudeerd, betwijfel ik of de resultaten aanleiding zullen geven om de ‘black box’ volledig *evidence based* aan te sturen. De reclasseringswerker benadert de reclassent immers primair *agogisch*, omdat hij tot een dialoog moet komen. Daarbij passen geen aanwijzingen voor communicatie in één richting. Op zijn best bieden de toegepaste, positivistische wetenschap en Justitie aan de overzijde van deze kloof ondubbelzinnige en heldere aanwijzingen voor een kader waarbinnen de dialoog moet plaatsvinden. Dit zijn aanwijzingen voor gedragsverandering en controle. Zij bieden aanwijzingen voor de dialoog in de praktijk, op basis van wijsheden over de reclassent en zijn omgeving. Bij het benutten van deze ‘reclassent- en contextwijsheden’ moet worden gewaakt voor een beperkte focus op het voorkomen van delictgedrag op basis van informatie vanuit alleen het verleden. Het kader rondom de dialoog moet zo veel mogelijk ook worden ingevuld met *desistance*-bevorderende kenmerken bij de persoon en in de context, waarbij toekomstwensen en –mogelijkheden worden betrokken. Voor de concrete vertaling van deze ‘wijsheden’ in de gesprekscontacten kunnen geen protocollen worden geschreven. Wel kunnen de volgorde en bespreking van gespreksthema’s aan regels worden gebonden die op basis van onderzoek blijken bij te dragen aan communicatie die de reclassent engageert en aan ervaren *agency* door de reclassent. Dit resulteert in de eis dat een *communicatietheorie of -model* aan het werk voor het interactiesysteem van reclassent en reclasseringswerker ten grondslag moet liggen, die in de praktijk aanleiding geeft tot een dialoog waarin toegepaste

10 Van ex-gedetineerde naar ex-crimineel: een kwestie van dialoog

wetenschap, kennis over factoren die *desistance* bevorderen en het gedwongen kader als thema's worden ingebracht. De basisactiviteit 'motiveren, ondersteunen' in *Redesign Toezicht* biedt daarvoor een basis, maar van een communicatiemodel voor het reclasseringswerk kan nog niet worden gesproken. In het volgende hoofdstuk presenteer ik daarom een communicatiemodel voor het reclasseringswerk.

10.1 Uitgangspunten

Ik begin met het formuleren van uitgangspunten voor een dialoog van reclasseringswerker en reclassent. Dit moet een dialoog zijn die bevordert dat de reclassent zich aan de bijzondere voorwaarden houdt (een doel op de korte termijn) en dat hij een proces van *desistance* ingaat of hiermee verder gaat (het lange-termijn doel, waarmee ook afname van de recidivekans en veiligheid zijn gediend). Voor deze 'reclasseringsdialoog' formuleer ik de volgende uitgangspunten, die ik baseer op de eisen die Bronfenbrenner aan het (constateren van) ontwikkeling stelt:

1. De reclasseringswerker is deel van de context waarin de reclassent zich ontwikkelt.
2. De reclasseringswerker en reclassent gaan een reeks interacties in de tijd aan die het ontwikkelingsproces van de reclassent beïnvloeden.
3. De interacties hebben idealiter het karakter van een *dialoog*,
 - waarin de reclassent en reclasseringswerker elkaar zijn toegewijd en elkaars overtuigingen leren kennen,
 - waarin zij gaandeweg congruentie ervaren in de doelen en middelen die vanuit een normatief en wetenschappelijk kader worden ingezet,
 - waarin de doelen direct of voorwaardelijk zijn gericht op gedrag en verinnerlijking van gedrag van de reclassent dat bijdraagt aan het onderbreken van en uiteindelijk geheel afzien van criminaliteit,
 - waarin middelen worden ingezet die deze doelen in gelijksoortige ontwikkelingsprocessen aantoonbaar tot succes hebben geleid,
 - waarin zij ervaren dat hun interacties over de tijd gaandeweg meer complexiteit en diepgang krijgen,
 - en die (tijdelijk) het karakter kan krijgen van een *monoloog* door de reclasseringswerker indien uit het gedrag van de reclassent afleidbaar is dat hij zich niet kan of wil committeren aan de hierboven genoemde kenmerken van een dialoog.

Het resultaat van dit proces (de ontwikkelingsuitkomst) is bij voorkeur voor de reclassent dat hij zijn persoonlijke kenmerken (inclusief zijn overtuigingen) die een oriëntatie op het onderbreken en afzien van criminaliteit bevorderen bevestigd heeft gezien of versterkt, deze actief inzet en verder ontwikkelt en dat zijn mogelijkheden daartoe in de omgeving langdurig zijn bevestigd of versterkt. Er is ook een ontwikkelingsuitkomst bij de reclasseringswerker. Bij voorkeur is deze dat hij zijn persoonlijke kenmerken (inclusief zijn overtuigingen) om het onderbreken en afzien van criminaliteit bij reclassenten te bevorderen bevestigd heeft gezien of versterkt, dat hij deze kenmerken ook daarna actief inzet en verder ontwikkelt en dat zijn mogelijkheden daartoe door de organisatie en in de ketensamenwerking zijn bevestigd of versterkt.

De uitgangspunten voor deze ‘reclasseringsdialoog’ verwerk ik in de volgende paragraaf in een communicatiemodel voor het reclasseringswerk.

10.2 Een communicatiemodel voor het reclasseringswerk

In deze paragraaf bied ik een kader voor de interacties die de reclasseringswerker in het *face-to-face* contact met de reclassent kan inzetten. Deze aanwijzingen baseer ik op de uitgangspunten voor de dialoog, die ik in 10.1. formuleerde. Het model bestaat uit een aantal te bereiken doelen in de interactie en een aantal middelen die de reclasseringswerker kan inzetten om die doelen te bereiken.

Van Yperen (2003) komt op basis van literatuuronderzoek tot de conclusie dat in het scala van interventies grofweg twee soorten werkzame factoren zijn te onderscheiden, namelijk algemene en specifieke. De algemene werkzame factoren noemt Van Yperen de ‘basisingrediënten van goed hulpverleners’. Het gaat daarbij om:

- aansluiten bij en vergroten van de motivatie van cliënt;
- betrokkenheid van de cliënt vergroten;
- serieus nemen van de klachten;
- een goede relatie met hulpverleners;
- deskundigheid van hulpverleners;
- reële verwachtingen delen;
- overeenstemming over behandeldoelen en
- overeenstemming over de taken die ieder heeft.

Bij deze factoren gaat het om ingrediënten van de hulp die de kans op effect bij welke doelgroep of hulpvorm dan ook vergroten. Hoe beter bijvoorbeeld de kwaliteit van de relatie tussen de cliënt en de hulpverlener, hoe groter de kans op een succesvol verloop van de hulp. Goed beschouwd gaat het hier uitsluitend om activiteiten die niet direct op gedragsverandering zijn gericht, maar de *voorwaarden* creëren om dat te kunnen doen. Maar de ordening van de factoren laat geen samenhang zien. Wanneer, met welk doel, moet elk van deze interventies worden ingezet?

Een gelijksoortige verzameling basisactiviteiten waarin wel een relatie met de doelen voor het contact is aangebracht, is het *negen-veldenschema* van Janet Melse (1986, uitgewerkt door De Ruyter & Baartman 1985, De Ruyter en Aalberts 1991, 1992). Dit schema gaat uit van drie algemene doelen en drie algemene middelen die in een agogische relatie kunnen worden ingezet. Tegen elkaar afgezet vormen zij een communicatiemodel met negen velden. Voor het kader van het reclasseringswerk zijn enkele begrippen aangepast. In de paragraaf volgend op de presentatie van dit model onderbouw ik de onderdelen van het model met resultaten van onderzoek naar de reclasseringspraktijk.

Het model onderscheidt drie interactiedoelen:

- kracht geven,
- ordening bieden en
- ingrijpen.

Voor elk van deze drie doelen kunnen drie middelen worden ingezet:

- aansluiten bij de leefwereld,
- aan groei appelleren en
- persoonspresentatie van de reclasseringswerker.

Doel → Middel ↓	1. Kracht geven	2. Ordening bieden	3. Ingrijpen
A. Aansluiten bij de leefwereld	1A: Meeleven	2A: Kaders stellen	3A: Corrigeren
B. Aan groei appelleren	1B: Aanmoedigen	2B: Aanleren	3B: Aanspreken
C. Persoons-presentatie	1C: Expressief zijn	2C: Zichzelf sturen	3C: Zelfcontrole tonen

Tabel 1: Communicatiemodel voor het reclasseringswerk (op basis van Melse 1986, De Ruyter & Baartman 1985, De Ruyter en Aalberts 1991)

10.2.1 Interactiedoelen voor de reclasseringswerker

Bij de drie doelen gaat het om een *keuze* van de reclasseringswerker om iets in de interactie met de reclassent te willen bereiken of over te brengen. Ook al zijn ze beschreven in gedragstermen, het zijn géén middelen maar doelen, omdat de reclasseringswerker in zijn gedrag wil *laten zien* dat hij deze keuze maakt. Deze keuzes worden door de reclasseringswerker bepaald door de mogelijkheden van de situatie die hij aantreft, maar ook door zijn opvattingen als reclasseringswerker, zoals de kennis waarover hij beschikt, wat hij denkt te kunnen, wat hij ‘volgens het boekje’ moet doen en wat hij van het gedrag van de reclassent vindt (ik kom hierop terug bij de bespreking van de opvattingen van de reclasseringswerker in 10.5.2).

De drie doelen bij het reclasseren zijn:

1. Kracht geven

Het bieden van steun in de verwachting dat de reclassent hier sterker, krachtiger door wordt en daardoor een taak kan (blijven) uitvoeren of een resultaat kan bereiken.

Het belangrijkste resultaat hierbij is het *desistance-proces* als ontwikkelingsuitkomst.

2. Ordening bieden

Het bieden van ordening is het bieden van zicht op een zaak, in de verwachting dat de reclassent een taak adequaat kan (blijven) uitvoeren of een resultaat kan bereiken. Elementen van ordening zijn: informatie/uitleg, instructie, kaders en regels, structuur, continuïteit, regelmaat en ritme. Binnen een gegeven ordening kan de reclassent werken aan ander gedrag en aan andere omstandigheden. Wanneer de reclassent zich goed aan de bijzondere voorwaarden en afspraken houdt en in zijn ontwikkeling vooruitgang laat zien, kan de reclasseringswerker besluiten hem op onderdelen meer zelfstandig ordening te laten aanbrengen. De controle-activiteiten door de reclasseringswerker tijdens het toezicht zijn grotendeels onderdeel van het bieden van ordening. Het bieden van ordening bevordert dat de reclassent greep krijgt en houdt op zijn *desistance-proces*.

3. Ingrijpen

Dit is het uitoefenen van dwang door de reclasseringswerker op de reclassent, in de verwachting dat de reclassent (weer) gaat of blijft handelen op de door de reclasseringswerker gewenste manier. Ingrijpen is niet: regels maken en hieraan vasthouden. Dat gaat namelijk aan ingrijpen *vooraf* en hoort bij ordening bieden. Ingrijpen is wel: er is iets gebeurd, gebeurt iets of er dreigt iets te gebeuren, wat een *veroordelende reactie* vereist. Het element 'veroordelen' is vereist om van ingrijpen te kunnen spreken. De reclassent moet 'op het rechte spoor worden gezet'. Er is sprake van actief corrigeren.

De reclasseringswerker kan deze drie doelen afzonderlijk, maar ook in combinatie proberen te bereiken. Het methodisch handelen door de reclasseringswerkers is compleet, wanneer hij aan al deze doelen aandacht besteedt en dit adequaat doet. Dit is een norm: reclassenten hebben zowel kracht, als ordening als ingrijpen nodig. Het *desistance-proces* als ontwikkelingsuitkomst en het op de kortere termijn zich houden aan de bijzondere voorwaarden door de reclassent kan worden bedreigd wanneer de reclasseringswerker aan een of meer van deze doelen geen of inadequate aandacht schenkt.

10.2.2 Interactiemiddelen voor de reclasseringswerker

Voor het bereiken van elk van de drie interactiedoelen kan de reclasseringswerker kiezen uit drie middelen, die zijn op te vatten als vaardigheden. Ook deze middelen kan de reclasseringswerker apart of in combinatie hanteren. Om de interactiedoelen te realiseren zijn keuzes nodig. De middelen moeten op maat worden gemaakt. Dit gebeurt in de discretionaire of professionele ruimte, waarbij de 'black box' wordt ingevuld met de resultaten van toegepaste wetenschap en onderzoek naar

desistance-processen en de kaders die Justitie stelt.

De drie middelen zijn:

a. Aansluiten bij de leefwereld van de reclassent

De reclasseringswerker sluit aan bij wat de reclassent beweegt en kenmerkt zodat de reclassent kan slagen, zodat zijn handelen kan lukken. De reclasseringswerker sluit aan bij de aangetroffen kenmerken van het menselijk, sociaal en narratief kapitaal. Aansluiten is afstemmen op het juiste niveau, op het goede moment in de situatie en met de juiste toon / expressie. Het is vooral aansluiten dat de reclassent het gevoel geeft dat hij wordt gerespecteerd: 'Ik word begrepen en humaan behandeld, maar er wordt ook ingegrepen als dat nodig is'. De reclasseringswerker 'laat de reclassent als persoon zijn' en voegt daar niets aan toe. De presentiebenadering (Baart & Frans 2003) is hiervan een uitwerking. Aansluiting is de basis van reclasseren. Het is de voorwaarde voor de inzet van andere middelen in de dialoog met de reclassent. Aansluiten betekent ook dat de reclasseringswerker werkt met het sociaal kapitaal van de reclassent: zij zijn immers onlosmakelijk onderdeel van de leefwereld van de reclassent.

b. Aan groei appelleren

Aansluiten alleen is voor goed reclasseren niet voldoende: de reclasseringswerker vraagt namelijk niet iets nieuws van de reclassent. Het tweede middel is daarom het uitnodigen tot anders of zelfstandiger handelen. De reclasseringswerker bevordert ontwikkeling, lokt dit uit, moedigt dit aan of confronteert. De reclasseringswerker richt zich hierbij primair op criminogene factoren ('needs') van de reclassent die aan delictgedrag zijn gerelateerd, maar brengt een balans aan met het werken aan basisbehoeften van de reclassent. Van dit laatste gaat een normaliserend effect uit; de begeleiding richt zich niet uitsluitend op de problemen van de reclassent, maar ook op het uiten en vervullen van de primaire behoeften die in het *Good Lives Model* van Ward en Brown (2004) centraal staan. Voor gedragsverandering op korte termijn en het zich houden aan de voorwaarden is een narratieve identiteit van de reclassent waarin *desistance* reeds het 'plot' is, uiteraard ondersteunend. Is van dit plot nog geen sprake, dan moet de reclasseringswerker het karakter van de reclassent in dit verhaal beïnvloeden. Daarbij is vooral van belang dat hij de reclassent vraagt bij de constructie van zijn verhaal anders te gaan denken over het 'moeten veranderen', over 'gecontroleerd worden als reclassent' en over het perspectief op een positieve verandering. De reclasseringswerker richt zich op de reclassent in zijn rol van (toekomstige) *desister*. Hij geeft de reclassent vertrouwen dat hij een stap verder kan zetten. Hij helpt de reclassent dingen te proberen die hij nog niet kan en lokt uit dat de reclassent een

narratieve identiteit verkiest waarin *desistance* een plaats heeft. Het blijft niet bij praten, er wordt gewerkt en geoefend. Activiteiten als gedrag voordoen en rollenspelen horen ook bij appelleren aan groei.

Bij het appelleren aan groei stelt de reclasseringswerker gaandeweg hogere eisen en worden meer complexe zaken uitgelegd. Wanneer ontwikkeling optreedt, kan aansluiten bij de leefwereld door de reclasseringswerker zich daardoor ontwikkelen in de richting van wederkerig aansluiten. Met het appelleren aan groei kan de reclasseringswerker de reclassent ook overvragen. Het mag duidelijk zijn dat een balans tussen aansluiten en appelleren belangrijk is.

c. Persoonspresentatie

Het gaat hier om het openbaren van eigen overwegingen, ervaringen of emoties door de reclasseringswerker. Elke reclasseringswerker heeft een persoonlijke stijl of presentatie. Ook hier is een balans nodig: openbaart de reclasseringswerker te veel of juist te weinig?

Omdat de reclasseringswerker aandacht moet schenken aan alle drie interactiedoelen, moet er sprake zijn van een balans tussen aansluiten en appelleren en mag de persoonspresentatie door de reclasseringswerker niet extreem zijn (zeer open of gesloten, chaotisch of rigide, overmatig of te weinig veroordelend).

10.2.3 Negen communicatievormen

In onderstaande tekst werk ik de combinatie van doelen en middelen uit in negen communicatievormen.

• Doel 1: Kracht geven

De reclasseringswerker kan er op drie manieren voor zorgen dat de reclassent zich gerespecteerd, begrepen en gesteund voelt:

1a: Meeleven

Dit is kracht geven door aan te sluiten bij de reclassent, waarbij zowel zijn rol als reclassent (en ex-gedetineerde) als andere rollen (partner, werknemer, patiënt, bijvoorbeeld) aan bod moeten komen. Activiteiten hierbij zijn: betrokkenheid tonen, luisteren, er voor gaan zitten, uitnodigen tot gesprek. Goede voorbeelden worden gegeven door Boone (2002, p.74-81).

1b: Aanmoedigen

Kracht geven door te appelleren aan groei. Hierbij horen: hoop uitspreken, complimenten geven, zeggen 'dat kan jij wel', eigen initiatieven van de reclassent honoreren, perspectief

bieden: "als we nou eerst..., dan kunnen we zeker" Het spreekt vanzelf dat de reclasseringswerker hier moet aansluiten bij de mogelijkheden van de reclassent en dat de kansen op ander gedrag voor de reclassent geloofwaardig moeten zijn.

1c: Expressief zijn

Expressief zijn draagt in hoge mate bij aan het geven van kracht. Hierbij gaat het om open, eerlijk en aardig zijn. Onder expressief zijn valt ook dat de reclasseringswerker de reclassent laat zien dat het hem persoonlijk aan het hart gaat dat hij niet recidiveert en zijn leven verandert. Non-verbale communicatie speelt een belangrijke rol. Aanmoedigen of meeleven met bijvoorbeeld een verveeld gezicht kan de plank misslaan. Trotter adviseert in dit kader dat de reclasseringswerker zelfontsluitende opmerkingen maakt (1999). Dit betekent, dat de reclasserender zaken uit zijn privéleven vertelt, die echt belangrijk zijn voor de begeleiding. Als hij bijvoorbeeld gescheiden is en reclassent is dat ook, dan kan de reclasserender dat benoemen. Het is waarschijnlijk minder relevant om te praten over favoriete tv-programma's, tenzij bijvoorbeeld geweld op TV een goede ingang voor een gesprek lijkt. Zelfontsluiting door de reclasserender kan bij de reclassent zelfontsluiting uitlokken en dit kan de aanleiding zijn voor waardevolle gesprekscontacten.

• Doel 2: Ordening bieden

Ook bij het bieden van ordening kan de reclasseringswerker aansluiten bij de reclassent, appelleren aan groei en zijn persoonspresentatie als middel benutten.

2a: Kaders stellen

De reclasseringswerker biedt ordening door aan te sluiten bij de dader/verdachte in zijn rol als reclassent. Activiteiten hierbij zijn: het toekennen van een risiconiveau aan de reclassent op basis van de aanwijzingen in *Redesign Toezicht*, informatie / uitleg geven (waaronder over de werkwijze van de reclassering en in de vorm van psycho-educatie), regels stellen, een plan van aanpak maken, taken en verantwoordelijkheden vaststellen, de volgorde van zaken vastleggen. Een belangrijke activiteit van kaders stellen in de bredere omgeving van de reclassent is ook de *casusregie* door de reclasseringswerker. Ook zorgt de reclasseringswerker voor kaders die langdurig aanwezig moeten zijn, indien de reclassent problemen ervaart met psychiatrische problematiek, verslaving of indien de risico's van recidive en schade niet (kunnen) verminderen.

2b: Aanleren

De reclasseringswerker stuurt er op aan dat de reclassent gaandeweg zelf meer ordening in zijn leefwereld aanbrengt door hem nieuw of alternatief gedrag en

overtuigingen bij te brengen. De reclasseringswerker activeert de reclassent, doet voor, laat de reclassent zelfstandig handelen en reflecteren, geeft opdrachten, zet de reclassent ergens toe aan. In vergelijking met 'kaders stellen' is aanleren meer *leergericht*. Aanleren en meeleven komen vaak tegelijk voor in het reclasseren. Het gebruik van het *instructiegesprek* en - wanneer de reclassent vorderingen heeft gemaakt in de beheersing van nieuw gedrag - ook het *coachingsgesprek* (Hersey 2001), zijn hier de aangewezen middelen. Het aanleren vindt aanvullend plaats in *gedragsinterventies*.

Aanleren is een belangrijk aandachtspunt voor de reclassering. In *Redesign Toezicht* wordt geen aandacht geschonken aan het creëren van een setting die de reclassent ervaart als een *leeromgeving binnen* de werkaliantie, noch aan het systematisch werken aan nieuw gedrag op basis van gedragsmodificatie-technieken als imitatieleren, het leren van technieken voor probleemoplossing of het vormen van gedragsketens door *shaping* of *chaining*. Aanwijzingen voor een functionele analyse van het positieve of negatieve sociale en praktische gedrag van de reclassent ontbreken nog. Het systematisch werken aan nieuwe vaardigheden wordt daardoor door de reclassering geïsoleerd aangepakt binnen de gedragsinterventies (en lang niet alle reclassenten volgen deze). Op dit vlak is binnen het toezicht een forse investering noodzakelijk (zie Vogelvang 2005, voor een overzicht van mogelijkheden binnen de jeugdreclassering). Wanneer de reclassent zich niet wil committeren aan een regel of taak, is vereist dat de motivatie van de reclassent – en niet zijn gedrag – verandert. In deze situaties zet de reclasseringswerker de methode van *motiverende gespreksvoering* in (Miller & Rollnick 2002). Ook dit is een vorm van appelleren aan groei, bedoeld voor situaties die eigenlijk om een veroordeling vragen (de reclassent wil namelijk niet meewerken). Het boeiende van motiverende gespreksvoering is, dat het veroordelende element ontbreekt. De reclasseringswerker helpt de reclassent uitsluitend met behulp van deze methode zijn overwegingen te ordenen en laat het besluit dan bij de reclassent zelf. Het is daarmee een bijzondere vorm van aanleren.

2c: Zichzelf sturen

De reclasseringswerker biedt ordening met zijn persoonspresentatie. Activiteiten hierbij zijn: 'Hardop nadenken', afwegen of een plan maken. De reclasseringswerker laat de reclassent zien hoe de kaders kunnen wijzigen door omstandigheden. Zichzelf sturen is belangrijk voorbeeldgedrag voor de reclassent. De reclasseringswerker laat immers zien hoe ordening wordt *aangebracht*. Zichzelf sturen heeft grenzen: er moet een beslissing vallen. Zichzelf sturen moet afgerond worden en niet te makkelijk herhaald, omdat de begeleiding dan chaotisch en onoverzichtelijk verloopt. Aan de andere kant ligt rigiditeit: de reclasseringswerker biedt geen informatie of onderhandelingsruimte.

Goede ordening voorkomt dat de reclasseringswerker te veel moet controleren of desnoods ingrijpen. Te veel of te weinig ordening lokt bij de reclassent regelovertreding uit, waardoor ingrijpen nodig is.

• Doel 3: Ingrijpen

3a: Corrigeren

De reclasseringswerker grijpt in door aan te sluiten bij de cliënt in zijn rol als reclassent. Aansluiten betekent vooral dat de *timing* van de reclasseringswerker bij het ingrijpen erg belangrijk is en dat de reclassent van de reclasseringswerker *begrijpt* waarom hij/zij ingrijpt. Om goed te corrigeren zijn daarom van belang:

- laten weten dat iets niet mag of mocht, duidelijk zijn over wat precies verkeerd was of is;
- onmiddellijk reageren bij overtredingen;
- consequent zijn bij overtredingen: niet alleen altijd reageren, maar ook in dezelfde bewoordingen. Het correctiegesprek (Hersey 2001) is hier een hulpmiddel;
- uitzoeken wat er gebeurd is;
- bij milde overtredingen kan negeren effectief zijn, met name wanneer het gaat om 'uittesten' door negatief gedrag. Ook dan dient de reclasseringswerker consequent te zijn;
- negeren is lang niet altijd mogelijk: er is dan een straf nodig;
- bij straf is een relatie van de straf met de overtreding noodzakelijk:
 - de intensiteit van straf moet gelijke tred houden met de overtreding, de reclassent moet geen hekel krijgen aan de activiteit die bedoeld is om hem op het rechte pad te zetten;
 - het wegnemen van iets plezierigs is veel effectiever dan het toedienen van iets onplezierigs.

3b: Aanspreken

De reclasseringswerker grijpt in door bij de reclassent aan groei te appelleren. Aanspreken op gedrag betekent dat de reclasseringswerker zegt: 'je wist toch..., je had beloofd dat..., we hadden afgesproken dat...'. Appelleren betekent dat de reclasseringswerker zo ingrijpt, dat de reclassent er van leert: het ontwikkelen van zelfcontrole / interne gedragscontrole en normbesef is bij het aanspreken het lange-termijn doel. De reclassent leert meer van ingrijpen door de reclasseringswerker wanneer corrigeren met aanspreken wordt gecombineerd. Hiertoe is het *correctiegesprek* het aangewezen middel (Hersey 2001).

Dreigen als vorm van aanspreken werkt averechts: de reclassent zal uitproberen of de reclasseringswerker er echt werk van maakt, want 'er is nog geen straf'. Dreigementen

kunnen ook te sterk zijn om ze werkelijk kracht bij te zetten. Overtreedt de reclassent dan toch de regels, dan moet de reclasseringswerker of te veel straf geven of hij moet inbinden en heeft dan het gevoel voor schut te staan. De reclassent herinneren aan een straf die *wel werkte* is veel effectiever.

3c: Zelfcontrole tonen

De reclasseringswerker grijpt in met behulp van zijn persoonspresentatie. Hij laat boosheid, irritatie, schrik, teleurstelling of verdriet aan de reclassent zien. Hiermee kan de reclasseringswerker het *belang* van het ingrijpen en het ontwikkelen van zelfcontrole benadrukken.

Zelfcontrole tonen heeft een onder- en bovengrens: de reclasseringswerker dient assertief genoeg te zijn om dat te doen, boos durven/kunnen worden. De reclasseringswerker kan voor zichzelf beslissen: *nu moet ik hier de reclassent goed van doordringen*. De reclasseringswerker is degene die reageert omdat hij het niet prettig vindt. De regel of norm zelf reageert niet. De reclasseringswerker moet zichzelf dus absoluut benoemen. Dus niet 'Liegen mag niet' maar 'Ik vind het ellendig als jij liegt, daar word ik treurig van.' Aan de andere kant dient de reclasseringswerker zijn zelfcontrole wel te bewaren, deze niet te *verliezen*: schreeuwen en vernederen hebben geen zin. Op korte termijn is dat soms effectief, op lange termijn zeker niet: de reclassent zal contact met de reclasseringswerker gaan vermijden en de reclasseringswerker doet precies wat hij wil dat de reclassent niet doet: zijn zelfcontrole bewaren. Er is ook geen relatie met de overtreding.

Het laten blijken van teleurstelling, verdriet of schrik (schuldinductie genoemd) moet een reclasseringswerker zeker niet overdrijven. De reclassent ervaart dan macht te hebben over de reclasseringswerker: 'Zo kan ik je dus pakken.'

10.3 Onderbouwing van het communicatiemodel vanuit onderzoek naar *desistance*-processen en *What Works*-onderzoek

Het communicatiemodel dat in de vorige paragraaf is gepresenteerd kan op basis van verschillende onderzoeken vanuit de *What Works*-beweging en onderzoek naar *desistance*-processen worden onderbouwd. Daarbij kan onderscheid worden gemaakt tussen onderzoek dat de doelen en dat de middelen in het model onderbouwt. Ik plaats ook enkele kanttekeningen bij de huidige praktijk.

10.3.1 Ondersteuning voor de doelen in het model.

Diverse onderzoeken laten zien dat de reclasseringswerker in zijn interacties met (en voor) de reclassent moet streven naar een combinatie van kracht geven, aan groei appelleren en ingrijpen.

Andrews et al. (1990) en Andrews (1995) concluderen op basis van onderzoek naar succesvol toezicht, dat de reclasseringswerker over de volgende kenmerken moet beschikken:

- een '*firm but fair*' (streng maar rechtvaardig) gebruik van autoriteit (ingrijpen);
- gebruik van prosociaal voorbeeldgedrag, te weten het voordoen en belonen van alternatieven voor procriminele gedachten, gevoelens en gedrag (*aanleren en zichzelf sturen*);
- probleemoplossende vaardigheden (*aanleren*);
- pleitbezorgen en bemiddeling voor de reclassent bij ketenorganisaties (*kaders scheppen*);
- een open enthousiaste en betrokken stijl (*expressief zijn*).

Trotter (1993, 1999) en Rex (1999) benadrukken rolverheldering, prosociaal modelgedrag en belonen van de reclassent, gezamenlijke probleemoplossing en de werkaliantie met de reclassent, waarbij zelfontsluitende opmerkingen worden gemaakt (Trotter 1999). Zij vatten het prosociaal modelgedrag breder op dan Andrews doet (Andrews et al. 1990) door hieraan het belang van eerlijkheid, aandacht en betrokkenheid toe te voegen én het belang van het gezamenlijk oplossen van problemen. Deze aspecten zijn niet alleen vanuit zichzelf al van belang voor *desistance*, maar het openlijk inzetten, tonen en ook benoemen hiervan door de reclasseringswerker is een vorm van prosociaal modelgedrag met een aanvullend effect op de reclassent. In deze aanbevelingen zijn opnieuw kracht geven en ordening bieden herkenbaar.

Poort (2008, p.37) stelt op basis van onderzoeken naar effectief toezicht van onder andere Trotter (2000), Byrne (1990) en Paparozzi en Gendreau (2005) vast dat de toezichthouder over een bepaalde houding en over bepaalde vaardigheden moet beschikken. De reclasseringswerker moet:

- de mogelijkheden voor positieve verandering aanspreken door motiveren, stimuleren, ondersteunen en laten leren (*kracht geven en ordening bieden*);
- normen stellen aan het gedrag van de ondertoezichtgestelde, zijn gedrag controleren en daarover rapporteren (*ordening bieden en ingrijpen*);
- betrouwbaar zijn voor zowel de ondertoezichtgestelde (kracht geven) als de opdrachtgever (*ordening bieden*);
- binnen de opgelegde kaders en volgens de procedures en regelgeving van de reclassering (blijven) werken (*ordening bieden*);
- aan de reclassent en opdrachtgever zijn werkwijze uitleggen en verantwoorden (*ordening bieden*).

McNeill (2009a) veronderstelt dat drie rollen van de reclasseringswerker vereist zijn om bij de reclassent een *veranderingsproces* in gang te kunnen zetten en houden: een trainer/coach voor het menselijk kapitaal, een pleitbezorger voor het sociaal kapitaal en een 'counselor' (adviseur/raadsman) voor de motivatie van de reclassent. Ook hier zijn de interactiedoelen kracht geven en ordening bieden aanwezig. Een combinatie van begeleiding en controle is vereist in toezicht. Programma's op basis van alleen controle en dreiging met straf werken niet of zijn contraproductief. Gendreau, Goggin, Cullen & Andrews (2000) toonden aan dat intensief toezicht in combinatie met een begeleidingscomponent tot afname van recidive met tien procent leidde, in vergelijking met toezicht zonder begeleiding. Deze tien procent kon worden toegeschreven aan de begeleiding. Een vergelijkbaar resultaat werd gevonden door Petersilia en Turner (1993).

10.3.2 Ondersteuning voor de interactiemiddelen in het model

1. Aansluiten bij de leefwereld

- McNeill (2002, 2007, 2009a) adviseert bij de assessment (de combinatie van diagnostiek, indicatiestelling en planvorming) de precieze verbanden bij de reclassent tussen zijn menselijk, sociaal en narratief kapitaal te onderzoeken, zodat men hier bij de begeleiding op aan kan sluiten. Aanvullend is een analyse vereist van de deelprocessen van het *desistance*-proces die door Farall en Calverley (2006) worden onderscheiden. Dit impliceert dat de reclasseringswerker moet aansluiten bij de leefwereld van de reclassent.
- Van belang is het 'metaverhaal' van de reclassent, die met de reclasseringswerker zijn verandering van identiteit bespreekt terwijl hij zich in een *desistance*-proces bevindt. Het narratieve kapitaal van de reclassent bevat óók de reconstructie van gebeurtenissen die de reclasseringswerker inzet op het gebied van menselijk en sociaal kapitaal (zoals de succes- en faalervaringen hiermee). In het sociaal kapitaal vinden we niet alleen de relaties met bijvoorbeeld familie en werkgever, maar ook de interventies van de reclasseringswerker rond de werkalliantie en het bieden van controle. Voor elk van deze aspecten van *desistance* construeert de reclassent zijn verhalende identiteit. In deze identiteit spelen een '*desistance-Me*', een '*menselijk kapitaal-Me*' een '*sociaal kapitaal-Me*' en zelfs een '*reclassering-Me*' elk een rol. Farall en Calverley (2006) benadrukken dat de reclasseringswerker het verhaal (plot en karakter) openlijk met de reclassent moet bespreken.
- Vanuit het onderzoek van Rex (1999) is een belangrijke bevinding dat reclassenten het niet waardeerden indien uitsluitend aan hun gedrag of cognitieve vaardigheden aandacht werd besteed. Dat werd zelfs niet gewaardeerd als de werkalliantie best

goed was. Indien echter de reclasseringswerker ook aandacht gaf aan de sociale en persoonlijke problemen van de reclassent, stond deze wel open voor het werken aan cognitieve vaardigheden. Gedragsgerichte interventies lijken dus alleen aan te slaan in een begeleiding die oog heeft voor de complexe context en het complexe proces waar de dader zich in bevindt. Ook hier komt het belang van het aansluiten bij de leefwereld naar voren.

- Naast de 'makelaarsrol' voor versterking van het sociaal kapitaal worden de reclasseringswerker in *Redesign Toezicht* eigenlijk geen interventies aangeboden. Ook buiten de reclassering zien we in het volwassendomein vrijwel geen gezins- of relatiegerichte interventies die binnen een justitieel kader kunnen worden aangeboden (met interventies voor huiselijk geweld als uitzondering). Dit is zeer opmerkelijk, gegeven het feit dat de meeste jongeren van 18 jaar en ouder gewoon nog thuis wonen. De overdaad aan gezinsgerichte interventies binnen het jeugdstrafrecht is niet of slechts beperkt voor 18-plussers beschikbaar. De enige uitzonderingen hierop zijn *Multi Systeem Therapie* en het nazorgprogramma *Nieuwe Perspectieven bij Terugkeer*, dat zich richt op 16- tot 23-jarigen en daarbij gezinsgerichte interventies toepast (Vogelvang & Schut 2008). Onderzoek door het *Urban Institute* laat zien dat ex-gedeteneerden in overgrote meerderheid kunnen terugvallen op diverse vormen van steun door de familie, ook na veelvuldige detentie en dat familieleden van de reclassering meer steun verwachten bij het oplossen van de praktische en relationeel-emotionele problemen die dit met zich meebrengen (LaVigne, Schollenberger & Debus 2009). Exploratief onderzoek in Nederland bevestigt dit beeld (Bambacht & Van Deursen 2009, De Graaf & Veldhuizen 2009).
- Door de reclassent te wijzen op negatieve consequenties bij het niet nakomen van de voorwaarden, wordt beoogd korte-termijn *compliance* af te dwingen. Daar moet een inhoudelijk sterk uitgewerkte begeleidingscomponent tegenover staan. Uit onderzoek van Rex (1999) komt naar voren dat reclassenten niets leren van te veel nadruk op controle. Bovendien doen ze zo de ervaring op dat de reclasseringswerker hen niet als leerbaar mens ziet, maar vooral als een potentiële overtreder van voorwaarden. Plaisier en Pennekamp (2009) voorzien problemen met de nadruk die in *Redesign Toezicht* op het bieden van controle (op het nakomen van de bijzondere voorwaarden) wordt gelegd. Deze nadruk ontstaat door het ontbreken van een goede balans met de begeleidingsactiviteiten; er ontbreekt een tekst waarin de afstemming tussen begeleiding en controle wordt behandeld. Hierdoor kan de nadruk eenzijdig op controleren komen te liggen, hetgeen uit de door de auteurs aangehaalde literatuur als contraproductief naar voren komt: er zullen meer cliënten weerstand hebben tegen een dergelijke benadering, er zal minder motivatie zijn, meer uitval en terugrapportage optreden tijdens de implementatie van *Redesign*. Aan deze

kritiek is gehoor gegeven. De begeleidingsactiviteiten voor werkers worden uitgeschreven in de vorm van protocollen en checklists. Het bespreken van de rol van 'reclassering-Me' met de reclassent biedt hier een aanvullende oplossing.

2. Aan groei appelleren

- Het *aanleren* van cognitieve, sociale en probleemoplossende vaardigheden komt uit een reeks meta-evaluaties naar voren als een interventie die tot recidive-vermindering leidt. Voor een overzicht zie McGuire (1995) of Andrews (2000) en paragraaf 6.2.
- Het versterken en belonen van prosociaal gedrag, in plaats van het alleen verbieden of afleren van antisociaal gedrag, werd in de interviews van Rex (1999) met *desisters* hogelijk gewaardeerd. Daaruit bleek volgens hen dat de reclasseringswerker ze vooral als mens zag, die het waard is om goede relaties met anderen te hebben en om een prettig leven te hebben en niet als een dader die van alles moet afleren zodat anderen geen last meer van hem hebben. Vooral jonge daders waardeerden het als de reclasseringswerker dat op een zeer directe, confronterende manier aanpakte.
- Het onderzoek van Rex laat ook zien dat de reclassenten die binnen het toezicht zelf actief konden zijn, meer werden uitgenodigd om mee te denken en mee te werken, ook aangaven dat ze meer veranderd waren. Dit pleit voor het appelleren aan groei: het uitnodigen tot meedenken en meebepalen, voor zover mogelijk binnen de vastgestelde kaders.
- McIvor (1998, 2002) concludeert dat de meest gewaardeerde en ook aan recidive-reductie bijdragende activiteiten tijdens een *werkstraf* voor de reclassent een element van wederkerigheid of uitwisseling bevatten. Dit hield in dat het contact met werkgevers, burgers of vrijwilligers bij de reclassent tot meer zelfinzicht leidde. Het leren van vaardigheden had bij hen geleid tot meer zelfvertrouwen en zelfwaardering. Bovendien had het afronden van de werkstraf hen in een positie geplaatst waarin zij wederzijdse, gelijkwaardige relaties konden ervaren. Kenmerken hiervan waren vertrouwen, waardering en de kans om iets voor de gemeenschap terug te doen.
- Het instabiele karakter van de narratieve identiteit (zie hoofdstuk 8) biedt de reclasseringswerker een ingang om het *desistance-proces* op gang te brengen of verder te versterken. Dat kan door 1) de samenhang in het leven zelf te helpen veranderen (preconfigureren); 2) het verhaal (en daarmee de reclassent) te leren kennen en een andere verhaal te helpen construeren (configureren) en 3) te bevorderen dat het karakter in het oude verhaal van de reclassent wordt 'bedreigd' of juist, dat de 'new me' als karakter wordt beveiligd (reconfigureren). Deze laatste stap is fundamenteel voor het *desistance-proces*. Een voorbeeld van dit laatste is dat de reclasseringswerker de reclassent die vader is geworden ook 'vader' noemt en

niet alleen bij zijn voornaam. De reclasseringswerker stapt nadrukkelijk af van het benaderen van de reclassent in uitsluitend een rol als reclassent of dader (Farall & Calverley 2006).

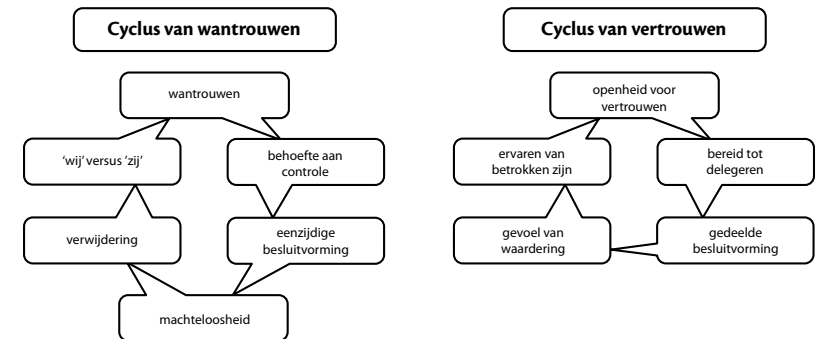
- Aan het bereiken van welke begeleidingsdoelen moet de reclasseringswerker appelleren? McNeill (2009) en ook Van den Hurk en Nelissen (2004) geven aan dat het *What Works*-model tekortschiet in het aanreiken van geschikte methoden voor het motiveren van de reclassent. Het *Good Lives Model* van Tony Ward kan volgens McNeill dit hiaat opvullen. Het model (Ward & Brown, 2004, Ward & Marshall 2004, Ward & Gannon 2006, Ward, Gannon & Mann 2007) is gebaseerd op de 'positieve psychologie', hetgeen een primaire oriëntatie op de wensen en krachten van de reclassent inhoudt. Het uitgangspunt is (gebaseerd op de *Strain Theory* van Merton uit 1934), dat de reclassent zijn doelen moet kunnen bereiken, maar niet langer op een manier die de samenleving benadeelt of bedreigt. Een ander uitgangspunt is dat de reclassent, als ieder mens, *primaire* doelen nastreeft voor een zinvol en bevredigend leven, met onder meer vriendschap, zingeving, autonomie, innerlijke rust en creativiteit. Het nastreven van deze doelen, die zijn te zien als behoeften, motiveert de reclassent in het model tot gedragsverandering / persoonlijke ontwikkeling. Het vinden en behouden van werk of relaties zijn dan *secundaire* doelen of behoeften om de primaire doelen te bereiken. De reclasseringswerker helpt de reclassent daarbij door systematisch de primaire doelen te verbinden aan het op een prosociale wijze bereiken van secundaire doelen. Hij gebruikt daarbij toekomstgerichte, optimistische en doelgerichte taal. Nadeel van het model is, dat tot op heden interventies weinig gedetailleerd zijn uitgewerkt en dat empirisch onderzoek naar het model nog te gering is. McNeill (2009) voegt toe, dat de inzet van het sociale netwerk in het model nog onvoldoende is uitgewerkt.

3. Persoonspresentatie

Vanuit zowel de *What Works*- als *desistance*-literatuur kan zonder twijfel de conclusie worden getrokken dat de verschillende interventies, trainingen en behandelingen binnen een specifieke stijl van de professional moeten worden aangeboden om aan te slaan, om *desistance* te bevorderen.

- McIvor verrichte onderzoek naar de werkaliantie van reclassent en reclasseringswerkers en constateerde dat kernelementen voor een goede alliantie zijn consistentie, eerlijkheid en respect voor de reclassent. (McIvor 1992, 2002).

- McNeill (2009a) trekt de conclusie dat reclasseringswerkers moeten beschikken over een houding die strookt met de kernvaardigheden voor effectieve psychosociale interventies die door Hubble (1999, in McNeill) en Lambert and Ogles (2004, in McNeill) werden vastgesteld. Dit zijn:
 - de vaardigheid om empathie (begrip), respect, warmte en 'therapeutische oprechtheid' accuraat over te brengen op de reclassent;
 - de vaardigheid om een werkalliantie tot stand te brengen die is gebaseerd op wederzijds begrip en overeenstemming over de aard en het doel van de begeleiding en
 - de vaardigheid om een begeleiding tot stand te brengen die samenwerking voorop stelt.
- Menger (2009) onderscheidt spanningsvelden in het handelen van de reclasseringswerker. De reclasseringswerker moet een combinatie van controle en begeleiding inzetten, en is ertoe veroordeeld dat hij het voor een deel zelf met de reclassent moet uitzoeken als verschillende zaken prioriteit lijken te hebben. De reclasseringswerker moet dit probleem zelf in de *professionele ruimte* met de reclassent oplossen, waarbij een persoonlijke stijl onontkoombaar is. Menger concludeert dat de kans groter is dat zij daar samen goed uitkomen (in termen van werkalliantie en doelbereiking) als de reclasseringswerker
 - openheid van zaken geeft over zijn rollen;
 - laat zien dat hij gelooft in de methode en gelooft in de reclassent;
 - doortastend is en
 - het delict(gedrag) en de persoon van de dader 'met een filosofische ondertoon' van elkaar onderscheidt.
- In het eerder vermelde onderzoek van Rex (1999) komt naar voren dat reclassenten het waarderen indien prosociaal gedrag door de reclasseringswerker liefdevol, respectvol, maar indien nodig ook keihard wordt neergezet als de enige manier om een prettig leven te hebben en goede relaties met anderen te ontwikkelen.
- Rex (1999) stelde tenslotte ook vast dat de reclasseringswerker die het meeste bij de reclassent voor elkaar kreeg, liet zien dat hij zich persoonlijk met hem en zijn werk verbonden voelde, begaan was met de reclassent en hem oprechte steun en aanmoediging gaf. De reclassenten gaven aan dat zij het steeds meer als een *verplichting* gingen zien ten opzichte van die reclasseringswerker om zich voor verandering in te zetten. Alleen als een dergelijke werkalliantie was ontstaan, stemde de reclassent ermee in dat de reclasseringswerker ook opmerkingen maakte over zijn denkpatronen en zijn vaardigheden om problemen op te lossen. Zonder een goede relatie had de reclassent daar geen oren naar. Wederzijds vertrouwen en loyaliteit zijn vereist als context om gedragsinterventies in te zetten. Onderstaande twee cirkels, een van wantrouwen en een van vertrouwen, zijn afkomstig uit de management literatuur over leiderschap (www.slowleadership.org).

Toegepast op het reclasseringswerk is in de linkercirkel zichtbaar dat wantrouwen tussen reclasseringswerker en reclassent tot onveiligheid leidt en tot een toenemende behoefte aan controle, eenzijdige besluitvorming, gevoelens van onmacht bij zowel de reclasseringswerker als reclassent, verwijdering en polarisatie. Er is geen begin of eindpunt in deze cirkel. De reclasseringswerker kan zelf wantrouwend zijn geworden door ervaringen of ook vanuit de cultuur / werkomgeving de verplichting voelen om veel controle uit te oefenen.

Om toch tot een proces van *desistance* te komen moet de reclasseringswerker het juiste moment afwachten om waardering, het delen van besluiten of willekeurig elk ander element in de rechter cirkel, te introduceren. Voor het inbedden en focussen van op de *What Works*-benadering gestoelde interventies in een *desistance*-proces is dat essentieel. Beter is het, meteen in de rechtercirkel te (kunnen) beginnen. Hoe dat kan worden bereikt, wordt in de volgende paragraaf besproken.

10.4 Acht stappen bij toepassing van het communicatiemodel

Voor de toepassing van het communicatiemodel is een analyse van het menselijk en sociaal kapitaal en de narratieve identiteit, motivaties en attitudes van de reclassent vereist. Op basis van die analyse kunnen onderdelen van het communicatiemodel gericht worden ingezet in het contact met de reclassent. Daarbij gelden twee uitgangspunten:

1. Het gedrag en de overige kenmerken van de reclassent moeten worden opgevat als een agogische vraag: reclassenten moeten adequaat leren handelen, zodat zij autonome persoon worden die zelf kunnen afzien van crimineel gedrag.
2. De reclassent heeft, zoals elk mens, de drang om primaire basisbehoeften te uiten en te vervullen (Ward & Brown 2004). De reclassent kan dat nog niet adequaat. Hier is begeleiding en controle bij nodig.

Behoeften reclassent	Receptieve behoefte	Actieve behoefte
Vitale behoeften	Inkomen, huisvesting, identiteitsbewijs, verzekeringen	Inspannen (bewegen, werken)
Objectgerichte behoeften	Zekerheid: bekend en voorspelbaar zijn van fysieke, sociale en symbolische werkelijkheid	Exploreren en (leren) beheersen van fysieke, sociale en symbolische werkelijkheid
Interpersoonlijke behoeften	Veiligheid en geborgen zijn bij een ander mens	Invloed, aandacht van, meedoen van en richting geven aan handelen van een ander mens

Voor de inzet van het communicatiemodel worden acht stappen doorlopen. Deze zijn een aanpassing van het model van De Ruyter en Aalberts (1991, 1992).

Stap 1: Kijk naar het fysieke instrumentarium

Voor het uiten en vervullen van behoeften beschikt de reclassent over een lichamelijk instrumentarium:

- senso-motoriek
- cognitie: niveau en wijze van analyseren en integreren
- emoties
- temperament: gevoeligheid voor stimuli en mate van activiteit, hier vinden we ook de leerstijl van de reclassent.

Van een disfunctioneel instrumentarium is sprake indien:

1. het instrumentarium het uiten van en voorzien in bepaalde basisbehoeften belemmert (bijvoorbeeld een ziekte, LVG-problematiek of psychopathologie);
2. het instrumentarium ervoor zorgt dat bepaalde basisbehoeften gaan domineren (bijvoorbeeld tekort aan empathie, agressie, verslaving).

Stap 2: Kijk naar positief en negatief gedrag

De reclasseringswerker beschrijft voor elke criminogene factor zowel problematisch als niet-problematisch sociaal en praktisch handelen (en/of ontleent deze informatie aan diagnostiek van anderen, bijvoorbeeld de adviseur). Voor de verschillende criminogene factoren wordt nagegaan welk gedrag kenmerkend is voor de reclassent. Problematisch gedrag is gedrag dat problemen oproept voor de reclassent of voor de omgeving, het is bijvoorbeeld gedrag dat niet leidt tot het gewenste doel, misverstanden en negatieve reacties opwekt of moeilijk te hanteren is. In deze eerste stap wordt nog geen oordeel gegeven over wiens probleem het is of waar de fout ligt.

Stap 3: Kijk naar de motieven achter het gedrag van de reclassent

De reclasseringswerker gaat na wat het motief van de verschillende gedragingen bij de reclassent is. Het motief hangt samen met het type ervaring dat de reclassent heeft van de situatie of context waarin hij dat gedrag laat zien. De reclassent kan situaties of de context bij de verschillende criminogene factoren als bedreigend, uitnodigend of verplichtend ervaren.

- Als de reclassent de context als bedreigend ervaart (dat kan zijn: aanvallend, maar ook overweldigend of onduidelijk), zal hij vooral *werend* gedrag laten zien zoals vermijden, agressie en voor het eigen gewin gaan. Werend gedrag kan ook gezond zijn; assertiviteit valt hier onder.
- Bij de ervaring van een uitnodigende context zal de reclassent ondernemend gedrag vertonen: actief meedoen, initiatieven tonen, die overigens ook crimineel kunnen zijn.
- Bij een ervaring van een situatie die hem ergens toe verplicht, zal hij *engagerend* gedrag laten zien: zorgen, helpen, assisteren, of *making good*. Ook bij engagerend gedrag kan een crimineel motief op de achtergrond meespelen.

Stap 4: Kijk naar de regels die de reclassent hanteert

De reclassent heeft begeleiding en controle nodig bij het leren van regelgeleid uiten en vervullen van zijn basisbehoeften. Regelgeleid is de basis voor adequaat werend, ondernemend en engagerend handelen bij elke criminogene factor, waardoor de reclassent een autonoom persoon kan worden, die afziet van criminaliteit.

De reclasseringswerker kan stellen dat de reclassent adequaat handelt als hij zijn basisbehoeften bij elke criminogene factor uit en vervult op een bruikbare (werkzame, geschikte) en passende (gepaste, niet criminele) manier in de betreffende cultuur.

Er zijn drie systemen van bruikbare en gepaste regels. De reclasseringswerker beoordeelt per criminogene factor of de reclassent de beschikking heeft over die regels.

1. Technische dimensie. De reclassent moet kundig, vaardig kunnen handelen.

Hieronder vallen verschillende stappen, waaruit vaardigheden zijn opgebouwd.

- 1.1. De reclassent moet in de eerste plaats de situatie die een actie van hem vraagt, kundig kunnen ervaren. Hij moet de daarvoor feiten verzamelen (en niet onmiddellijk op één of twee feiten afgaan), die feiten binnen de context kunnen begrijpen, zijn emotionele reacties op de situatie herkennen en kunnen beheersen, en niet te snel tot een cognitieve interpretatie of oordeel komen.
- 1.2. Vervolgens moet de reclassent op een kundige manier zijn doelen en gedrag voor de situatie ontwerpen. Hij moet kiezen wat hij wil bereiken en daarbij het juiste gedrag (woorden en daden) kiezen. Deze moeten gepast en geschikt zijn en de reclassent moet ook uit voldoende gedragsalternatieven kunnen kiezen.

- 1.3. Tenslotte is er het gedrag zelf: de reclassent moet zijn vaardigheid kundig inzetten en zowel aan het gedrag kunnen vasthouden als het gedrag tijdig kunnen aanpassen.
2. Relationale dimensie. Dit betreft de regels die de reclassent hanteert voor zijn houding ten opzichte van anderen bij het uiten van en vervullen van behoeften. De reclassent hoort niet te weinig met de belangen van anderen rekening te houden (hetgeen bij de meeste reclassenten het probleem is), maar ook niet te veel (hetgeen bijvoorbeeld het geval is bij reclassenten die zich sterk door hun vrienden laten beïnvloeden of onder druk laten zetten). Hierbij horen drie criteria: nabijheid (de reclassent komt niet te dichtbij en is ook niet te afstandelijk), schikking (de reclassent stelt zich naast en niet boven de ander of onderschikt aan de ander op) en gelijkwaardigheid (de reclassent beschouwt zichzelf niet als minderwaardig of beter dan de ander).
3. Expressieve dimensie. Hier gaat het om de regels die de reclassent hanteert voor het uiten van gedachten en gevoelens. Authenticiteit of 'echtheid' is hier het criterium. De reclassent staat open voor ervaringen en handelt ook op een open wijze. De reclassent toont zichzelf als een waarachtig persoon. Dit betekent ook: niet liegen, manipuleren, zaken afdekken of met een verborgen agenda werken.

Stap 5: Bepaal het beschikbare en vereiste sociaal kapitaal

Bij deze stap gaat de reclasseringswerker na of de reclassent beschikt over het vereiste sociaal kapitaal om adequaat te kunnen handelen. Hij stelt vast of er relaties in de omgeving zijn, in de vorm van familie, vrienden, werkgevers en dergelijke, die de reclassent in staat stellen om adequaat werend, ondernemend en engagerend gedrag te laten zien of te ontwikkelen.

Stap 6: Stel werkpunten vast

In deze stap geeft de reclasseringswerker aan welke werkpunten welke prioriteit hebben bij de begeleiding en controle. Omdat vaardigheidstekorten in de aanpak doorgaans centraal staan, zal vrijwel elke reclassent adequater ondernemen als werkpunt hebben bij een of meer criminogene factoren. Uiteraard zijn ook werkpunten voor werend en engagerend handelen mogelijk. De reclasseringswerker vult elk werkpunt nader in met technische, relationele en expressieve aandachtspunten en het vereiste sociaal kapitaal.

Stap 7: Kies geschikte leersituaties

Voor elk werkpunt wordt vastgesteld wat voor soort situatie daarvoor ingezet kan worden. Dat wordt vastgesteld met behulp van stap 2, waarin beschreven staat welke criminogene factoren problematisch gedrag opleveren en welke niet. Voor de factoren

die geen problematisch gedrag opleveren wordt nagegaan in hoeverre ze gebruikt kunnen worden om aan de werkpunten te werken. Leersituaties worden bij voorkeur in de eigen leefomgeving van de reclassent aangeboden of benut. Het kan hier ook gaan om gedragsinterventies of behandeling door derden.

Stap 8: Kies de middelen in het communicatiemodel

Voor elk werkpunt wordt vastgesteld waar de reclasseringswerker in de communicatie met de reclassent een focus moet aanbrengen. Daarbij wordt het communicatiemodel met de negen interactievormen gebruikt. Per werkpunt kan de reclasseringswerker aangegeven hoe hij idealiter kan handelen, hoe gehandeld dient te worden als de ideale aanpak niet uitvoerbaar is en wat de reclasseringswerker moet vermijden. Het ideale handelen is altijd uitgangspunt. Er kunnen zich echter situaties voordoen waarbij het ideale handelen niet mogelijk is, bijvoorbeeld doordat de tijd ontbreekt of andere zaken om aandacht vragen. Voor de ideale aanpak wordt het betreffende handelingsaspect aangevuld met concrete aanwijzingen.

Handelen van reclasseringswerker →	Ideaal	Eventueel	Niet/riskant
Probleem met criminogene factor ↓			
Kundigheid (vaardigheden)	Aanleren Aanmoedigen Zichzelf sturen	Kaders stellen	Corrigeren
Houding (nabijheid, schikking, gelijkwaardigheid)	Kaders stellen Aanleren Aanspreken Zelfcontrole tonen	Zichzelf sturen	Corrigeren Meeleven Expressief zijn
Expressie	Meeleven Aanmoedigen Aanspreken Zelfcontrole tonen	Zichzelf sturen	Corrigeren

Tabel 2: Interactievormen bij regeltekorten van criminogene factoren.

10.5 De professionaliteit van de reclasseringswerker in relatie tot het communicatiemodel

10.5.1 Is de reclasseringswerker een behandelaar?

Boone en Poort (2002) vragen zich af of de implementatie van *What Works* in Nederland niet op gespannen voet staat met het uitgangspunt van de reclassering dat men niet 'behandelt'. De gedragsinterventies die in het kader van *What Works* worden ingevoerd, hebben inderdaad een hoog behandelkarakter. Dat geldt ook voor elementen in het model van McNeill (2002), waarin van de reclasseringswerker wordt verlangd dat hij invloed uitoefent op de narratieve identiteit van de reclassent en voor de inzet van het communicatiemodel in 10.3 en 10.4.

De Erkenningscommissie Gedragsinterventies van Justitie beoordeelt ingediende gedragsinterventies onder andere op de mate waarin zij daadwerkelijk verandering kunnen bevorderen bij de criminogene factor(en) waarop de interventie zich richt. In feite wordt daarmee nagegaan of de reclassent met de interventie *behandeld* kan worden. Ik constateer daarmee dat het opleidingsniveau van trainers die gedragsinterventies uitvoeren (HBO, aangevuld met een korte training om de gedragsinterventie te geven), eigenlijk te laag is voor dit specialistenwerk. Een oplossing kan zijn, dat gedragsinterventies alleen door een team trainers worden gegeven die zelf geen toezicht meer uitvoeren en zich met voortdurende ondersteuning tot een team toptrainers ontwikkelen. Bij het reguliere toezicht worden aan de reclasseringswerker zeer hoge eisen gesteld. Hij moet voor doorgaans zeer complexe en meervoudige problematieken multimodale begeleidingstrajecten organiseren en zelf deels uitvoeren. Ook de richtlijnen voor *Motiverende Gespreksvoering* (momenteel ingevoerd in de reclasseringsorganisaties) zijn afkomstig uit de behandeling van verslaafden door hoogopgeleide psychologen. Ook de door mij aangegeven noodzaak om binnen het toezicht tot een gestructureerde leeromgeving te komen wijst op een rol van de reclasseringswerker als behandelaar. Voor het reguliere toezicht is het niet verantwoord dat de reclassering zonder forensisch gedragsdeskundigen werkt. Zeer ervaren reclasseringswerkers zouden de gelegenheid moeten krijgen zich hierin te bekwamen middels een masterstudie.

10.5.2 Vereiste kennis, vaardigheden en opvattingen van de reclasseringswerkers voor toepassing van het communicatiemodel

Reclasseringswerkers moeten beschikken over *kennis* om de dialoog met de reclassent aan te gaan. Daarbij gaat het om:

- De *ontwikkeling* van reclassenten, wat vooral wil zeggen: kunnen begrijpen, inleven in wat de reclassent in de verschillende fasen van gedragsverandering en in het *desistance*-proces doormaakt, wat hem daarin kan boeien, hoe hij zich dan uitdrukt

en waar hij dan wel en niet toe in staat mag worden geacht.

- Het *reclasseringswerk* zelf: de reclasseringswerker moet de gehanteerde methoden bij advies, toezicht, gedragsinterventies en werkstraffen kennen en deze in gedrag kunnen omzetten (transfer in vaardigheden).
- *Kenmerken en gedrag van reclassenten*. Bijvoorbeeld: kennis hebben over het ontstaan van delictgedrag, criminogene factoren en psychiatrische problematiek. Kennis wordt meestal als een positieve, belangrijke bron voor het handelen betiteld. In veel gevallen is dit natuurlijk ook zo, maar 'kennis' kan ook onjuist zijn en kan de reclasseringswerker soms ook belemmeren een '*frisse kijk*' op de reclassent te hebben.

We kunnen zes typen *opvattingen* van reclasseringswerkers onderscheiden, die zijn te beschouwen als antwoorden op zes vragen van reclasseringswerkers over reclassenten, het reclasseringswerk en over de manier waarop zij hun werk uitvoeren.

1. De opvatting van de reclasseringswerker over zijn *verantwoordelijkheid*.

Dit is de meest elementaire opvatting. Het gaat hier om het besluit van de reclasseringswerker om zijn werk met volle overtuiging te doen. Het is een besluit om beschikbaar te zijn als reclasseringswerker voor de reclassent. De reclasseringswerker zegt: 'op mij kun je rekenen' en hij voegt de daad bij het woord. Hij maakt zijn verantwoordelijkheid waar. Hij neemt het initiatief om de doelen en middelen van het reclasseringswerk in te zetten. Hij neemt het voortouw, grijpt in wanneer nodig. De opvatting van de reclasseringswerker over zijn verantwoordelijkheid is nauw verbonden met de ontwikkeling en het gedrag van de reclassent. Wanneer de reclasseringswerker zijn verantwoordelijkheid niet neemt, kan probleemgedrag van de reclassent ook de reclasseringswerker worden aangerekend.

2. De opvatting van de reclasseringswerker over de *interactiedoelen*.

Deze opvattingen geven antwoord op de volgende vragen: in hoeverre wil de reclasseringswerker de reclassent kracht geven en vindt hij dat van belang?; is het nodig om betrokkenheid te tonen, de reclassent zich begrepen te laten voelen?; is het belangrijk dat de reclassent dingen begrijpt en leert of moet hij zich alleen maar aan de regels houden?; in hoeverre wil de reclasseringswerker bij de reclassent ontwikkelen dat hij controle over zichzelf leert houden, dat hij zelf kan ingrijpen en voor zijn belangen kan opkomen?

3. De opvatting van de reclasseringswerker over de *interactiemiddelen*

De vraag is hier wat de persoonlijke opvattingen van de reclasseringswerker zijn over aansluiten, appelleren aan groei en ingrijpen. Is 'er voor gaan zitten' overbodig tijdverlies? Is 'ingrijpen' vervelend gedoe, wat hij liever vermijdt? Is het noodzakelijk 'volgens het boekje' te begeleiden of trainen (integriteitsprincipe)?

4. Reclasseringscompetentie

Hierbij beantwoordt de reclasseringswerker vragen zoals ben ik een competente reclasseringswerker?; bereik ik resultaten?; sorteert ik effect? Naast een realistisch zelfbeeld als reclasseringswerker, kan een reclasseringswerker zich soms over-competent voelen: 'Ik was dat varkentje wel even'. Naast deze zelfoverschatting kan van onderschatting sprake zijn, wanneer de reclasseringswerker zich onmachtig voelt: 'Het maakt niet uit wat ik probeer, het lukt me niet'. Ook dit zelfbeeld is vaak niet realistisch omdat

- de reclasseringswerker wellicht reclasseringsvaardigheden mist, die best aan te leren zijn;
- de verwachtingen van de reclasseringswerker wellicht te hoog gegrepen zijn en daarom niet worden bereikt en waaruit de reclasseringswerker dan afleidt dat hij niet competent is;
- de opvatting van de reclasseringswerker dat 'het toch niks uitmaakt' ook een basis buiten het reclasseren kan hebben. Met name reclasseringswerkers die een reeks negatieve ervaringen hebben meegemaakt, waarin ze weinig mogelijkheden hadden om controle / invloed uit te oefenen, kunnen hun opvattingen 'het maakt toch niks uit' generaliseren naar het reclasseringswerk.

Is het zelfbeeld van de reclasseringswerker als reclasseringswerker zeer negatief, dan kan hij gaan twijfelen aan het (aangaan van) zijn reclasseringsverantwoordelijkheid.

5. Handelingsvrijheid

Vindt de reclasseringswerker dat hij of zij voldoende in de gelegenheid is of wordt gesteld om zijn werk te doen? Of komt de reclasseringswerker aan niets anders meer toe, ook niet in zijn privéleven, omdat de reclassering alle aandacht en energie opeist? Het gaat hier om de mening van de reclasseringswerker over de ruimte, tijd en energie die hij aan het reclasseren besteedt, de handelingsvrijheid. Ook rond dit onderwerp kunnen reclasseringswerkers gaan twijfelen aan hun reclasseringsverantwoordelijkheid. Dit werd bijvoorbeeld duidelijk in de enquête die onder reclasseringswerkers is gehouden in opdracht van het SP-kamerlid Krista van Velzen (Van Velzen en Beets 2008, zie ook de Wit en & Hendriks 2005.).

6. Opvattingen over de reclassent

We zien hier opvattingen over:

- het temperament en het karakter van de reclassent;
- het goed of afkeurenswaardig zijn van zijn gedrag of motivatie;
- opvattingen/ideeën over oorzaken/intenties van de reclassent achter zijn gedrag;
- het goed of afkeurenswaardig zijn van invloeden op de reclassent: vrienden, familie, media;
- opvattingen over het uiterlijk/lichamelijke aspecten van de reclassent en
- opvattingen over etnische, religieuze en seksegebonden aspecten van de reclassent.

Ook over de *motivatie* van de reclassent heeft de reclasseringswerker een mening. Deze opvatting kan bijdragen aan een tekort aan motivatie bij de reclassent (Preston 2000). Los van de motivatie van de reclassent zelf, neemt de reclasseringswerker bijvoorbeeld aan dat de reclassent 'toch wel niet gemotiveerd zal zijn, het is immers een reclassent'. Vervolgens treedt *confirmation* bias in: de reclasseringswerker zal de weerstand bevestigd zien door niet meer te letten op gedrag dat motivatie laat zien. Een variant hierop is dat de reclasseringswerker de reclassent ziet als 'ziek' of 'afwijkend' en de reclassent accepteert die rol niet: de reclasseringswerker zal in het niet accepteren van deze rol een bevestiging zien van 'weerstand'. Tenslotte is hier van belang dat de reclasseringswerker zijn waarden en normen of begeleidingsdoelen als leidend kan beschouwen. Wanneer de reclassent deze niet onderschrijft, is er 'dus' sprake van gebrek aan motivatie.

Een goede werkalliantie ontstaat *bovenop* de positieve kenmerken van reclassent en reclasseringswerker afzonderlijk; er ontstaat een *dynamiek* die motiverend werkt. De perceptie van de reclasseringswerker door de reclassent is belangrijk: wordt hij *gezien* als vriendelijk, eerlijk, deskundig, te vertrouwen. Naarmate de reclasseringswerker de reclassent meer uitnodigt mee te doen aan de planning van doelen en middelen en het beleven van het gedwongen kader bespreekt met de reclassent, is dit beeld positiever. Vice versa ontstaan problemen als de reclasseringswerker te sterk oordeelt, neerkijkt op de reclassent, tegenoverdracht laat zien of wanneer hij zich door de reclassent bedreigd, gewantrouwd, gefrustreerd of boos voelt. Voor elk van deze situaties geeft Preston waardevolle aanwijzingen voor de forensische populatie.

10.5.3 Bronnen van het handelen

De bovengenoemde kennis, vaardigheden en opvattingen van de reclasseringswerker hebben verschillende bronnen. Zij ontstaan en wijzigen zich vanuit:

1. Het reclasseren zelf. De opvattingen die de reclasseringswerker over de reclassering heeft, sturen de wijze waarop hij werkt. Het werk in de praktijk zelf (hoe dit verloopt) bevestigt op zijn beurt deze opvattingen of stelt ze juist ter discussie. De opvattingen van reclasseringswerkers over de reclassering zijn dus zowel 'input' als 'output' van het reclasseren.
2. De geschiedenis van de reclasseringswerker als professional, waaronder ook zijn training en opleiding.
3. Kenmerken van de reclasseringswerker zelf en van zijn privéleven. Daarbij horen ook zijn persoonlijke overtuigingen om voor dit type werk te kiezen. Deze kunnen bijvoorbeeld religieuze of humanistische gronden hebben.
4. Het functioneren van reclasseringswerker in zijn team en unit, zijn collegiale contacten. Deze bronnen vormen het materiaal voor de narratieve identiteit van de reclasseringswerker zelf.

11 Slot: twee sterke verhalen

10.6 Toekomst

In dit hoofdstuk heb ik het voorstel uitgewerkt om de reclasseringswerker te voorzien van een model waarmee hij de agogische invulling van het contact met de reclassent kan combineren met a) een gerichte inzet van kennis vanuit *evidence-based practice* en onderzoek naar *desistance*-processen en b) met controle-activiteiten. Het model wordt ondersteund door onderzoeksresultaten die zijn vastgesteld in relevante contexten, maar moet zich nog in de praktijk bewijzen. Daartoe moet het worden aangevuld en geschikt gemaakt voor de werkvloer. Het is mijn hoop hier in de toekomst met de reclasseringsorganisaties aan te werken, om hiermee de kloof tussen wetenschap en praktijk in het reclasseringswerk te helpen overbruggen. Het model en deze wens sluiten aan bij de twee onderzoekslijnen van het lectoraat Reclassering en Veiligheidsbeleid; *desistance focused practice* en kennismanagement bij innovatie, implementatie, borging en doorontwikkeling. In de bijlage ga ik dieper in op deze onderzoekslijnen en op de concrete uitwerking daarvan in de praktijkgestuurde onderzoeken van leden van de kenniskring van het lectoraat.

Ik grijp als afsluiting terug op het concept narratieve identiteit. Niet alleen de reclassent, maar ook de reclasseringswerker vertelt een verhaal over zichzelf. De opvattingen die hij ontwikkelt over zichzelf als reclasseringswerker, over zijn werkzaamheden en interventies en over de reclassenten die hij ontmoet, worden onderdeel van zijn narratieve identiteit. Hoe krachtiger de reclasseringswerker door zijn organisatie wordt ondersteund om zijn interventies op het *desistance*-proces van de reclassent te richten en hoe meer hij die ontwikkeling bij de reclassent weet te bevorderen, des te stabiel wordt het karakter in zijn verhaal: 'Ik ben een bevlogen reclasseringswerker, ik geloof in wat ik doe en ik boek resultaten'.

Een sterk verhaal zal zichzelf gaan bevestigen in het contact met nieuwe reclassenten. Het verhaal bevordert dan *desistance* als gewenste ontwikkelingsuitkomst bij de reclassent, omdat het een bron is van consistent, betrokken en overtuigd handelen. Het narratieve kapitaal is van de reclasseringswerker is daarmee het meest waardevolle bezit van de reclasseringsorganisaties.

Een leven zonder criminaliteit kan een twee sterke verhalen opleveren.

Literatuur

- Abraham, M., Dijk, B. van & Zwaan, M. (2007) *Inzicht in toezicht. De uitvoering van toezicht door de reclassering*. Den Haag: WODC.
- Alexander, C.N., Rainforth, M.V., Frank, P.R., Granr, J.D., Von Stade, C. & Walton, K.G. (2003) "Walpole Study of the Transcendental Meditation Program in Maximum Security Prisoners III: Reduced Recidivism", *Journal of Offender Rehabilitation*, jrg. 36, pp. 161-180.
- Altschuler, D. & Armstrong, T. (1995) "Managing Aftercare Services for Delinquents", in: Glick, B. & A. Goldstein (red.), *Managing delinquency programs that work*, Laurel, MD: American Correctional Association.
- Andrews, D.A. (2000) "Principles of effective correctional programs", in: Motium L.L. & R.C. Serin (red.) *Compendium 2000 on effective correctional programming*, Ottawa: Correctional Services of Canada.
- Andrews, D., Bonta, J. & Hoge, R.D. (1990) "Classification for effective rehabilitation: rediscovering psychology", *Criminal Justice and Behaviour*, jrg 17, pp. 19-52.
- Andrews, D.A. & Bonta, J. (1994) *The psychology of criminal conduct*. Cincinnati: Anderson.
- Andrews, D.A. (1995) "The Psychology of Criminal Conduct and Effective Treatment", in: McGuire, J. (red.), *What Works: Reducing re-offending*, Chichester: Wiley.
- Andrews, D., Zinger, I., Hoge, R.D., Bonta, A., Gendreau, P. & Cullen, F.T. (1990) "Does correctional treatment work? A clinical relevant and psychologically informed meta-analysis", *Criminology*, jrg 28, pp. 369-404.
- Aos, S., Phillips, P., Barnoski, R. & Lieb, R. (2001) *The comparative costs and benefits of programs to reduce crime*. Seattle: Washington State Institute for Public Policy.
- Baart, A. & Frans, V. (red.) (2003) *Present. Theologische reflecties op verhalen van Utrechtse buurtpastores*. Utrecht: Lemma.
- Baas, N.J. (2005) *Wegen naar het rechte pad*. Den Haag: WODC.
- Bambacht, G. & Deursen, C. van (2009) *Verwanten als veiligheidspartner*. Den Bosch: Avans Hogeschool Academie voor Sociale Studies / Social Work / Lectoraat Reclassering en Veiligheidsbeleid.
- Barry, M. (2000) "The mentor/monitor debate in criminal justice: 'what works' for offenders", *British Journal of Social Work*, jrg. 30, pp. 575-595.
- Binnenlands Bestuur (2009) *Nazorg gedetineerden rommeltje*, 30 januari 2009 / week 5.
- Boeck, T., Fleming, J. & Kemshall, H. (2006) "The context of risk decisions: does social capital make a difference?", *Forum: Qualitative Social Research*, jrg 7, nr. 1, Art.17.
- Bol, M. (2004) "Nazorg uit voorzorg", *Sec: kwartaalblad over samenleving en criminaliteit*, jrg. 18, pp.17-19.
- Bonta, J., Rugge, T., Scotte, T.L., Bourgon, G. & Yessine, A.K. (2008) "Exploring the black box of community supervision", *Journal of Offender Rehabilitation*, jrg. 47, pp. 248-270.
- Boone, M. (2002) *Leren diversifiëren. Reclassering en culturele diversiteit*. Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen.
- Boone, M. & Poort, R. (2002) "Wat werkt (niet) in Nederland? De What Works principes toegepast op het programma-aanbod van de Reclassering", *Justitiële verkenningen*, nr. 8, pp. 48-63.
- Bourke, M.L. & Hasselt, V.B. van (2001) "Social Problem-Solving Skills Training For Incarcerated Offenders. A Treatment Manual", *Behaviour Modification*, jrg. 25, pp. 163-188.
- Boutellier, J.C.J (2007) *Nodale orde. Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Inaugurale rede bij de aanvaarding van de Frans Denkers leerstoel Veiligheid & burgerschap aan de Vrije Universiteit vanwege de gemeente Amsterdam en het politiekorps Amsterdam-Amstelland, Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Bronfenbrenner, U. (1979) *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, Ma: Harvard University Press.

- Bronfenbrenner, U. (1988) "Interacting systems in human development. Research paradigms: present and future", in: Boler, N., Caspi, A., Downey, G. & Moorehouse, M. (red.), *Persons in context: Developmental processes*, New York: Cambridge University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1992) "Ecological systems theory", in: Vasta, R. (red.), *Six theories of child development: revised formulations and current issues*, London: Jessica Kingsley.
- Bronfenbrenner, U. (2005) "The bioecological theory of human development", in: Smelser, N.J. & Baltes, P.B. (red.), *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*, vol. 10, pp. 6963-6970, New York: Elsevier.
- Bruinsma, G.J.N & Zwanenburg, M.A. (red.) (1992) *Methodologie voor bestuurskundigen: stromingen en methoden*. Muiderberg: Coutinho.
- Bruinsma, G.J.N (1999) "Criminologie en praktische kennis", *Justitiële verkenningen*, jrg. 6, pp. 22-31.
- Bruner, J.S. (1986) *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, Ma: Harvard University Press.
- Bulten, E., Tilburg, W. van & Limbeek, J. van (1999) "Psychopathologie bij gedetineerden", *Tijdschrift voor Psychiatrie*, jrg. 41, nr. 10, pp. 575-585.
- Bulten, E., Nijman, H. & Staak, C. van der, (2009) "Psychiatric disorders and personality characteristics of prisoners at regular prison wards", *International Journal of Law and Psychiatry*, jrg. 32, nr. 2, pp. 115-119.
- Burnett, R. (1992) *The Dynamics of Recidivism*. Oxford, UK: Centre for Criminological Research, University of Oxford.
- Burnett, R. (2004) "One-to-one ways of promoting desistance: in search of an evidence base", in: Burnett, R. & Roberts, C. (red.), *What Works in Probation and Youth Justice: Developing Evidence-Based Practice*, Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Burnett, R. & McNeill, F. (2005) "The place of the officer-offender relationship in assisting offenders to desist from crime", *Probation Journal*, jrg. 52, nr. 3, pp. 221-242.
- Bushway, S.D., Piquero, A.R., Broidy, L.M., Cauffman, E., & Mazerolle, P. (2001) "An empirical framework for studying desistance as a process", *Criminology*, jrg. 39, nr. 2, pp. 491-515.
- Carlisle, J. (1996) *The housing needs of ex-prisoners*, York: Joseph Rowntree Foundation, Findings nr. 178.
- Cavadino, M. & Dignan, J. (2006) *Penal Systems. A comparative approach*. London: Sage.
- Chandler, M.A. (1973) "Egocentrism and antisocial behaviour. The assessment and training of social perspective taking skills", *Developmental Psychology*, jrg. 9, pp. 327-332.
- Chevigny, B.G. & Prejean, H. (2000) *Doing Time: 25 Years of Prison Writing*. New York: Arcade Publishing.
- Claessens, K. (2006) *Het stopzetten van een delinquente carrière: Desistance*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven / Faculteit Rechtsgeleerdheid (Doctoraalscriptie).
- Dowden, C. & Andrews, D.A. (2004) "The Importance of Staff Practice in Delivering Effective Correctional Treatment: a meta-analytic Review of Core Correctional Practice", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, jrg. 48, nr. 2, pp. 203-214.
- Ellis, A. (1977) "The basic clinical theory of Rational-Emotive Therapy", in: Ellis, A. & Griger, R. (red.), *Handbook of Rational-Emotive Therapy*, New York: Springer.
- Eysenck, H.J. (1970) *The structures of Human Personality*, 3th edition. London: Methuen.
- Fagan, J. (1989) "Cessation of family violence: Deterrence and dissuasion", in: Ohlin, L. & Tonry, M. (red.), *Family violence: Crime and Justice: An annual review of research*, pp. 377-426.
- Farrall, S. & Bowling, G. (1999) "Structuration, human development and desistance from crime", *British journal of criminology*, jrg. 39, pp. 253-267.

- Farrall, S. (2000) "Introduction", in: S. Farrall (red.) *The Termination of Criminal Careers*, Aldershot: Ashgate.
- Farrall, S. (2002) *Rethinking What Works with Offenders: Probation, Social Context and Desistance from Crime*. Cullompton: Willan Publishing.
- Farrall, S. (2003), "J' Accuse: Probation Evaluation-Research Epistemologies: Part One: The Critique", *Criminal Justice*, nr. 3, pp. 161-173.
- Farrall, S. (2004) "Social capital and offender reintegration: making probation desistance focused", in: Maruna, S. & Immarigeon, R. (red.), *After crime and punishment: pathways to offender reintegration*, Devon: Willan Publishing.
- Farrall, S., & Maruna, S. (2004) "Desistance-Focused Criminal Justice Policy Research: Introduction to a Special Issue on Desistance from Crime and Public Policy", *The Howard Journal*, jrg. 43, nr. 4, pp. 358-367.
- Farrall, S. & Calverley, A. (2006) *Understanding desistance from crime. Theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Cullompton: Willan Publishing.
- Garland, D. (2001) *The culture of control; crime and social order in contemporary society*. Oxford University Press.
- Gendreau, P. (1996) "Offender rehabilitation: What we know and what needs to be done", *Criminal Justice and Behavior*, jrg. 23 nr. 1, pp. 44-161.
- Gendreau, P., Little, T., & Goggin, C. (1996) "A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works!", *Criminology*, jrg. 34, nr. 4, pp. 575-608.
- Gendreau, P., Goggin, C., Cullen, F. T., & Andrews, D. A. (2000) "The effects of community sanctions and incarceration on recidivism", *Forum on Corrections Research*, nr. 12, pp. 10-13.
- Gendreau, P., Goggin, C., & Smith, P. (2000) "Obstacles to effective correctional practice", in: Motiun, L.L., & Serin, R.C. (red.), *Compendium 2000 on effective correctional programming*. Ottawa: Correctional Services of Canada.
- Giordano, P.C., Cernkovich, S.A., & Rudolph, J.L. (2002) "Gender, crime, and desistance: Toward a theory of cognitive transformation", *American Journal of Sociology*, jrg. 107, nr. 4, pp. 990-1064.
- Glueck, S., & Glueck, E. (1974) *Of delinquency and crime, A panorama of years of search and research*. Springfield: Charles C Thomas.
- Gottfredson, M.R., & Hirschi, T. (1990) *A general theory of crime*. California: Stanford University Press.
- Graaf, de G. & Veldhuizen, S. (2009) *Deskundig verwant; Verwanten als veiligheidspartners*. Den Bosch: Avans Hogeschool Academie voor Sociale Studies / Social Work / Lectoraat Reclasseering en Veiligheidsbeleid.
- Graham, J., & Bowling, B. (1995) *Young People and crime*. London: Home Office.
- Grasmick, H. G., Tittle, C. R., & Arneklev, B. J. (1993) "Testing the core empirical implications of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jrg. 30, pp. 5-29.
- Groot, A.D. de (1980) "Over de betekenis van intelligentieverschillen", in: Groot, A.D. de & Traas, J.C. (red.), *Onderwijs van binnen en buiten*, Deventer Van Loghum Slaterus.
- Hains, A.A., & Herman, A. (1989) "Social cognitive skills and behavioural adjustment of delinquent adolescents in treatment", *Journal of Adolescence*, jrg. 12 nr. 3, pp. 323-328.
- Harper, G. & Chitty, C. (2004) *The impact of corrections on re-offending: a review of 'what works'. Home Office Research Study No. 291*. London: Home Office.
- Heinrich, J.P. (1996) *Particuliere reclasseering en overheid in Nederland sinds 1823*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen / Juridische faculteit (academisch proefschrift).
- Hermanns, J. (2009) "Continuïteit en discontinuïteit in het leven van mensen met crimineel gedrag" in: Hermanns, J. & Menger, A. (red.), *Walk the line. Over continuïteit en professionalisering in het reclasseringswerk. Openbare les Maart 2009*. Utrecht/ Amsterdam: Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale Innovatie / SWP.

- Hersey, P. (2001) *Situationeel leidinggeven*. Amsterdam: Business Contact.
- Höing, M., Caspers, J. & Vogelvang, B.O. (2009) *Circles NL: Aanpassingsstudie naar COSA, Cirkels voor Ondersteuning, Samenwerking en Aanspreekbaarheid in Nederland*. – 's Hertogenbosch: Programmabureau Circles NL (Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool en Reclassering Nederland).
- Holt, P. (2000) *Case Management: Context for Supervision: Community and Criminal Justice Monograph 2*. Leicester: De Montfort University.
- Hubble, M. A., Duncan, B. L. and Miller, S. D. (1999) *The Heart and Soul of Change: What Works in Therapy*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Hurk, A.A van den & Nelissen, P.Ph. (2004). "'What works'. Een nieuwe benadering van resocialisatie van delinquenten", *Sancties*, nr. 5, pp. 280-297.
- Hutschemakers, G. & Nijnatten, C. van (2008), "De scientist practitioner en evidence based practice", *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, jrg. 63, nr. 12, pp. 1025-1032.
- Inspectie voor de Sanctietoepassing (2008) *Aansluiting nazorg in het gevangeniswezen. Inspectierapport / Themaonderzoek*. Den Haag: Ministerie van Justitie / Inspectie voor de Sanctietoepassing.
- Kalmthout, van A.M. & Durnescu, I. (2008) "European Probation Service Systems. A comparative overview", in: Kalmthout, A.M. van & Durnescu, I. (red.), *Probation in Europe*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Kazemian, L. (2007) "Desistance From Crime: Theoretical, Empirical, Methodological, and Policy Considerations", *Journal of Contemporary Criminal Justice*, jrg. 23, pp. 5-27.
- Kazemian, L., & Farrington, D.P. (2006) "Exploring residual career length and residual number of offenses for two generations of repeat offenders", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jrg. 43, pp. 89-113.
- Kalidien, S.N. (2008) "Tenuitvoerlegging van sancties", in: Eggen, A.Th.J. & Kalidien, S.N. (red.), *Criminaliteit en rechtshandhaving 2007. Ontwikkelingen en samenhangen*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers / CBS / WODC.
- Kaplan, P.J., & Arbothnot, J. (1985) "Affective empathy and cognitive role-taking in delinquent and non-delinquent youth", *Adolescence*, jrg. 20, pp. 323-333.
- Kazdin, A.E., Esserltd-Dawson, K., French, N.H., & Claus, A. (1987) "Problem solving, skills training, and relationship training in the treatment of anti-social behaviour", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, jrg. 55, nr. 1, pp. 78-85.
- Kennedy, S.M. (2002) "Treatment responsivity: reducing recidivism by enhancing treatment effectiveness", *Forum on correctional research*, nr. 12, pp. 19-23.
- Knaap, L. van der, Weijters, G. & Bogaerts, S. (2007) *Criminogene problemen onder daders die in aanmerking komen voor gedragsinterventies. Cahier 2007-7*. Den Haag: WODC.
- Knight, B.J., Osborn, S.G., & West, D.J. (1977) "Early marriage and criminal tendency in males", *British journal of criminology*, jrg. 17, nr. 4, pp. 348-360.
- Kogel, C.H. de & Nagtegaal, M.H. (2008) *Toezichtprogramma's voor delinquenten en forensische psychiatrische patiënten. Effectiviteit en veronderstelde werkzame mechanismen*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Koppenol, G. & Duijvenbooden, K. van (2007) *PAN-Klaar! Evaluatieverslag van Project Aansluiting Nazorg*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Dienst Justitiële Inrichtingen.
- Krooi, H., Koeijer, T. de, Beelen, P., Vogelvang, B. & Rutten, E. (2009) *Theoretische handleiding module Huisvesting en Wonen*. Utrecht/Woerden: Leger de Heils Jeugdzorg & Reclassering / Van Montfoort.
- Kuppens, J., & Ferwerda, H. (2008) *Van binnen naar buiten. Een behoefteonderzoek naar de aard en omvang van nazorg voor gedetineerden*. Arnhem / Den Haag: Advies- en Onderzoeksgroep Beke / WODC.
- Laan, van der G. (2003) "De professional als expert in practice-based evidence", *Sociale Interventie*, jrg. 12, nr. 4, pp. 5-16.
- Lambert, M. J. & Ogles, B. M. (2004) "The Efficacy and Effectiveness of Psychotherapy", in: Lambert, M. J. (red.), *Bergin & Garfield's Handbook of Psychotherapy and Behavior Change*. New York: John Wiley.

- Latessa, E.T., Cullen, F.T., & Gendreau, P. (2002) "Beyond correctional quackery—professionalism and the possibility of effective treatment", *Federal Probation*, jrg. 66, pp. 43-50.
- Laub, J.H. & R.J. Sampson (2001) "Understanding Desistance from Crime" in: Tonry, M. (red.), *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, jrg. 28, pp. 1-69. Chicago, IL: Chicago University Press.
- LaVigne, N.G., Schollenberger, T.L. & Debus, S.A. (2009) *One Year Out: Tracking the Experiences of Male Prisoners Returning to Houston, Texas*. Washington, DC: Urban Institute.
- Leibrich, J. (1993) *Straight to the Point: Angles on Giving Up Crime*. Otago, New Zealand: University of Otago Press.
- Leydesdorff, S. (2004) *De mensen en de woorden. Geschiedenis op basis van verhalen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Lipsey, M.W. & Cullen, F.T. (2007) "The effectiveness of correctional rehabilitation: a review of systematic reviews", *Annual Review of Law and Social Science*, jrg. 3, pp. 297-330.
- Lipsey, M.W. & Wilson, D.B. (1998) "Effective Intervention for Serious Juvenile Offenders: Synthesis of Research", in: Loeber, R., & Farrington, D.P. (red.), *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*, New York: Sage Publications.
- Longshore, D., Chang, E., Hsieh, S.C., & Messina, N. (2004) "Self-control and social bonds: A combined control perspective on deviance", *Crime and Delinquency*, jrg. 50, pp. 542-564.
- Lowenkamp, C.T., Latessa, E.J. & Smith, P. (2006) "Does correctional program quality really matter? The impact of adhering to the principles of effective intervention", *Criminology and Public Policy*, jrg. 5, nr. 3, pp. 575-594.
- Lowenkamp, C.T., Flores, A.W., Holsinger, A.M., Makarios, M.D. & Latessa, E.J. (2008) Intensive supervision programs: "Does program philosophy and the principles of effective intervention matter?", in review by *Journal of Crime and Justice*.
- Maruna, S. (1997) "Criminology, desistance and the psychology of the stranger", in: Lieblich, A. & Josselson, R., *The narrative study of lives*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Maruna, S., Immarigeon, R., & LeBel, T.P. (2004) "Ex-offender reintegration: theory and practice", in: Maruna, S. & Immarigeon, R. (red.), *After crime and punishment: pathways to offender reintegration*, Devon: Willan Publishing.
- Maruna, S., & Immarigeon, R. (red.). (2004). *After Crime and Punishment: Pathways to offender reintegration*. Devon: Willan Publishing.
- Maruna, S., & Toch, H. (2003) *Making good: how ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Maruna, S., Porter, L., & Carbalho, I. (2004) "The Liverpool Desistance Study and probation practice: Opening the Dialogue", *Probation Journal*, jrg. 51, nr 3, pp. 221-232.
- Martinson, R. (1974) "What Works? Questions and answers about prison reform", *The Public Interest*, nr. 35, pp. 22-54.
- May, C. (1999) *Exploring Reconviction Following a Community Sentence: The role of social factors*. Home Office Research Study No. 192; RDS(D). London: Home Office.
- McGuire, J. (1995) *What works, reducing reoffending: guidelines from research and practice*. New York: Wiley.
- McIvor, G. (1998) *Prosocial modeling and legitimacy: Lessons from a study of community service*. Prosocial Modeling and Legitimacy: The Clarke Hall Day Conference, Cambridge: University of Cambridge Institute of Criminology.
- McIvor, G. (2002) *What Works in Community Service? CJSW Briefing Paper 6: November 2002*. Glasgow: Scottish Centre for Crime and Justice Research.
- McNeill, F. (2002) *Beyond 'What Works': How and why do people stop offending? CJSW Briefing Paper 5: August 2002*. Glasgow: Scottish Centre for Crime and Justice Research.
- McNeill, F. (2004) "Desistance, Rehabilitation and Correctionalism: Developments and prospects in Scotland", *The Howard Journal*, jrg. 43, nr. 4, pp. 420-436.

McNeill, F. (2008) *Desistance research and offender supervision*. Lezing Hogeschool Utrecht, 24 oktober 2008.

McNeill, F. (2009a) *Towards Effective Practice in Offender Supervision*. Glasgow: Scottish Centre for Crime and Justice Research.

McNeill, F. (2009b) "What Works and What's Just?" *European Journal of Probation*, jrg. 1, nr. 1, pp. 21-40.

McNeill, F., Batchelor, S., Burnett, R., Knox, J. (2005) *21st Century Social Work. Reducing Re-offending: Key Practice Skills*. Edinburgh: Scottish Executive.

McNeill, F., Burns, N., Halliday, S., Hutton, N. & Tata, C. (2009) "Risk, responsibility and reconfiguration: Penal adaptation and misadaptation", *Punishment Society*, nr. 11, pp. 419-443.

Melse, J. (1986) *Woord en Daad*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Menger, A. & Kregtig, L. (2004) *Het delict als maatstaf. Methodiek voor werken in gedwongen kader*. Amsterdam: SWP.

Menger, A. (2009). "Wie werkt? Over het vakmanschap van de reclasseringswerker", in: Hermanns, J. & Menger, A. (red.), *Walk the line. Over continuïteit en professionalisering in het reclasseringswerk. Openbare les Maart 2009*. Utrecht/ Amsterdam: Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale Innovatie / SWP.

Miller, W.R., & Rollnick, S. (2002) *Motivational interviewing: preparing people for change*. New York: Guilford Press.

Mirrlees-Black, C., Budd, T., Partridge, S. & Mayhew, P. (1998) *The 1998 British Crime Survey*. London: Home Office (Home Office Statistical Bulletin 21/98).

Montfoort, A.J. van (2004) "Vraaggericht werken? Drie modellen voor de relatie hulpverlener-cliënt", *Sociale Interventie*, jrg. 13, nr 1, pp. 9-17.

Moors, H. & Vogelvang, B. (2009). " 'Strak in het pak genaaid.' Ontwikkeling en werking van verantwoordingsrelaties bij de reclassering", in: Duivenboden, H. van, Hout, E. van, Montfort, C. Van & Vermaas, J. (red.), *Verbonden verantwoordelijkheden in het publieke domein*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Mul, J. de (2009) *Het verhalende zelf: Over persoonlijke en narratieve identiteit*. Gedownload februari 2009 van: <http://www.allegrosite.be/artikels.html>.

Nederlandse Woonbond/BONJO (1998). *Huisvestingsproblemen van (ex-)gedetineerden. Een landelijk onderzoek naar aard en omvang van huisvestingsproblemen van (ex-)gedetineerden*. Amsterdam: Nederlandse Woonbond.

Nelissen, P.Ph. (2001) "Kansarme en kansrijke gedetineerden. Selectiviteit en tweedeling in de penitentiaire inrichtingen", *Justitiële verkenningen*, nr 6, pp. 60-76.

Nelissen, P.Ph. (2003) *Binnen beginnen en buiten blijven met het schakelproject: een onderzoek naar de effectiviteit van een resocialisatieprogramma van P.I. De Geerhorst in Sittard*. Maastricht: Nelissen Onderzoek en Advies.

Nelissen, P.Ph. & Schreurs, M.L. (2008) *Stoppen met criminaliteit. Werkboek voor (ex-)gedetineerden*. Maastricht: Nelissen Onderzoek & Advies.

Nutley, S.M., Walter, I. & Davies, H.T.O. (2007) *Using Evidence: How Research Can Inform Public Services*. Bristol: Policy Press.

Petersilia, J., & Turner, S. (1993) *Evaluating intensive supervision probation/parole: Results of a nationwide experiment*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice.

Petersilia, J. & Rosenfeld, R. (2008) *Parole, desistance from crime, and community integration*. Washington, D.C: The National Academies Press.

Plaisier, J. & Pennekamp, S. (2009) *Planevaluatie Reclasseringtoezicht*. Den Haag / Amsterdam: Ministerie van Justitie, WODC / Impact.

Poort, R. (2008) *Fundamenten voor toezicht. Over de grondslagen voor de ontwikkeling van reclasseringstoezicht*. Utrecht: Reclassering Nederland.

Poort, R. (2009) *Begeleiding in toezicht*. Notitie voor de directies van de drie reclasseringsorganisaties. Reclassering Nederland: mei 2009.

Poppel, J. van (2008) *Procesevaluatie testfase ArVatrainning*. Tilburg: IVA.

- Preston, D.L. (2000). "Addressing Treatment Resistance in Corrections", in: Motiun, L.L. & Serin, R.C. (red.), *Compendium 2000 on effective correctional programming*. Ottawa: Correctional Services of Canada.
- Rainforth, M.V., Alexander, C.N. & Cavanaugh, K.L. (2003) "Effects of the Transcendental Meditation Program on Recidivism Among Former Inmates of Folsom Prison: Survival Analysis of 15-Year Follow-Up Data", *Journal of Offender Rehabilitation*, jrg. 36, pp. 181-203.
- Raynor, P., Kynch, J., Roberts, R., Merrington, M. (2000) *Risk and Need Assessment in Probation Services: An evaluation. Home Office Research Study No. 211; RDS (D)*, London: Home Office.
- Rex, S. (1999) "Desistance from Offending: Experiences of Probation" *Howard Journal of Criminal Justice*, jrg. 38 nr. 4, pp. 366-383.
- Ricoeur, P. (1985) *Temps et récit III: La temps raconté*. Paris: Éditions du Seuil.
- RN/LJ&R/SVG (Reclassering Nederland / Leger des Heils Jeugdzorg en Reclassering / Stichting Verslavingsreclassering GGZ) (2009) *Ontwerp Toezicht*. Utrecht/ Amersfoort: interne publicatie reclasseringsorganisaties.
- Robinson, G. & McNeill, F. (2004) "Purposes matter: examining the 'ends' of probation", in: Mair, G. (red.), *What matters in probation*. Devon: Willan Publishing.
- Ross, R. R., & Ross, R. D. (1995) "Cognitive Skills: The Program Target", in: Ross, R. R. & Ross, R.D. (red.), *Thinking straight: The reasoning and rehabilitation program for delinquency prevention and offender rehabilitation*. Ottawa: Air Training and Publications.
- Rovers, B. (2008) "Ze deugen nergens voor. Het *belief*-effect in justitiële jeugdinterventies", in: Moors, H. & Rovers, B. (red.), *Geloven in veiligheid. Tegendraadse perspectieven*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Rovers, B. (2007) "What works; kanttekeningen bij een populair programma", *Tijdschrift voor Veiligheid*, jrg. 6, nr. 3, pp. 7-22.
- Ruijsenaars, A.J.J.M., Dijkshoorn, P. & Knorth, E.J. (2008) "Orthopedagogiek en kinderspsychiatrie: een apart stel of een stel apart?", *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, jrg. 47, nr. 2, pp. 52-63.
- Ruyter, P.A. de & Baartman, H.E.M. (1985) "Ouders helpen kinderen groot te (laten) worden; hometraining en de complexiteit van opvoeden", *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, jrg. 24, nr. 10, pp 476-492.
- Ruyter, P.A. de & Aalberts, J.M.C. (1991) *Methodisch hulpverlenend handelen van groepsleiders in een residentiële setting. Deel 1*. Amsterdam: Sectie Speciale Pedagogiek Vrije Universiteit Amsterdam.
- Ruyter, P.A. de & Aalberts, J.M.C. (1992) "De constructie van de hulpvraag door groepsleiding: een voorstel voor een methode", *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, jrg. 31, pp. 231-241.
- Sampson, R.J., & Laub, J.H. (1993) *Crime in the making: pathways and turning points through life*. London: Harvard University Press.
- Sarbin, T. R. (1986) "The narrative as root metaphor for psychology", in Sarbin, T. R. (red.), *Narrative psychology: The storied nature of human conduct*. New York: Praeger.
- Sawyer, W.D. (2007) *Probation and post-prison supervision: strategies for success*. Baltimore: Publishamerica.
- Spencer, M. & Jones-Walker, C (2004) "Interventions and services offered to former juvenile offenders re-entering their communities: an analysis of program effectiveness", *Youth Violence and Juvenile Justice*, jrg. 2, nr. 1.
- Sperber, K.G. (2009) *Managing organizational change in the implementation of best practices*. Workshop at the International Community Corrections Association conference, Orlando, FL, september 14, 2009.
- Stevens, D.J. (2000) "Education Programming for Offenders", in: Motiun, L.L. & Serin, R.C. (red.), *Compendium 2000 on effective correctional programming*. Ottawa: Correctional Services of Canada.

- Taxman, F., Young, D., Byrne, J., Holsinger, A. & Anspach, D. (2002) *From Prison Safety to Public Safety: Innovations in Offender Re-entry*. College Park, MD: University of Maryland at College Park / Bureau of Governmental Research.
- Tombs, J. (2004) *Throughcare: A Process of Change*. CJSW Briefing Paper 7: February 2004. Glasgow: Scottish Centre for Crime and Justice Research.
- Trieschman, A.E., Whitaker, J.K & Brendtro, L.K (1969) *The other 23 hours. Child-care work with emotionally disturbed children in a therapeutic milieu*. New York: Aldine de Gruyter.
- Trotter, C. (1993) *The Supervision of Offenders: What Works?* Report to the Australian Criminology Research Council.
- Trotter, C. (1996) "The impact of different supervision practices on community corrections", *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, jrg. 28, nr. 2, pp. 29-46.
- Trotter, C. (1999) *Working with Involuntary Clients: A guide to practice*. London: Sage.
- Trotter, C. (2000) "Social Work Education, Pro-Social Orientation and Effective Probation Practice", *Probation Journal*, jrg. 47, nr. 4, pp. 256-261.
- Veltkamp, E. (2004) "Opvang van ex-gedetineerden", *Proces*, nr. 5, pp. 209-217.
- Velzen, K. van & Beets, J. (2008) *Red de reclassering. Een enquête onder reclasseringswerkers*. Den Haag: SP / Werkgroep 'Morgen moet het beter'.
- Verhart, M. (2007) *Het zal me een nazorg wezen. Ervaringen met de maatschappelijke opvang van ex-gedetineerden*. Den Haag: SP / Werkgroep 'Morgen moet het beter'.
- Verkroost, M. (2007) *Gedraginterventie CoVa. Een verslag van de resultaten na 2 jaar implementatie over de periode september 2005 tot september 2007*. Utrecht: Facilitair Interventie Team Reclassering Nederland.
- Verrijn Stuart, H.M. (1994) "Van onschuld naar macht. Slachtoffers in het strafproces", *Justitiële verkenningen*, nr. 2, pp. 94-114.
- Vianen, R.T. van, Hoogveen, C., Slump, G.J., Maaskant, G.M., Persoon, A.M. (2008) *Evaluatie Justitie in de Buurt nieuwe stijl. Verbindende netwerken in de veiligheidshuizen*. Woerden / Den Haag: Adviesbureau van Montfoort / WODC.
- Vinke, A., Vogelvang, B.O., Erftemeijer, L., Veldkamp, E. (2004) *Handleiding RISC: Recidive Inschatting Schalen. Gebruikersversie 1.0*. Woerden / Utrecht: Adviesbureau Van Montfoort / Stichting Reclassering Nederland.
- Vogelvang, B.O., Burik, A.van, Knaap, L.M. van der, & Wartna, B.S.J. (2003) *Prevalentie van criminogene factoren bij mannelijke gedetineerden in Nederland*. Den Haag / Woerden: WODC / Adviesbureau Van Montfoort.
- Vogelvang, B.O. (2005) *De jongere aanspreken. Handboek methode jeugdreclassering*. Woerden / Utrecht: Van Montfoort / MOgroep.
- Vogelvang, B.O. (2008) *Put your trust in What Works*. Lezing PSW, Helvoirt, november 2008.
- Vogelvang, B.O. & Volf, M. (2008) *Nieuwe Perspectieven bij Terugkeer. Hulp voor jongeren na vrijheidsbeneming. Theoriehandleiding*. Woerden / Amsterdam: Van Montfoort / Spirit.
- Vogelvang, B.O. & Schut, J. (2008) *Nieuwe Perspectieven bij Terugkeer. Hulp voor jongeren na vrijheidsbeneming. Programmahandleiding*. Woerden / Amsterdam: Van Montfoort / Spirit.
- Vogelvang, B.O. (2008) "Morele dilemma's in het werken met risicojongeren", in: Rovers, B. & Kooimans, M. (red.), *Werken met risicojongeren*. s-Hertogenbosch: Avans Hogeschool / Expertisecentrum Veiligheid.
- Wacquant, L. (2008) *The penalization of poverty as production of reality*. Plenaire lezing European Society of Criminology, 8th Annual Conference Edinburgh 2008, 2-5 September.
- Wacquant, L. (2009) *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham, NC: Duke University Press.

- Ward, T. & Brown, M. (2004) "The good lives model and conceptual issues in offender rehabilitation", *Psychology, Crime and Law*, jrg. 10, nr. 3, pp. 243-257.
- Ward, T., & Gannon, T. A. (2006) "Rehabilitation, etiologic, and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders", *Aggression and Violent Behavior: A Review Journal*, jrg. 11, pp. 77-94.
- Ward, T., Mann, R. E., & Gannon, T. A. (2007) "The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders: Clinical implications" *Aggression and Violent Behavior: A Review Journal*, jrg. 12, pp. 87-107.
- Warr, M. (1998) "Life-course transitions and desistance from crime", *Criminology*, jrg. 36, nr. 2, pp. 183-215.
- Wartna, B.S.A. (2009) *In de oude fout. Over het meten van recidive en het vaststellen van het succes van strafrechtelijke interventies*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers (academisch proefschrift).
- Wartna, B.S.A, Tollenaar, N., & Essers, A. (2005) *Door na de gevangenis – een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-ge-detineerden*. Den Haag: WODC, reeks Onderzoek en Beleid nr. 228.
- Weaver, B. & McNeill, F. (2007) *Giving up crime: Directions for policy*. Glasgow: SCCCI.
- Wit, J. de & Hendriks, A. (2005) *Morgen moet het beter! Een zwartboek over de verslechtingen in de gevangenis en bij de reclassering*. Den Haag: SP.
- WODC (2007) *Definitie strafrechtelijke recidive*. Den Haag: WODC. Downloaden van: <http://www.wodc.nl/onderzoek/cijfers-en-prognoses/Recidive-monitor/index.aspx>
- Yochelson, S. & Samenow, S.E. (1976) *The Criminal Personality. Vol 1. A Profile for change*. New York: Jason Aronsen.
- Yperen, T.A. van (2003) *Gaandeweg. Werken aan de effectiviteit van de jeugdzorg*. Rede, in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Onderzoek en ontwikkeling effectieve jeugdzorg vanwege de stichting Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn aan de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit van Utrecht. Utrecht: NIZW.

Het lectoraat Reclassering en Veiligheidsbeleid

Organisatie

Avans Hogeschool is - samen met Reclassering Nederland, Leger des Heils / Jeugdzorg en Reclassering, de Stichting Verslavingsreclassering GGZ en de Universiteit van Tilburg (vakgroep strafrechtwetenschappen, sectie vrijheidsbeneming en vrijheidsbeperking) - initiatiefnemer van het bijzonder lectoraat Reclassering en Veiligheidsbeleid. Het is een bijzonder lectoraat omdat het mede mogelijk wordt gemaakt door de drie reclasseringsorganisaties. Niet alleen aan Avans, maar ook aan de Hogeschool Utrecht is een bijzonder lectoraat mogelijk gemaakt (Werken in een justitieel kader). Bovendien is aan de Vrije Universiteit een Bijzondere Leerstoel Reclassering opgericht. Beide hogescholen en de universiteit stemmen in een kennisplatform de onderzoeksdomeinen met elkaar en met de betrokken organisaties af.

Het lectoraat Reclassering en Veiligheidsbeleid is ondergebracht bij het Expertisecentrum Veiligheid, een initiatief van Avans Hogeschool en de Juridische Hogeschool Avans-Fontys. In het Expertisecentrum Veiligheid staat sociale veiligheid vanuit drie invalshoeken centraal:

- Veiligheid, Openbare Orde en Recht, met de nadruk op de justitiële kanten van veiligheidsbeleid en risicobeheersing (lector: Emile Kolthoff);
- Jeugd en Veiligheid, met als thema sociale interventie, preventie, jeugdreclassering (uitvoering extramurale sancties, diagnose, risicobeheersing bij daders) en sociaal functioneren van individuen, groepen en/of organisaties in relatie met jeugd en veiligheid (lector: Ben Rovers);
- Integrale Veiligheid waarbij de bestuurskundige, organisatiekundige en infrastructurele aspecten centraal staan (lector: Sjaak Khonraad).

Niet alleen de landelijke overheid verwacht van de reclassering een substantiële bijdrage aan het vergroten van de veiligheid, maar in toenemende mate ook de regionale en vooral de lokale overheid, veelal in regionale samenwerkingsverbanden. De focus van het lectoraat is daarom regionaal en daarbinnen de situatie op gemeentelijk niveau, daarmee de organisatiestructuur van de landelijke reclasseringsorganisaties volgend. Immers op gemeentelijk niveau worden de veiligheidsproblemen het sterkst ervaren. Voor de regio waarin Avans Hogeschool actief is betekent dat de nauwe samenwerking met Breda, 's-Hertogenbosch en Tilburg die in het kader van het Expertisecentrum Veiligheid reeds bestaat en door middel van het lectoraat Reclassering en Veiligheidsbeleid wordt bestendigd en uitgebouwd. Inmiddels zijn ook met andere reclassering-regio's samenwerkingsverbanden ontstaan.

Inhoud

Het lectoraat Reclassering en Veiligheidsbeleid wil een wetenschappelijke bijdrage leveren aan het maatschappelijke debat over nazorg, reïntegratie van ex-gedetineerden en effectieve interventies gericht op recidivebeperking. Het lectoraat wil daarnaast een bijdrage leveren aan het vergroten van de aandacht voor het werk van reclasseringsorganisaties en een inhoudelijke impuls geven aan de opleiding van nieuwe beroepsbeoefenaren en aan de bijscholing van ervaren beroepsbeoefenaren. Aandacht voor daders en slachtoffers van criminaliteit, risicotaxatie en strafrechtelijke en niet strafrechtelijke interventies, evenals de nazorg voor en maatschappelijke reïntegratie van ex-gedetineerden raken direct aan gevoelens van onveiligheid in brede lagen van de samenleving en veiligheidsbeleid op lokaal, regionaal en nationaal niveau.

In het kennisdomein reclassering is niet alleen aandacht voor de justitiële en de gedragskanten (van daders en slachtoffers), maar ook voor sociologische en criminologische (onder meer kenmerken van daders, veelplegers en dergelijke), economische (onder meer schades als gevolg van overlast en criminaliteit), organisatiekundige (onder meer verandering van werkprocessen, ketenbenadering, samenwerking met partijen) en bestuurskundige (onder meer beleidsontwikkeling en -analyse) aspecten van het werkveld.

Reclassering is in engere zin het aandachtsgebied van dit lectoraat, in ruimere zin gaat de oriëntatie ook uit naar andere justitiële en aanverwante sectoren zoals het gevangeniswezen, jeugdzorg, psychiatrische hulpverlening en verslavingszorg en hun onderlinge samenwerking. In bredere zin is voor de reclassering ook afstemming en samenwerking interessant met gemeenten, provincies en welzijnsorganisaties. Door deze bredere oriëntatie ontstaan er meer mogelijkheden voor het ontwikkelen en invoeren van resultaatgerichte, *evidence based* interventies en begeleidingsprogramma's waardoor een bijdrage kan worden geleverd aan de beperking van recidive en het bevorderen van een leven zonder criminaliteit.

Onderwijs

Het reclasseringswerk is een terrein dat in het Hogerberoepsonderwijs (HBO) onvoldoende aandacht heeft gekregen. Het kennisdomein reclassering ligt inhoudelijk gezien dicht bij de opleidingen SPH en MWD (Social Studies). Tegelijkertijd is het een onderwerp dat ook voor andere opleidingen, zoals HBO-Rechten, Bestuurskunde, Management Economie en Recht en Integrale Veiligheid van belang kan zijn. *Evidence based* onderzoek naar de effectiviteit van straffen, advisering, begeleiding (met betrekking tot gedragsbeïnvloeding en/of risicobeheersing van cliënten) én het adequaat opleiden van professionals en studenten moeten het werken in de

beroepspraktijk van de reclassering naar een hoger niveau brengen. Gelet op enkele belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen is aandacht binnen het HBO voor het werken in een gedwongen kader, met inbegrip van de reclassering, een noodzaak:

- de beleving van veiligheid en onveiligheid en het justitiële antwoord daarop;
- enerzijds de hardnekkigheid van recidive en anderzijds de gewijzigde justitiële en gedragsmatige benadering, meer specifiek:
 - de veranderende taakstelling en werkwijze van de reclassering (i.c. werken in gedwongen kader, diagnose & advies, toezicht & begeleiding, taakstraffen, doelgroepenbeleid, nazorg);
 - de gewijzigde taakstelling van de reclassering én de behoefte aan methodiekontwikkeling en het meten van effecten van nieuwe methodieken (zoals RISc, casemanagement).

Onderzoek

Resultaten van onderzoek (VS, Canada, Australië, Engeland en Duitsland) laten zien, dat er een onderscheid te maken is tussen interventies die wel en niet effectief zijn (i.c. leidend tot recidivevermindering en leven zonder criminaliteit). Meer onderzoek in de Nederlandse situatie en het benutten van (nieuwe en bestaande) onderzoeksresultaten in het werk en opleiden van professionals zal de komende jaren een bijdrage moeten leveren aan het vergroten van de effectiviteit van de reclassering. Ook het invoeren, leren gebruiken en borgen van deze kennis in de praktijk is een gebied waarop binnen de reclassering meer onderzoek kan worden gericht dan nu het geval is.

Om de banden tussen wetenschap, beroepsbeoefening en onderwijs in het kennisdomein reclassering en veiligheidsbeleid te versterken is door het lectoraat een kenniskring ingericht, waarin in totaal acht docenten van Avans en beleidsmedewerkers van de reclassering actief zijn. Zij beschikken over vakinhoudelijke kennis op een of meer van de volgende gebieden: gedragstherapieën, veiligheid en rechtshandhaving en reclasseringsprofessionals.

Onderzoeksprogramma

Het onderzoeksprogramma van het lectoraat gaat uit van een wetenschappelijk model voor *menselijke ontwikkeling*. Immers, zowel de praktijkorganisaties als het onderwijs zijn gericht op ontwikkeling: van ouders, van (toekomstige) professionals, van organisaties en van beleid. In het *ecologische* ontwikkelingsmodel (Bronfenbrenner 1979) staat de kwaliteit van interacties centraal. Interacties als olie of zand in de motor van ontwikkeling. Daarbij gaat het om interacties met ouders en verdachten en om interacties tussen professionals in de organisatie en ketensamenwerking.

Voorwaarden voor goede interacties zijn belangrijk: kenmerken van organisaties en beleid beïnvloeden de kwaliteit van interacties in hoge mate.

Binnen dit algemene ontwikkelingsmodel focust het lectoraat twee keer. Ten eerste op een specifiek model voor ontwikkeling voor het werken met *ouders*, te weten het model van *desistance focused practice*. Hiermee kunnen interacties en hun voorwaarden worden gericht op het bevorderen van een proces van *desistance*; de identiteitsontwikkeling waarin ouders gaandeweg besluiten te stoppen met delictgedrag. Het model, afkomstig uit de levensloopcriminologie, leent zich in zowel een gedwongen als vrijwillig kader goed voor het werken met justitiabelen.

De tweede focus binnen het ontwikkelingsgerichte model is er een op modellen en processen van innovatie (ontwerp), implementatie (invoering) en doorontwikkeling (kennismanagement) van goede interacties en hun voorwaarden. Binnen de reclassering en haar ketenpartners is nog weinig kennis over deze processen beschikbaar.

Bovenstaande leidt tot de volgende twee onderzoekslijnen in het onderzoeksprogramma van het lectoraat:

Onderzoeken door het lectoraat richten zich vanuit een ontwikkelingsperspectief op de beschrijving, introductie en evaluatie in de justitieketen van

- a) *effectieve of veelbelovende methoden en voorwaarden voor desistance focused practice en van*
- b) *modellen voor het ontwerpen, invoeren en doorontwikkelen van (onderdelen van) deze methoden en hun voorwaarden, met als doel de bevordering van de kwaliteit van interacties tussen professional en justitiabele.*

Deze beide onderzoekslijnen krijgen vorm in een reeks praktijkgerichte onderzoeken die met uitvoeringspartners worden ontworpen en uitgevoerd.

Voorbeelden

Het lectoraat helpt bij de doorontwikkeling van de methode van De Sluis, een terugkeer-voorziening in Tilburg voor jongeren na hun detentie. Hierbij wordt de methode samen met de uitvoerend werkers doorontwikkeld, waarbij elementen van *desistance-focused practice* aan de methode worden toegevoegd.

Het lectoraat werkt met Reclassering Nederland samen aan de invoering en evaluatie van de Circles of Support en Accountability (COSA), op basis van een startsubsidie van het Ministerie van Justitie. COSA voorziet in rehabilitatie van hoogrisico zeden-delinquenten na hun vrijlating, waarbij professionals en vrijwilligers samenwerken. Diverse docenten van Avans en beleidsmedewerkers van RN zijn hierbij betrokken. Voor de verspreiding van de methode is een Programmabureau Circles NL opgericht. Bij de drie reclasseringsorganisaties doen leden van de kenniskring onderzoek naar de aanwezige ervaring en kennis over de invoering van gedragsinterventies en bij de RN

Dankwoord

naar de methode 'Werken in een gedwongen kader' en motiverende gespreksvoering. De uitkomsten van dit onderzoek vormen de basis voor de ontwikkeling van een monitor waarmee nieuwe implementatieprojecten binnen de reclassering kunnen worden ondersteund.

Voor de gemeente 's-Hertogenbosch worden twee opdrachten uitgevoerd: een onderzoek naar jongvolwassen veelplegers, waarbij de ketensamenwerking en de mogelijkheden voor een integrale aanpak worden onderzocht (hier wordt samen-gewerkt met het lectoraat Veiligheid, openbare orde en recht) en de ontwikkeling, test en verspreiding van een leergang voor het middenkader van de Veiligheidshuizen.

Met de ondersteuning van twee lectoraten en het oprichten van een leerstoel geven de reclasseringsorganisaties aan dat zij een groot belang hechten aan onderzoek en onderwijs, om langs beide wegen hun professionele praktijk te verbeteren. Zij stellen zich open voor een kritische blik en investeren in een onderzoekscultuur. Ik bedank hiervoor Reclassering Nederland, het Leger des Heils, afdeling Jeugdzorg en Reclassering, de Stichting Verslavingsreclassering GGZ en de besturen van de Organisaties voor Verslavingszorg die in de SVG participeren. Speciaal wil ik hier bedanken: Sjef van Gennip, Edwin ten Holte, Bert Sprokkereef, Leo Tigges, Olav Etman, Ada Andreas en John Kwaks. Ik bedank ook Anton van Kalmthout van de Universiteit van Tilburg voor zijn ondersteuning bij de totstandkoming van het lectoraat.

Mijn dank gaat uit naar de Raad van Bestuur van Avans Hogeschool voor het in mij gestelde vertrouwen. Graag bedank ik hier plv. Voorzitter van de Raad Frans van Kalmthout, die het lectoraat met grote belangstelling volgt en enthousiast ondersteunt en Ruud Hoogenboom, die vooral bij aanvang van mijn werk bij Avans veel voor mij heeft betekend.

Het lectoraat participeert in het Expertisecentrum Veiligheid, maar is formeel ondergebracht bij de Academie voor Social Work te Breda. Ik bedank academiedirecteur Ine van Zon voor haar wijze one-liners en haar inzet om het voor docenten mogelijk te maken in de kenniskring te participeren. Voor dit laatste bedank ik ook directeur Tonnie Huibers van de Academie Social Work te 's-Hertogenbosch.

Dan het Expertisecentrum Veiligheid. In de eerste plaats wil ik hier Titia Bredée en André Gehring bedanken, die als 'penvoerende directeurs' met veel energie en doortastend management de huidige organisatie van het EV tot stand hebben gebracht. Mijn waardering gaat uit naar Gerard Hupperetz en Collin Prumpeler, die als 'buiten-' en 'binnendirecteur' de leiding nu hebben overgenomen. De constructie van het EV zorgt ervoor dat ik intensief kan samenwerken met collega-lectoren. Ik bedank Ben Rovers, Hans Moors, Emile Kolthoff en Sjaak Khonraad voor hun enthousiasme, openheid en het delen van hun kennis. De ondersteunde dienst van het EV, bestaande uit aanvoerder (en referee) Lisette Klaassen-Smedema, Rolinka Plug-Haak en Daphne van Emmerik, verricht bergen werk. Veel dank daarvoor. Ook neem ik mijn pet af voor Ruben Boers, die als senior onderzoeker de academies gestaag meer bij het EV betreft en Jack Bergman, die als financiële man de huidige economische crisis vakkundig buiten de deuren van het EV weet te houden.

Curriculum Vitae

Met de leden van de kenniskring die onder het lectoraat werken heb ik de afgelopen tijd een goede band opgebouwd en ik wil hen bedanken voor hun inzet, kritische blik, leergierigheid en enthousiasme: Herman van Alphen, Jeanne Caspers, Laurens de Croes, Ineke Heemskerk, Mechtild Höing, Gert Jan Slump, Nanne Vosters en Arnold van Woerkom. Voor hun grote inzet in het Programmabureau Circles NL bedank ik docent Aad Kok van de Academie Social Work te Breda en Miranda van der Flier van de regio 's-Hertogenbosch van Reclassering Nederland.

In de afgelopen periode heb ik met mijn collega lectoren en *partners in crime* Anneke Menger en Jo Hermanns aan de Hogeschool Utrecht en met hoogleraar reclassering Peter van der Laan plezierig en goed samengewerkt. Ik bedank hen voor hun steun en goede adviezen. Ook bedank ik Adri van Montfoort, directeur van Van Montfoort (en lector Jeugdzorg en Jeugdbeleid aan de Hogeschool Leiden) en mijn collega's voor de ondersteuning en flexibiliteit die ik in het bureau ervaar bij het combineren van twee banen.

Lieve Evelyne en Niels, jullie steun betekent voor mij het meest. Mijn bewondering en dank daarvoor zijn onbegrensd.

Bas Vogelvang is sinds 2008 als Lector Reclassering en Veiligheidsbeleid verbonden aan het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool. Daarnaast is hij sinds 2000 als expertadviseur werkzaam bij Van Montfoort. Voordien werkte hij bij de faculteit Psychologie & Pedagogiek aan de Vrije Universiteit, als hoofd afdeling kwaliteitszorg en onderzoek bij Altra Jeugdzorg te Amsterdam en als methode-ontwikkelaar voor de Raad voor de Kinderbescherming. Hij verrichte onderzoek naar onder andere de prevalentie van criminogene factoren bij Nederlandse mannelijke gedetineerden en (mede-) ontwikkelde onder meer de RISC (het risicotaxatie-instrument van de reclassering), de erkende gedragsinterventie Nieuwe Perspectieven bij Terugkeer, de landelijke Methode Jeugdreclassering en het landelijk kader instrumentarium jeugdstrafrecht.

Noten

- ⁱ Voor de verschillende vormen van *strafrechtelijke* recidive geeft het WODC, het wetenschappelijk onderzoeks- en documentatie van het ministerie van Justitie, de volgende definities (WODC 2007):

Criterium	Omschrijving
Algemene recidive	Alle nieuwe strafzaken naar aanleiding van een misdrijf, ongeacht de aard en ernst van de gepleegde delicten, behalve de zaken die eindigen in vrijspraak, een technisch sepot of een andere technische uitspraak (= een 'geldig justitiecontact')
Ernstige recidive	Nieuwe, geldige justitiecontacten n.a.v. een misdrijf met een wettelijke strafdreiging van 4 jaar of meer. Delicten met een lagere strafdreiging maar waarvoor wel voorlopige hechtenis kan worden opgelegd, vallen ook in deze categorie.
Zeer ernstige recidive	Nieuwe, geldige justitiecontacten n.a.v. een misdrijf met een wettelijke strafdreiging van 8 jaar of meer
Speciale recidive	Nieuwe, geldige justitiecontacten n.a.v. hetzelfde type misdrijf als in de uitgangzaak
Specifieke recidive	Nieuwe, geldige justitiecontacten n.a.v. overtreding van het hetzelfde wetsartikel als in de uitgangzaak

Bij het meten van de strafrechtelijke recidive tellen overtredingen en zaken die worden overgedragen, niet mee. Zaken die eindigen in een technisch sepot, algehele vrijspraak of een andere technische uitspraak worden ook buiten beschouwing gelaten. Beleidssepots, transacties, voegingen en openstaande zaken tellen wel mee.

- ⁱⁱ WODC: het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie.
- ⁱⁱⁱ In Nederland zijn drie reclasseringsorganisaties werkzaam: Reclassering Nederland (RN), het Leger des Heils Jeugdzorg en Reclassering (LJ&R) en de Stichting Verslavingsreclassering GGZ (SVG). De drie reclasseringsorganisaties voeren in opdracht van het Openbaar Ministerie, de Zittende Magistratuur (ZM) en het Gevangeniswezen (de Dienst Justitiële Inrichtingen) de volgende taken uit:
1. Diagnose en advies over de meest geschikte straf en (in voorkomende gevallen) over de passende interventie (voorafgaand aan een uitspraak van OM of ZM).
 2. Toezicht op de uitvoering van voorwaardelijke straffen (zoals voorwaardelijke gevangenisstraf, voorwaardelijke invrijheidsstelling of TBS met behandeling),

waarbij een combinatie van gedragsverandering en risicomanagement wordt ingezet. De reclassent houdt daarbij overigens toezicht op de *voorwaarden* die door OM, ZM of DJI zijn bepaald en dus niet op de reclassent. Daarbij wordt door de reclassering zelf aandacht besteed aan de criminogene factoren die bij de dader aanleiding kunnen geven tot een nieuw delict (zoals verslaving, tekorten aan sociale vaardigheden of relatieproblemen). Voor factoren die ook zorg vereisen zonder dat zij bij een individuele dader een relatie met het delictgedrag hebben, wordt samenwerking gezocht (bijvoorbeeld met de psychiatrie).

3. Uitvoering van gedragsinterventies (binnen toezicht of tijdens detentie).

4. Uitvoering van taakstraffen, met name werkstraffen.

De reclassering voert deze taken uit in opdracht van justitiële ketenpartners, binnen een justitieel kader. Er is dus geen sprake van vrijwillig contact van daders met de reclassering. De reclassering heeft, met uitzondering van diagnose en advies en ook de uitvoering van gedragsinterventies (doorgaans groepstrainingen), ook geen contact met gedetineerden. Toezicht binnen detentie komt niet voor.

Onder meer door participatie in veiligheidshuizen en lokale justitieberaden levert de reclassering een bijdrage aan primaire en secundaire preventie. Daarnaast voert de reclassering specialistische taken ter voorkoming van nieuw delictgedrag (tertiaire preventie) uit. Dat gebeurt in 'the spotlight' van de publieke en politieke opinie.

De belangrijkste kenmerken van de drie reclasseringsorganisaties staan in onderstaande tabel aangegeven.

	Budget Justitie	Medewerkers	Organisatie	Productie o.a. (2008)
RN	63% (€ 116.000.000 in 2008)	1500	Landelijk kantoor en 10 regio's met 35 units en 12 werkstrafunits	10.961 adviesrapporten 17.041 toezichten 28.986 werkstraffen 794 gedragsinterventies
SVG	28%	450	Landelijk kantoor en 25 afdelingen binnen (vnl.) verslavings-klinieken	3.500 adviesrapporten 10.700 toezichten 6.000 taakstraffen 1.500 gedragsinterventies
LJ&R	8%	220	Landelijk kantoor en 10 units	1.300 toezichten (2007) 1.000 taakstraffen (2007) adviezen en gedrags-interventies onbekend.

- ^{iv} Het onderzoek betrof in totaal N = 6.385 dossiers van gedetineerden afkomstig uit de 39 Nederlandse penitentiaire inrichtingen voor volwassenen, in de periode september t/m november 2007.
- ^v De RISc (Recidive Inschattingen Schalen) is een diagnostisch instrument van de reclassering dat duidelijk maakt in welke mate er sprake is van risico op recidive, welke factoren de kans op recidive vergroten én welke interventies nodig zijn om deze kans te verkleinen (Vinke et al. 2004). Van de website van Reclassering Nederland, (www.reclassering.nl), kan een factsheet over de RISc worden gedownload.
- ^{vi} Penologie is de wetenschap die zich (als onderdeel van de criminologie) bezighoudt met het onderzoeken van de effectiviteit van formele straffen voor zover ze georganiseerd worden door een overheidsapparaat. Met 'new penology' wordt echter niet de wetenschap bedoeld, maar de uitgangspunten die sinds het einde van de vorige eeuw leidend zijn geworden voor de uitvoeringspraktijk van formele strafrechtelijke reacties door de overheid.
- ^{vii} Een criminogene factor is een kenmerk van de persoon of van zijn omgeving dat het risico vergroot dat hij een delict pleegt. Een voorbeeld is verslaving of een procriminele houding. Door meerdere van deze kenmerken te inventariseren kan een criminogeen profiel van de persoon worden gemaakt.
- ^{viii} *Redesign Toezicht* is niet de officiële term voor het nieuwe ontwerp van het toezicht. Een officiële term is er ook niet. Het gaat om een aanpassing van het *bestaande* toezicht, in opdracht van de staatssecretaris van Justitie in 2007. Het ontwerp is tot stand gekomen in het *project Redesign Toezicht* en daardoor wordt in de praktijk voor het nieuwe ontwerp het begrip *Redesign* gebruikt. In dit boek sluit ik mij daarbij aan.
- ^{ix} Onder reclasseringstoezicht wordt verstaan: controle op het nakomen van door het Openbaar Ministerie (OM), de Zittende Magistratuur (ZM) en de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) opgelegde (bijzondere) voorwaarden, het signaleren van dreigende overtreding en het stimuleren en motiveren van de veroordeelde om zich aan de (bijzondere) voorwaarden te houden (Poort, 2008). Toezicht is *geen* straf: Poort stelt: "Toezicht is altijd het gevolg van een strafrechtelijke beslissing en kan als zodanig beschouwd worden als een justitiële interventie. Maar het is formeel geen straf, zoals een boete, vrijheidsbeneming of werkstraf dat is. (...) Het is een vorm

van risicomanagement en/of een manier om iemands gedrag te beïnvloeden. Toezicht is dus bedoeld om bepaalde onderdelen van een straf efficiënt en effectief te laten verlopen" (2008, p.55).

- ^x Bij toezicht in de 'oude' vorm legt de rechter als bijzondere voorwaarde op dat de delinquent zich moet houden aan de aanwijzingen van de reclassering. De reclassering kan dit verder invullen. Deze praktijk heeft op meerdere momenten geleid tot negatieve beeldvorming en maatschappelijke discussie over de reclassering. Uit onderzoek van Abraham, van Dijk & Zwaan (2007) is gebleken dat er door een gebrek aan standaardisatie te weinig eenduidigheid is in de uitvoering van het reclasseringstoezicht. De reclasseringsorganisaties hebben daarom in samenwerking met het Openbaar Ministerie, de Zittende Magistratuur en de Dienst Justitiële Inrichtingen aan verbetering van het toezicht gewerkt in het project "*Redesign Toezicht*" (Plaisier & Pennekamp 2009). Dit project is onderdeel van een breder veiligheidsplan van de overheid. Door het kabinet Balkenende II is het beleidsprogramma *Modernisering Sanctietoepassing* in gang gezet, om tot een modernisering van het Nederlandse veiligheidsbeleid te komen. Om dit te bereiken zijn meer dan 150 maatregelen geformuleerd om de recidive in Nederland met 20-25% te verminderen. Een van de middelen daartoe is verbetering van het stelsel van *voorwaardelijke sancties* door een onderdeel van *Modernisering Sanctietoepassing*, te weten het deelproject *Optimaliseren Voorwaardelijke Sancties* in het programma *Justitiële Voorwaarden*. Eén van de onderdelen daarvan is het verbeteren van het toezicht door de reclassering op de naleving van (bijzondere) voorwaardelijke sancties bij vrijheidsbenemende straffen en strafrechtelijke maatregelen. *Selectiviteit en differentiatie* in de tenuitvoerlegging van sancties is het uitgangspunt voor dit en ook andere verbeterprojecten. Daarmee wordt bedoeld dat het type straf en de uitvoering daarvan meer dan voorheen toegesneden moeten zijn op de aard van het delict en de persoon van de dader. In dit kader worden de 'voorwaardelijke modaliteiten', zoals de voorwaardelijke gevangenisstraf en de schorsing van preventieve hechtenis onder voorwaarden verbeterd en hun mogelijkheden voor toepassing worden verruimd. Het achterliggende idee is dat tijdens voorwaardelijke straffen, als alternatief voor de korte gevangenisstraf, veel beter gewerkt kan worden aan gedragsverandering. Voor langer gestraften wordt de voorwaardelijke invrijheidstelling (v.i.) opnieuw ingevoerd, ook met het doel beter aan gedragsverandering te kunnen werken bovendien de controle in de overgangperiode te verbeteren. Voor de specifieke *invulling* van de voorwaardelijke straf en v.i. zijn *bijzondere* voorwaarden nodig, die door de rechter worden bepaald. Deze moeten voortaan veel

specifieker worden beschreven in een vonnis of v.i.-besluit. “De bijzondere voorwaarden die opgelegd worden, moeten zijn geënt op het misdrijf, het maatschappelijke risico en de problemen van de dader” aldus de Minister van Justitie. Binnen *Redesign Toezicht* wordt daarom gewerkt met een nieuwe verzameling concrete bijzondere voorwaarden. Zij worden opgelegd op basis van een advies van de reclassering. Op de naleving ervan wordt strikt toegezien door de reclassering, met behulp van elektronische hulpmiddelen, urinecontroles, standaard gedragsregels en een nieuw systeem van waarschuwingen en opvolgingsafspraken. Ook de Officier van Justitie zal sneller op niet naleven van de voorwaarden reageren. Dit nieuwe systeem maakt het voor rechters mogelijk vaker voorwaardelijke sancties op te leggen dan bijvoorbeeld een korte gevangenisstraf, omdat de mogelijkheden concreter zijn geworden. De negatieve effecten van detentie worden daarmee vaker voorkomen en er komen meer mogelijkheden voor gedragsbeïnvloeding. De verwachting is dat hierdoor de recidive zal dalen.

- ^{xi} De spanning tussen dit utiliteitsdenken en het kiezen voor principes die niet onderhandelbaar zijn (zoals: “rehabiliteren is altijd de inspanning waard”) valt terug te voeren op het verschil tussen de teleologische en deontologische ethiek, twee hoofdstromen binnen de toegepaste normatieve ethiek. *Teleologische* ethiek (van het Griekse *telos*, dat ‘doel’ betekent) stelt zich een hoger doel waar de verdere moraal in dienst van staat. Voorbeelden van zulke te bereiken doelen zijn ‘het meeste menselijk geluk’ of meer toegepast: ‘de laagste recidivecijfers’. Dat is het hogere doel en als het handelen dat doel dichterbij brengt, is het moreel juist. Je kunt daar alle kanten mee op: als het de meeste mensen tevreden stelt, is de herinvoering van de doodstraf in Nederland moreel juist. De oplossing van morele dilemma’s is binnen de teleologische ethiek vooral een kwestie van het zorgvuldig afwegen van voor- en tegenargumenten. Het hogere doel staat immers al vast. *Deontologische* ethiek (van het Griekse *deon*, dat ‘plicht’ betekent) stelt dat gedrag ‘goed’ of ‘slecht’ is onafhankelijk van de menselijke wensen. Zo zeggen deontologen bijvoorbeeld dat men de plicht heeft om een gehate massamoordenaar een eerlijke rechtszaak te geven, al zou men hem het liefst publiekelijk lynchen. Wat dichterbij huis vinden we de deontologische opvatting dat ‘resocialiseren altijd nodig is’ of ‘iedereen verdient een tweede kans’. Principes staan in de deontologische ethiek boven de wens van het individu of de groep. Het onderscheid tussen teleologische en deontologische ethiek is belangrijk bij het omgaan met morele dilemma’s. Wanneer staat het doel voorop en wanneer het principe? Moet het rustig zijn op straat (doel: geen recidive) of krijgt elke delinquent een tweede kans (recht)? (Zie ook Vogelvang 2008)

- ^{xii} De activiteiten van de Nederlandse reclassering op het gebied van restoratie zijn

beperkt. De nadruk ligt op rehabiliteren en re-integreren.

- ^{xiii} De eerder onder het rationele keuzemodel genoemde spiritualiteit en religie kunnen ook worden benoemd als een ‘verlicht karakter’ in een veranderd ‘plot.’ Met name de toepassing tijdens detentie van TM (Transcendente Meditatie) en Vipassana Meditatie heeft in een aantal gevallen bij gedetineerden tot opmerkelijke resultaten geleid, met gerapporteerde recidivereducties in gecontroleerde effectstudies van 22% (Alexander et al 2003) en 33% (Rainforth et al 2003). Het aanbod aan gedetineerden om zelfkennis te ontwikkelen door meditatie technieken is in de USA volstrekt geaccepteerd. Doelen daarbij zijn ontspanning, zelfreflectie en zelfacceptatie. In termen van Ricoeur kan dit aanbod worden opgevat als het aanreiken van een andere methode voor de configuratie van de narratieve identiteit door de reclassent, die daardoor anders verloopt en tot andere resultaten leidt. Door het onrustige klimaat in de Nederlandse penitentiare inrichting en de geringe mogelijkheden voor meditatie docenten om voldoende tijd met gedetineerden door te brengen, blijven de kansen in ons land vooralsnog onbenut.
- ^{xiv} McGuire (1995) noemt de volgende zes beginselen:
1. Risicobeginsel (*Risks*): de intensiteit van de interventie en het daarbij horende risicomanagement passen bij de hoogte van de recidivekans en aanwezigheid van schade kansen. Bij een lage recidivekans moet niet of nauwelijks worden geïnvesteerd in behandeling.
 2. Behoeftenbeginsel (*Needs*): De interventie(s) richt(en) zich op veranderbare en delictgerelateerde criminogene factoren en maken actief gebruik van beschermende factoren.
 3. Responsiviteitsbeginsel (*Responsivity*): De interventies zijn bewezen effectief. Zij zijn bij voorkeur a) multimodaal (richten zich op de veelheid aan problemen), b) vaardigheidsgericht en c) gebaseerd op leertheoretische, cognitieve of cognitief-gedragstherapeutische principes (*generieke responsiviteit*). Interventies worden op maat gebracht door rekening te houden met de motivatie en leerstijl van de reclassent, sekse, etniciteit, religie/spiritualiteit en de (on)mogelijkheden van de reclassent en zijn omgeving om van de interventie te profiteren (*specifieke responsiviteit*).
 4. Eigen-contextbeginsel (*Community-base*): Interventies worden bij voorkeur uitgevoerd in de eigen context van de jongere (woon, werk, etc, omgeving) Bij de keuze van een of meer interventies en een vorm van risicomanagement worden de eerste vier beginselen in deze volgorde nagelopen.

Voor de uitvoering van een interventie gelden vervolgens:

5. Integriteitsbeginsel (*Program-integrity 1*): interventies worden uitgevoerd zoals zij zijn ontworpen.
6. Professionaliteitsbeginsel (*Program-integrity 2*): interventies worden uitgevoerd en gesuperviseerd door daartoe opgeleide / gecertificeerde werkers / supervisors. Andrews (2000) biedt een overzicht van basiscompetenties van uitvoerend werkers en staf.

Door Andrews zijn de volgende beginselen toegevoegd (2000):

- A. Recidivereductie moet uitsluitend worden gebaseerd op een psychologische criminologische theorie.
- B. Het aangewezen psychologische perspectief richt zich op persoonlijkheidsaspecten en sociaal leren.
- C. Begeleiding is noodzakelijk; vergelding, controle of detentie volstaan niet.
- D. Werk multimodaal: behandel niet één, maar een aantal risicofactoren.
- E. Gebruik een betrouwbaar en valide instrument voor risicotaxatie en behandelingsplanning
- F. Zorg voor nazorg, gestructureerde follow-up, continuïteit van zorg en terugvalpreventie.
- G. Professionele discretie: In sommige gevallen mag worden afgeweken van de leidende beginselen.
- H. Zorg voor voldoende herhaling van diagnostiek en behandelplanning.
- I. Betrek de beginselen 5 en 6 niet alleen op de uitvoering, maar ook op de implementatie.

